„...fogytán a szívós férfi, konok asszony..."

HELIKON 2

SZÉPIRODALMI FOLYÓIRAT

ÁRA 20 LEJ

III. ÉVFOLYAM ● 2. (106.) SZÁM ● KOLOZSVÁR, 1992. JANUÁR 17.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Címszavak – kétlábon

„Semmi más, csak emberi csoda esett rajtatok" — mondja az Írás. Hát ami az írást illeti, akadnak körülötte problémák; egyik gond az, hogy valami dühöngő Gutenberg mintha megint betűkké bontva, vissza akarná dobálni az egészet a betűszekrénybe. Ervénytelenítni az egész eddigi szép szöveg lexikonát. Ha valaki nagyon kapálózik, legalább címszavakat kicsikarhat még a hulladékból.

Ilyen címszó például az *érték*. Úgy látszik ezt nem sikerült konvertibilissé tenni semmilyen hatalmi ügyeskedéssel, balkezes tollvonással. Értékrendek *földindulása* zajlik le, ami már több mint az egyszerű szürke mezei *váltás;* az értékek olyan szeszéllyel és sebességgel mozdulnak el, mint a részecskegyorsítóban megbolondított molekulák. Mert mi lett, nézzük csak, a plasztik-páncélos rohamrendőrök ellen erkölcsi pajzsként magunk elé tartott *másként gondolkodás* árfolyamával mára, a „szabadságban?" És miért is? A kirekesztés újabb kritériumává züllött a demagóg egység örömtanyáin, a politikai pornó kelet-európai Las Vegasaiban.

Ez persze nem más, mint *fejlemény*, akárcsak az, hogy keserű indulattal most szemben állnak azok (is), akik valahogy nemrég, végig egyazon és egyetlen, konspiratív láthatatlanság vedte szekértáborban, a szövetség megtalálni vélt sátra alatt vészelték át a végjátékot mint megromlott, megrontott népek és korok erkölcsi értékeinek letéteményesei. Mert *viszályok* és *esélyek* hatóköréből, krétaköréből néha már „az igazi anya enged" salamoni bölcselkedésével próbálják menteni, ami menthető. Legalább annak látszatát, hogy *értelme* van még a köz- és magánéletben a *tisztánlátás*nak, a *tisztázás*nak.

Mert mi ma a *szélsőség*, ha nem az az olcsó lerészegedés, mely hatálytalanítja az *átmenet* legfontosabb, szinte túl humánus gyógyszerét, a csupán erkölcsileg ítélkezést, pár véráldozás árán az új vérhalmokat. Az *uszítás* s a *gyűlölet* íze lett a kor igazi bora, s mit neki, a hazugságtól beszeszelve, az afféle egykor nem ilyen erőtlen emlékmény, hogy *szolidaritás* meg *testvériség!*

A berúgott-megrúgott *inga* leng, szépen lengedezik, csak a nyugvóponton nem tud megállni soha, könnyebb neki átlengeni, hiszen Galileiről, Faucault-ról és Eötvösről kevesebben olvastak, mint ahányan a bitófáról tudnak. Ha a *homogenizálás* a rémálom egyik véglete volt, az atomizálódás az igazságtalan, hideg önzésig, a másik: — mely után *közösség, nemzet, nép, emberiség* legyen a talpán, amelyik megint magára talál majd. A vádaskodás görögtüzének ropogása közepette nem lehet rajtafogni a lesipuskást, aki holmi ünnepi rakétázás örve alatt élessel lő és leterít, nem lehet sarokba szorítni a békebontót, az *agresszort* se, hiszen még ő panaszkodik hangosabban bebizonyítván, hogy valóban a legjobb védekezés a támadás, mert az ezredfordulóra érett emberiség erkölcsi érzéke előtt, lám, beválik!?

Valaki éppen a napokban emlékeztetett Bibó jóslatértékű meglátására „a régi világ beteg beidegződésekben fog élni tovább is". Bennünk. A *szerkezetünkben.* Mit ér, sőt már-már felháborító, hogy az elnyomás nemesebbé őrizte meg állagunkat, mert állandó, mivel állandó készenlétet parancsolt ránk, azt a fennállót egyre kérlelhetetlenebbül elutasító kritikát, mely majdnem az egész kinzott társadalmat áthatotta a végjáték idejére, még a mozgalmilag hipnotizáltakat is felébresztvén holdkóros egypárt-követésükből; a totalitárius ideológiák gyakorlatának egyetlen dolog sikerült feltétlenül: önmagunk ellen kitermelt ellenméreggel oltani be az emberi lényt, mely *igazságérzeténél* fogva mindig megindítható s ha egyénileg gyáva és gyarló is, de tömeggé verődve már bátor bármilyen előjelű Bastille-ok megrohanására. Ám mit ért mindez, ha csak újabb történelmi ízű élmény maradt, a szép emlék szintjén, ha az áhítattal szajkózott *demokrácia* és *pluralizmus* csak a *türelmetlenséget* fokozta fel. És akkor hol van még a csiszolt kőkorszak óta megkerülhetetlen *munka*, mely valami réges-régi helyhatósági választáson eldöntötte, hogy ne a majmok, hanem az emberek pártja djadalmaskodjék!

Am mindezek súlya alatt is szerencsére, csak úgy, csak annyira esünk össze, hogy azért már *kétlábon* visszük végbez a tápászkodást is. „Semmi más csak emberi csoda esett rajtatok" — biztat az Írás, reményképpen kínálva a tanulságot, hogy „negyvennapjai" adatnak a jónak, ám a rossznak, a nehéznek is csak negyvennapja van. Aki manapság leszegett fejjel, két csuklóján bilincs helyett a piacról hazacipelt, ékszerárakon beszerezhető *„mindennapi"* szatyraival, tapossa a havat, itthon, idén januárban, szerencsére fel se jegyezheti, el is felejti a sötét gondolatokat, mert nincs hozzá szabadkeze, legfennebb szabad szája. S amíg bármi kitörölheti azt, ami sötét, bármi betöltheti még világossággal is a kedély kis láthatárát. Például valami affélé bölcsesség, hogy de „késhet-e a tavasz, ha már (megint) itt a tél..."?

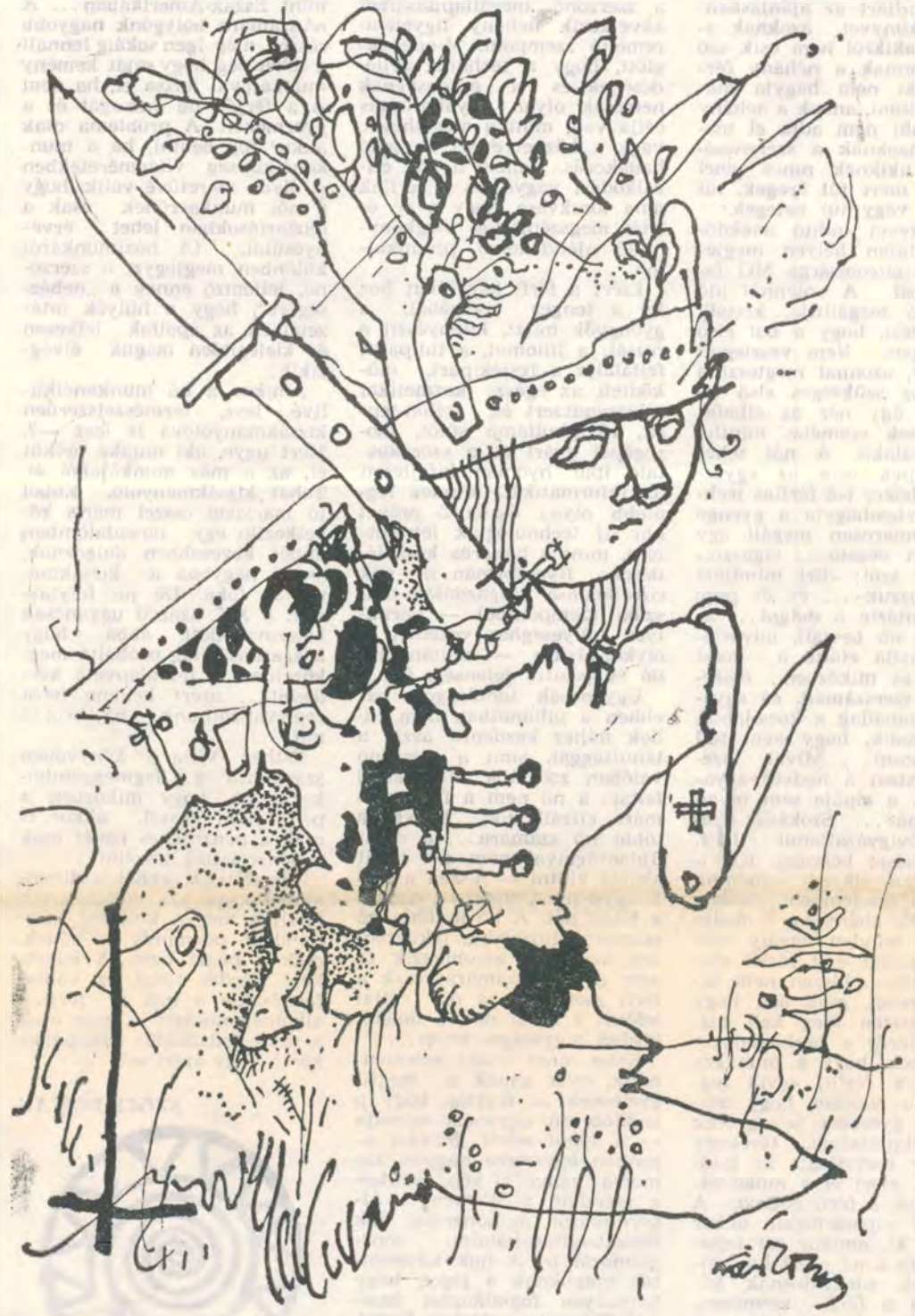

Arkossy István rajza

KIRÁLY LÁSZLÓ

Megszámláltattunk

Az úriember igen udvarias volt, és eléggé fáradt.
Ettől függetlenül türelemmel kérdezett és igen pontosan dolgozott.
Rendben van így? — érdeklődött mindegyre.
Rendben.
Mit mondjak; boldog voltam és bizakodó.
Csakhogy az én bizakodásom már elég gyenge lábon áll.
Hallottam azután, hogy — főleg a szórványvidékeken — ceruzával jegyezgettek a számlálók, mondván, hogy rengeteget kell még dolgozni odahaza a kérdőíveken.
Hiába, drága a golyóstoll-betét, kiváltképpen amióta az orosz piacok is lassan elnéptelenednek.
És csakis otthon lehet igazán földolgozni a nyilvános adatokat —, belátom.
Megszámláltattunk, és újra fölfedezhettük, hogy nem tudjuk, mik vagyunk: maghiarok, ungurok, secuiok vagy ceangăi.
Annyi baj legyen!
Bizom a számítógépes fölfogozásban, és a végtelenségig kitartó jellem-erősségben.
Dolgozik azért bennem egyfajta aggodalom.
Hátha megszámláltattunk — és túl soknak találtattunk?!

1992. január 14.

JANOSHÁZY GYÖRGY

PROLÓGUS

Minden szóért pokolfenékre szállok,
mint máglya-rönk, gyöngyözve izzok, égek,
minden szavam füstös, varas zsarátnok,
mögötte lázpiros feketeségek.

Minden szavam pokoltűz kölcsönözte,
és kárhozott kéz írta agyra, kőre,
szorongató gond hordta versbe össze,
két millió jaja süvölt belőle.

Mind közelebb népemhez és a hanthoz,
minden szavamban poklok gőze, mérge;
lelkem tilos útvesztőkben kalandoz,

és átok-versekkel fizetek érte
Sátánnak, félrehangolt lantu lantos —
de túléljen bár egy soruk: megérte.

KÉT APOKRIF ZSOLTÁR NAGY ÜLDÖZTETÉSEK IDEJÉBŐL

153.

Nézz ránk, Uram: sok nemzedéknyi éve
hiénák közt tengetjük életünk,
naponta új halál elé megyünk,
és állunk, mint megrothadt búzakéve,

fogytán a szívós férfi, konok asszony,
mind több a bús maródi, lanyha vér;
szomjan vesszünk, s fukar sziklák tövén
nincs ki nekünk élő forrást fakasszon.

Mikor múlik fejünkről már az átok?!
Uram, ínségemben hozzád kiáltok:
suhintsd ránk inkább rettentő kaszád,

vagy Illésként ragadj az ég felé, föl,
hogy lássunk földet irgalmad hegyéről,
hol hálóhelynél többet adsz: hazát.

154.

A Semmi útját járjuk számkivetve,
fagy és aszály sorvaszt tüdőt, velőt.
Uram, mért hogy prófétád késik egyre?
Nyomorban bujdosókhoz küldd el őt:

sirassa a lepusztult, árva földet,
hogy nem terem szőlőt s kövér magot,
hogy boldog iskoláink porba dőltek,
és kóbor árnyak lettünk, vagy rabok.

Küldd prófétád, jöjjön, mint éji fényjel,
sebző igékkel s gyógyító reménnyel,
hogy lesz az égnek még sorsunkra gondja.

Meddig hajszolsz elévült vétkek örvén?
Kezedben van, sújtson le hát a Törvény
a telhetetlen, céda Babilonra.

FRIEDRICH DÜRRENMATT

A REMÉNY

ROBERTO RUSPANTI

HÁROM KÉPZELETBELI UTAZÁS

A nő az, aki nőellenes

DIGEA

— Ennyire ellenséges könyvet a nőkről még sohsem olvastam, s valószínűleg nem is írtak még soha, és hogy lehet, hogy a nemzetközi felháborodás hulláma nem söpörte el még ennek *a dögnek* a férczművét, s nem üzte ki a könyvesboltok és könyvtárak polcairól? — panaszkodik Levélirónőnk. Kérdésére alig titkolható mosollyal kell válaszolnunk.

Ami azt illeti, hogy „még soha" és hogy „ennyire", az nem bizonyítható; nőgyűlölők mindég voltak; elég olyan nagy filozófusokat emlegetni, mint Schopenhauer vagy Nietzsche; vagy e század legelejéről Otto Weininger quasi-tudományos pamfletjét, a *Nem és jellem* címűt; de ezek akkor sem okoztak semmi vészt, mivel a filozófusokat vagy nagyon kevesen olvasták, vagy egyáltalán nem; és aki olvassa őket, nem veszi komolyan. Mi sem nyomósabb bizonyíték erre, hogy éppen a nőellenes filozofálgatások, vád- és gúnyiratok után következett be a nők olyan mértékű emancipációja, amelyik arra kényszerít egy okos, érző szívű nőt, hogy kirohanjon ellene.

Esther Vilar könyve, *Az idomított férfiak* tíz évvel ezelőtt jelent meg németül s két éve magyarul; szemelvényeivel és kommentárjaival egy időben a félművelt félvilág társasági magazinjai, családi és kétes-képeslapjai eléggé tele voltak, de tulajdonképpen még senki nem vette eddig olyan komolyan, mint levélirónőnk. A pamflet lényeges kérdése a következő: „A nők úgy intézik, hogy a férfiak helyettük dolgozzanak, gondolkozzanak, viseljék a felelősséget. A nők kizsákmányolják a férfiakat. De a férfiak erősek, intelligensek, fantáziadúsak, míg a nők gyengék, buták és fantáziátlanok. Akkor miért a nők zsákmányolják ki a férfiakat, és miért nem fordítva?"

Természetesen, a szerzőnő megállapítása csak „a nyugati világ", a *fogyasztói társadalom* nőire érvényes; ahogy régebb mondtuk volna, a polgári világ polgárnőire, vagyis az emberiségnek a civilizáció legmagasabb szintjén élő részére. A második, harmadik, sőt esetleg negyedik világ, Kelet-Európa, Afrika, Ázsia női joggal horkanthatnak fel: éppen hogy mi nők, mi vagyunk leginkább kizsákmányolva; merthogy... stb.

Csakhogy Esther Vilar könyve nem a világ kisebb részére vonatkozó ténymegállapítás, hanem a nagyobb — egyelőre még nagyobb — részére érvényes anticipáció, *kórjóslat* is: amint a civilizáció elér egy bizonyos fokot, a nő kizsákmányoltból átváltozik kizsákmányolóvá; ahogy ő fogalmaz, az emancipáció folytán a nő rosszul fizetett háztartási alkalmazottból egyfajta prostituálttá minősül át... Már pedig éppen a szerzőnő szerint az egy- (és többfajta) prostitució nem a nő, hanem a férfi kizsákmányolása. Nagy árat fizet azért, amire teremtve van.

Mennyire kell mindezt komolyan venni? — kérdezi Levélirónő. Hát — ha azt tekintjük, hogy az általa tárgyalt kérdésnek a szerzőnő mindég a nevetséges, tehát humoros oldalát domborítja ki, akkor erre azt felelhetjük: annyira kell komolyan venni, mint általában a humoros műveket... nem azért íródnak, hogy megváltoztassák a világ sorát, hanem hogy legyen alkalmuk májat hizlaló kárörömre. Esther Vilar azonban érzelmes és komor hangokat is szeret megpendíteni, amelyekkel mindegyre jelzi, hogy nem tréfál; például mindjárt az ajánlásban: „Ezt a könyvet azoknak ajánlom, akikről nem esik szó benne: annak a néhány férfinak, aki nem hagyja magát idomítani, annak a néhány nőnek, aki nem adja el magát és azoknak a szerencséseknek, akiknek nincs piaci értékük, mert túl öregek, túl csunyák vagy túl betegek."

A könyvet indító anekdóta számtalan helyen megjelent: „A citromsárga MG farolni kezd. A volánnál ülő fiatal nő megállítja, kiszáll, és felfedezi, hogy a bal első gumi lapos. Nem vesztegeti az idejét, azonnal megteszi a javításhoz szükséges első lépéseket: úgy néz az elhaladó autósok szemébe, mintha várna valakit. A női tehetetlenségnek erre az egyezményes jelére (»a férfias technika cserbenhagyta a gyenge nőt«) hamarosan megáll egy kombi. A vezető... vigasztalóan így szól: »Ezt mindjárt rendbehozzuk«... és öt perc alatt elintézte a dolgot... amikor a nő beszáll, udvariasan kinyitja előtte a kocsi ajtaját; és miközben összepakolja szerszámait, és egyedül visszaballag a kocsijához, bosszankodik, hogy nem tud kezet mosni... Mivel szerelés közben a nedves agyagon állt, a cipője sem olyan tiszta már... Szokása ellenére elővigyázatlanul hajt, hogy késését behozza. Kis idő múltán elkezd dúdolni. Bizonyos értelemben boldog... A nő, ahányszor módja van rá, minden aggály nélkül dolgoztat egy férfit maga helyett... hiszen nem tanult egyebet, csak azt, hogy defekt esetén meg kell bízni egy férfit a javítással..."

A nőnek, hogy a munkára rávegye a férfit, egyik legfontosabb eszköze, hogy utánozza a gyereket: a gyerek kiszolgáltatottságát, törékeny báját és naivitását. Ez mindég hat, mert erre működésbe lépnek a férfi reflexei. A szerzőnő vipera-fogait akkor mutatja ki, amikor azt fejtegeti, hogy a nő azért hat sejtelmesnek, titokzatosnak, különösnek a férfi szemében, mert egyszerűen — hülye! A hülyeségnek ezt a fajtáját a férfi nem tudja átélni és izgalmasnak, illúziókeltőnek találja... Egyáltalán, mindarra a női jelenségre, amire a férfi hajlamos ilyen szavakat használni: naiv, bájos, megható, szívhezszóló, a szerzőnő sorozatban vágja rá: hülye, hülye, hülye!

Pedig, ez az érdekes, és lehet, hogy ez a fentebbi értelemben vett „női" következetlensége a szerzőnőnek, Esther Vilar nem magát a női mivoltot hibáztatja, mint említetett filozófus-pszichológus elődjei. A nő, vallja, éppen olyan intelligensnek és fantáziadúsnak születik, mint a férfi. Elhülyülése majd tíz éves kora felé fog kezdődni, amikor rájött arra, hogy ő is fogjon magának egy férfit. (Vagy többet.) Aki majd eltartja.

Nos, mindentől eltekintve, a szerzőnő megállapításaiból következik nehány figyelemreméltó szempont. Mindenekelőtt, hogy a technika fejlődésének és a gazdaságnak nemcsak olyan gyakorlatias célja van, mint a megelhetés, vagy a közvetve ezt szolgáló hadakozás. Hanem a nők cifrálkodási vágya, és a férfiak ama törekvése, hogy a nő életét megszépítő és megkönnyítő ajándékokat produkaljon.

Ezért a férfi kagylókat hoz fel a tenger mélyéből, a gyöngyök miatt, kilenyészti a rozsát, a liliomot, a tulipánt; feltalálja a festékipart, működteti az egész kozmetikai világrendszert és, teflon-tepsit, rövidhullámú sütőt, mosógépet gyárt és a szórakoztató ipar nyomán kifejleszti az informatikát. Mindez legalább olyan ösztönző erővel hat új technológiák létrejöttére, mint a háborús készülődések. Ilyenformán a nők cifrálkodása közgazdasági-műszaki szempontból — bármilyen hülyeséghez vezethet is olykor-olykor — méltánylandó és pozitív jelenség. (?)

Ugyancsak tanulságos, bár ebben a pillanatban nem tudok mihez kezdeni azzal a tanulsággal, amit a szerzőnő valóban zseniális életlátással feltár: a nő nem a férfi számára cifrálkodik, hanem a többi nő számára... a divat újdonságaival nem a férfit akarja kiütni — hiszen a férfi úgysem ért ehhez —, hanem a többi nőt. A nő a többi nő számára öltözködik, lakberendez, horgol, aerobikezik és nem a férfi számára; csak a férfi zsebére... a nő célja: lefőzni a többi nőt, a maguk kisded hülyeségei terén...

Ebbe nincs miért belemennünk, csak annak a megfigyelésnek az erejéig, hogy a legtöbb nő ugyanezt mondja — *a többi nőről*. Mintha azonban egyszerre nagyon komorrá válna a kép, amikor a szerzőnő a *Women 's Liberation*ról, az amerikai nők felszabadítási-hatalmi mozgalmáról ír. A nők kiharcolták maguknak a jogot, hogy bármilyen foglalkozást üzzenek, bármilyen férfias foglalkozást — és aztán írja: nem üzik. Csakis azok, akik nem tudnak férjhez menni, vagy nem képesek életjáradékot kiperelni maguknak; marmint Amerikában. „Amerika az egyetlen a világon, ahol a rosszul fizetett professzor egyben rossz professzor is, és a sikertelen író rossz író. Dél-Amerikában a férfiasság fokmérője még a szexuális potencia, az eszak-amerikai férfinél ez a pénz. Való igaz, hogy az amerikai irodalom Edward Albee-től Jacqueline Susann-ig nagyrészt abból a kérdésből táplalkozik, vajon férfi marad-e a férfi, ha feleségét nem tudja megfelelően eltartani. A válasz természetesen az, hogy nem..." és ennek ellenére, amint közvéleménykutatásokból kiderül, több amerikai ferfi, mint nő hiszi azt, hogy a fehér nők élete Amerikában éppenolyan sanyarú, mint a néger ferfiaké!

Ha mindezen levelezőnőnk kétségbe esik, azzal vigasztalhatjuk, korántsem fenyeget még az a veszély, hogy nő és férfi olyan viszonyba kerüljenek mindenütt a világon, mint Észak-Amerikában... A nő számára bolygónk nagyobb részén még igen sokáig fennáll a lehetőség, hogy saját kemény munkájával tartsa el, ha nem is a férjét, de önmagát és a gyermekeit. A probléma csak akkor fog beűlni, ha a munkanélküliség világméretekben is olyan méretűvé válik, hogy a női munkaerőnek csak a háztartásokban lehet érvényesülni. (A házimunkáról különben megjegyzi a szerzőnő, jellemző ennek a „nehézségére", hogy a hülyék intézeteiben az ápoltak lelkesen és kielégítően maguk elvégzik!)

Amikor a nő munkanélkülivé lesz, természetszerűen kizsákmányolóvá is lesz —?. Mert ugye, aki munka nélkül él, az a más munkájából él. Tehát kizsákmányoló. Ebből jó marxista ésszel máris következik: egy társadalomban minél kevesebben dolgoznak, annál nagyobb a kizsákmányolás foka. De ne folytassuk: a XX. század ugyancsak belezavarodott abba, hogy közgazdaságilag próbálta megközelíteni a lét alapvető kérdéseit... azért kellene most reprivatizálnunk, ha volna mit...

Esther Villar könyvében számomra az a legmeggondolkoztatóbb, hogy miközben a pénz ellen beszél, akkor is csak a pénzről, és ismét csak a pénzről tud beszélni...

Úgy látszik, ebből a dilemmából csak az alkoholisták találják meg a kivezető utat: mindent odaadnak a nőnek, csak a pénzt nem. A következő kérdés tehát ez volna: felelősek-e a nők a férfiak alkoholizmusáért is, vagy csak a saját tudatkódos állapotaikért? Vagy azért se?

SZŐCS ISTVÁN

SZÁSZ JÁNOS

GORBI 2.

Rég nem buzgólkodtak oly hevesen a mondén krónikák írói, mint Gorbacsov leköszöntekor. Amikor nagyok tunnek le a színről megkezdődik az — most így hívják őket — analisták versenye: ki tud nagyobbat dobni. Am az ilyesmikre nemigen kell odafigyelni, gyorsan elsüllyednek a papirsirban. Sok ujat a világ jelenlegi nagymenői se mondtak róla, inkább közhelyeket, banalitásokat. Amikor 1945-ben Churcillt „leszavazták", a *Times* azt irta, hogy ellopták tőle a gyozelem gyümölcseit. A két személyiség között nem vonható párhuzam de a véghelyzetek között van némi hasonlatosság. Egy nagy különbséget azonba számba kell venni: a Churchill által is kovácsolt katonai szövetség valóban győzött, a Gorbacsov által kezdeményezett peresztrojka, az újjáépítés stratégiája viszont csődöt mondott. A Szovjetunió megszűnt létezni, Gorbacsov tervezett konföderativ államszövetsége helyett egy központhagyó, nemzetállamokból álló laza nemzetközösség alakult. Gorbacsov győzelme elmaradt. De győzhetett-e volna?

Egy kolléga szerint ő volt az orosz Don Quijote. A metafora e metaforája teljességgel alaptalan. Higgadt, józan, számító politikus volt, olyan — milyen egyéb? —, amilyennek lennie kellett bárkinek, aki megmaradni akar a nomenklatúrán belül, sőt előre — felfelé haladni a csúcsokra, az egyetlen helyre, ahol és ahonnan az egypártrendszer törvényei szerint bármiféle politikát lehet csinálni, kiváltképp reformpolitikát. Gorbacsov távol minden szélmalomharctól tizenkét kemény esztendőn át végigaraszolta vidéki pártszolgálati éveit, sőt 1978-tól, amikor a KB titkárának nevezték ki, egészen 1985-ig, amikor megválasztják főtitkárnak, a brezsnyevi klán tagjának számít, bár némiképp függetlennek, hogy azután a beteg Andropov mellett vállalja a cupringerséget, az összekötő szerepét a kórházi ágy és a KB politikai irodája között. Részt vesz a lobbyzó harcban, de Csernyenko hívei vel szemben alulmarad. Végül két esztendei kinkeserv után végre az élek élére kerül. Mint Karinthy akrobatája, aki egy ingatag szerkezet legtetején trikója alól előhúzhatja hegedűjét, hogy eljátssza azt a titkolt dallamot...

Jelcin többször is következetlen, elvtelen, gyenge akaratú politikusnak nevezte Gorbacsovot. Azt hiszem, ez erős túlzás. Egyreszt azonban mégis indokolt, ha az 1990 decemberi eseményekre vonatkoztatjuk, amikor is a konzervativ jobboldal ellentámadásba lendült („Eladjátok az országot a Nyugatnak!"), és Gorbacsov, hogy a hatalmon belül maradhasson, szövetkezett velük. Ekkor mondott le Sevarnadze. A kulcshelyzetekbe ültetett jobboldali konzervatívok azután 1991 nyarán megszervezték az államcsinyt, amit valóban a Jelcin körül csoportosuló demokratikus erők hárítottak el. Gorbi lemaradt, meghaladták az események, decemberi rossz lépése az augusztusi lépésvesztéshez, lépésképtelenségéhez vezetett.

Legnagyobb harcát a konzervatívokkal, az apparátussal, a nomenklaturával vívta, és ezt a csatáját elvesztette: az újonnan alakult köztársaságok élén a régi vezetők állnak. Lebecsültük tehát a szovjet politikai osztály erejét és túlbecsültük az orosz, a kozák, az üzbég demokráciáét. Bármennyi hibát is követett volna el Gorbacsov, vagy bármennyire is lenne kérdéses politikai alkat, veresége objektíve a demokrácia veresége. Elvben Gorbacsov konföderativ államszövetségi javaslata demokratikusabb, mint a megvalósult nemzetszövetség, elegendő csak a nyugat-európai államok integrációs folyamatára gondolni. De a politikai gyakorlatban nem az elvek, hanem az erők döntenek.

Reformtervei közül váltig vitatott volt és marad az átépítés, a peresztrojka. Megbitt benső munkatársa, tanácsosa, ideológusa Alexandr Jakovlev egy interjújában megjegyezte: „A szocializmus, amit mi építettünk, nem érdemli meg, hogy létezzék." Ebből is kitetszik, amit egy ideje sejtettem, hogy a peresztrojka nem a szocializmus, hanem valójában a kapitalizmus reformját célozta, egy szociális védettségekkel, monopólium-korlátozásokkal stb. körülbástyázott piacgazdálkodását, amelyben a szabadverseny minél kevesebbeket szoritson a szegénység szintjére vagy annak alája. Csakhogy ez a lassan körvonalazódó, sokban túl általános vagy ködös, de a valóságtól (a kapitalista valóságtól, annak állandó önreformáló tendenciáitól sem) teljesen el nem rugaszkodott reformterv a konzervatívoknak túl sok volt, a demokratáknak, kiváltképp rádikális szárnyuknak, túl kevés. A peresztrojka tömegeket kellett volna megmozgasson, de egy klub programja maradt. A jelekből arra lehet következtetni, hogy Jelcin a mindenáron való kapitalizálódás politikáját kívánja gyakorolni. Őt most már más nem hajthatja, mint a lehető leggyorsabb kilábalás a romlásból, az inségből, a nyomorból. Jelcinnek nincs választása, de ha Gorbacsov ülne a helyén, neki se lenne.

Indulását leszámítva Gorbacsov sohase volt népszerű otthon. Most, hogy leköszönt, az emberek belehökkentek. Naum Korsavin író nemrég tért haza emigrációjából, kijelentette: „Mintha az életem menne tönkre." Nyugati téveriporterek fiatalokat kérdezgettek Moszkva utcáin: „Megváltoztatta az országot" — mondták. „Mi lesz most?" Vállat vontak. Krembeli tisztviselőket kérdeztek: „Mit fog csinálni?" A legtöbb válasz: „Nem tudom, valami majd adódik." Valaminek vége, de még senki se tudja, mi kezdődik.

Balkán—dosszié 26.

ARGOSZTÓL — ZAGRÁBIG

Nagy Károly kortársa, Krum kán mindenben igyekezett fejleszteni a bolgárok harci készségét. Egy arabnak segítségével, ki a bolgárokat ostromgépek készítésére tanította, bevette Messzembria városát. Maguk az évkönyvirók megjegyzik azonban, hogy a haszontalan bizánci sereg maga több sérelmet okozott a város lakóinak mint a hóditó „bolgár barbárok" s így elképzelhető, hogy a tráciai szlávok Krum kán bevonulását örömmel fogadták. 813 évben, június 22-én nagy győzelmet aratott Drinápolynál is, ahonnan a főváros, Bizánc alá vonulva, megkezdte annak ostromát. Ennek megkezdésekor egy réten, a lakosság szemeláttára különböző pogány szertartásokat rendezett, melynek folyamán roppant sok embert és állatot áldozott, lábait a tenger habjaival megnedvesítette és hadinépét is vízzel hintette meg, kik rivalgva dicsőítették.

* * *

Ostrom közben Krum kán alkuba bocsátkozott a császárral, de tárgyalások közben fegyveresek rohantak rájuk és majdnem, maga a bolgár vezér is elesett. A bolgárok emiatt dühbegurultak és mindent, amit a kőfalakon kívül találtak, minden templomot, kastélyt, házat, törvénykező helyet s a kikötőépületeket felgyújtották, elpusztították, akit elfogtak megfojtották és Krum roppant zsákmánnyal hazatért. Magával vitte még a cirkusz díszét, az ércoroszlánt is Bulgáriába, valamint néhány kitünő márvány szoborművet. A leigázott lakosság egy részét is maga előtt hajtva, áttelepitette.

* * *

Egy darab időre megszünt ugyan a Balkánon a háború, ehelyett kitört a horvátok országában. Itt ugyanis a szlávok és a tengeri városok között villongás támadt. A horvátok súlyos nyomorgatásokat szenvedtek el a frankok vezérétől, Chadalo örgróftól. Ludevit, a Szávánál lakó horvátok nagyzsupánja panaszt emelt ellene Jámbor Lajos császárnál, de meghallgatásra nem talált, ennek folytán előkészületeket tett a felkelésre. A dalmát-horvátok Borna nevű nagyzsupánja azonban ellenséges viszonyba állott Ludevittel. Krum kán és a bolgárok nem léptek közbe, de a háborúság kitört. Ludevit ellen egy frank sereg küldetett, amit sikeresen visszavert. Ekkor délről Borna is ellene fordult és a frankok támadása is megújult, de Bornát sikerült megverni (819-ben) és Ludevit feldúlta Dalmáciát és a krajnai, karinthiai szlávokat, kik a németektől függtek addig, a maga pártjára megnyerte. Úgy tünt, mintha új nagyszláv birodalom alakulna, a Drávától a Noricumig és Pannónián át. Ám ekkor az egész nyugati császári erő Ludevit ellen fordult, szászok, keleti frankok és bajorok három hadserege (820.) Ludevit várában, valószínüleg Sziszekben állotta ki az ostromot és hajthatatlan maradt, annak ellenére, hogy krajnai és karinthiai szövetségesei is elhagyták, és a német hercegeknek, grófoknak vetették alá magukat.

* * *

Ezalatt Krum kán hat esztendeig nyugodt maradt, bár figyelemmel kísérte a szomszédságában dúló háborút, és a görögök ellen készitette a bolgárokat. Miként a krónikás állítja, roppant nagyszámú sereget fegyverzett fel, melyben avarok is voltak s minden lehető ostromszer, melyet 5000 ökrös szekér szállított. Leo császár Bizánc kapuinál várta, a frissen hányatott földssáncokon, mikor jött a hír: Krum kán nagypénteken vértólulásban megfulladt. Omortag, a bolgárok új uralkodója békét, vagy csak fegyverszünetet kötött a görögökkel, amit utóda, Preszjám is megtartott. Krum minden törekvése a Boszporusz megszerzésére irányult, két utóda nyugat felé figyelt inkább, ahol eldölt Ludevit sorsa: a 821. évben még ellenállt a frankok támadásának, de a következő évben kénytelen volt a szerbekhez menekülni. A történetírók azt beszélik, hogy azon fejedelmet, ki öt befogadta, agyonütötte és akkor Dalmáciába, ellenfelének Bornának nagybátyjához, Ludomiszlhoz menekült, ahol meggyilkolták őt is. Horvátország összes tartományai most immár a frankok hatalmába kerültek, akiknek birodalma így Bulgáriával lett határos. Ebből civódás, majd ellenségeskedés támadt. Végre 827-ben egy bolgár sereg felhajózott a Dunán egész a Dráváig és a körülfekvő összes szlávok fölé parancsnokokat helyezett. Illy módon Ludevit egykori országa rövid időre a bolgárok hatalmába került. Hogy ezen hosszú határvonalat biztosítsák, szükségesnek látszott Szerbiát is hozzácsatolni, ez volt a kezdete a két szomszéd nép közötti számtalan és hosszantartó háborúnak. (Szerbek és Bolgárok, 1876).

* * *

Egész eddig az ideig a bolgárok és szerbek mint békés szomszédok szeretetben és egyetértésben éltek egymással; de Vlasztimir uralkodása alatt a bolgárok fejedelme, Preszjám harcba keveré a szerbeket azon szándékból, hogy ezek meghódoljanak. (Konsztantinosz Porphirogenetosz.)

ismét az erdélyi kertmozi. Ötletszerűen pergetem le, amit sikerült megvalósítani. De mindég összekeveredik azzal, ami megmaradt.

A harmincas évekből egy lányarc néz vissza rám. Magas homlok, zöld szemek, frufru, cseresznyevirág ajak. Ez itt egy melankólikus úrilány, igen. Nézzük csak — szétszóródnak a cetlik, keveset tudunk róla, bár ez a kevés is több az elviselhetőnél. Tizenkét férfival volt például alkalomszerű kapcsolata. Természetesen atyja, volt árvaszéki ülnök halála és anyja újabb belathatatlan következményekkel járó családalapítási kísérlete után, élete tizennyolc, valamint tizenkilencedik évében. Három napig bírja nevelőapjával. Rendőrtiszt, otromba, hajas, mindég fokhagyma- és cujkaszagot árasztó *(bráha,* mondom kedvetlenül, *bráha;* ő nem ismeri ezt a szót, fintorog) alak, leeresztett nadrágtartóval járkál, csizmanadrágja madzagjai lobognak, szakadt zoknis lábait papucsából kihúzva, kedvtelve dörzsölgeti egymáshoz, gyakran böfög, minden történetet félig mond el, megunja, elfelejti, abbahagyja, lehetetlenség követni. Miért is kellene? — kérdezi ő, és albérletbe költözik, a régi felsővárosba, egy jegyző özvegyéhez.

A villa falán vadszőlő sötétlik, ha pirosodni kezdenek a szőlőszemek, tudja: a nyárnak vége. Amikor először megy férfival szobára, valahogy úgy érzi, ez nem is igaz, ő most álmodik, ez a gusztustalanság nem is vele fordul elő. Aggályosan sokáig mosdik, pirosra sikálja börét, de a tükörben megdöbbenten ellenőrizheti, amikor az előbb számolatlanul gyűrte retiküljébe a férfi által felajánlott bankjegyeket, mindennek ára van, neki is, az övé ennyi (mennyi?, nem tudja, nem számolta meg — sokkal pirosabb volt az arca). A férfi fütyörészve, vakarózva öltözik, középkorú uradalmi intéző, jellegtelen olajbarna típusarc, seszínű, kissé mindég gyulladt malacszemek, kedves kis toka, sűrű kefefrizura, barna hajszálak között néhány szürke, *az idő, az idő,* elomló puha test, nincsen mit mondani róla, nadrágtartója lobog, amint cipőjében kaffogva ide-oda ugrál a szobában. Alighanem keres valamit.

A képen a lány — nevezzük Fruzsinának — mégis vidám. Sokáig nézem arca körül röpködő vörös haját, kékes-zöldes szemét. Ameddig meg nem látom a szeme körül komoran sötétlő halálárkokat. Meg szeretném jegyezni ezt az arcot. Mégis mitől vidám? Helyzetéből következtetve sok oka nem lehet rá. Másik életét persze gondosan titkolja szállásadónője, Orsi néni előtt. Másik életét alkalmi partnerei előtt titkolja. Mimikri takar mimikrit, de melyik igazán ő?! Erről a partnerei elől titkolt *másik* életéről senki nem tud. Senki. Ebben a másik életében szabad és független nő. Egy hegyi nyaraló emeleti szobájában, a nyitott ablak előtt, franciaágyán hanyatt fekve egy képesújságban lustán lapozgat. Mögötte, az ablakon túl a csodálatos táj, mintha egy svájci csokoládépapír borítója elevenedne meg: valahol a távolban, de még látótávolságon belül látni lehet a teheneket is. Miközben a feltámadó szél erőszakosan csattogtatja a függönyöket, de az akadályokat leküzdve mégiscsak eléri előbb-utóbb Fruzsina lepedőbe burkolt karcsú testét, eléri és megborzongatja, ő akkor képzeli el először a *közelítő* jövőt. Milyen képeink lehetnek a jövőről? Némely állókép, amely a boldogság kimerevedő pillanatiba helyez minket — hol volt? hol nem volt? —, vagy csak úgy általánosságban valamiféle kellemes megnyugvás, hogy a jövőben minden jobb lesz, mint most, *boldog rezignáció,* nem, akkor már nem lesznek problémáink, és ilyen piti ügyekkel, mint ma, a képzelgés pillanatában, már nem kell foglalkoznunk, ugyan, mindenki szeretni fog mindenkit, rajongani fog értünk, vagy ha ezt nem lehet, legalább senki nem fog üldözni.

A jövőben Fruzsina, franciaágyán heverészve, engem is elképzel. Jó lenne tudni, milyen vagyok — leszek — az ő szemében. Nekünk — ez egy pillanatig sem lehet vitás! — találkoznunk kell előbb-utóbb, minden idő- és térbeli távolságot leküzdve találkozni is fogunk, tudom. Végül ez is — mint mostanában minden — csak tőlem függ. Most felsóhajtok és egykedvűen kezdem pergetni a lányról rám maradt filmszalagot.

De ki vagyok én?

Közben beborul, kövér esőcseppek porlanak szét a homlokomon, ha esni kezd, úgyis be kell fejezni a vetítést — hogy az éveken átevickélve, az akadályokat leküzdve, elhárítva, kikerülve, semmissé nyilvánítva, a csikorgó lépcsőkön megközelíthessem nyaralóbeli kis szobáját, másik (titkolt!) életében, és kopogtatás nélkül nyissak be. De nem, mégiscsak kellene kopogtatni, a róla megmaradó töredékeken Fruzsinának nincsen hangja, a film részletei némák, hallani szeretném már a hangját is, szoprán vagy alt? Nem tudom. Mindenesetre, amikor meghallom, hogy szabad, benyitok a szobába, és jelenné változtatva át a jövőt, amelyről ő képzelődik, mélyen meghajolva — derékból s merev-próbabábu mozdulattal, majd mint ifjú törekvő huszártiszt csattintom össze bokámat is, s felszisszenek az éles fájdalomtól, hogyne, ha nem lesz rajtam csizma, keze fölé hajolva, kézfejére csókot lehelve, fejem kissé felemelve, szemébe nézve mutatkozik majd be

Igen, így lesz és szép lesz.

De egyelőre még nem tartunk itt. Még nem látom értelmét mindennek. A lány hadd feküdjön a franciaágyon, hadd pihenjen, képzelegjen kedvére. A jövőről amúgy sem tudunk (tudhatunk) semmit — hála istennek —, ezért mindég szépnek képzeljük, noha legalább annyi esélyünk van rá, hogy egyenesen csúnya és visszataszító legyen, mint mellbimbóbarna alkonyatban, jázminillatban egy nyitva felejtett kanális, ahonnan visszataszító szagok szállonganak mindenfelé, megrontva mindent.

A jövőben talán — mégiscsak eljátszom a gondolattal, ez is egy lehetőség, nem is akármilyen — lát is engem a lány, amint éveimben még mindég ide-oda ingázva soros teendőimet végzem, lehet, éppen írok és róla írok, őt írom, aki előttem a kertmozi megviselt, szakadozott vetítővásznán — előéletében vitorla lehetett egy levantei gályán és számtalanszor büszkén feszülhetett meg a szélben — most épp egy napfényben fürdő promenádon sétál, hosszú fehér ruhában, ruháján sárga virágok, kezében fehér-sárga csíkos napernyő, hosszú vörös haja kibomlik, amint integetni kezd valakinek. Hogy kinek, nem látom, érdekel, féltékenyen meresztem a szemem, mindhiába. Távolabb promenádi zenekar játszik, nincsen hang, soha nincsen hang, ezért a fúvósok közelképei egyértelműen nevetségesek, állandóan felfújják magukat, már vörösödnek az erőfeszítéstől, mégsem történik semmi.

Minden lehet.

(Az is, hogy amikor éppen engem néz, én nem róla írok, hanem tejért, kefírért, kenyérért, felvágottért, nápolyi szeletért, cujkáért, villanykörtéért, írógépszalagért, patkánymérgért állok sorban, vagy épp ellenkezőleg, hajnali szobámban súlyozom, a park sétányain rohanok, autóbuszban utazom ismeretlen ismerősök testvéri könyökével oldalamban, vagy épp feléje tartok a promenádon.)

Igen. Legyen ez.

Most végre észrevesszük egymást, de mielőtt megindulhatnék feléje, ki kell kerülnöm az alamuszin pislogó promenádi zenészeket, s tudom, már nincsen idő, még néhány pillanat és elszakad a filmkocka, anélkül, hogy láthatnám magam születésem előtt tíz esztendőkkel egy álmos erdélyi kisváros promenádján végigsétálni a napernyőjével elszántan integető lányig.

Így megy ez.

Most szünetet tartok, teniszlabdát nyomogatva kezem edzem, az írógép csillogó klaviatúrája váratlanul nyílik ketté és én, mint egy ablakból, látok le az emeletes alpesi ház nyitott ablakán át, a csattogó függönyök időnként elmozduló résében az ágyon fekvő lányig, aki leereszti képes újságját, nyújtózik és mosolyog, amíg el nem takarja ismét egy madárként verdeső függönyszárny.

Mintha csakugyan látna engem, visszanéz rám.

A kertmoziban ücsörögve bizalmatlanul döntök, az esőcseppek egyre sűrűbben kopognak, meg kell szakítani a vetítést, feljegyzem viszont: az első helyszín az alpesi fehér faház kicsiny, de bensőséges emeleti szobája. Munkaasztalomnál görnyedve, ismét az írógép engedelmesen helyreugró klaviatúrája fölé hajolok — az, hogy 1989. április elsején, ha 1920-ban született ez a lány, immár hatvankilenc esztendős, tulajdonképpen nem zavar. Itt még tizennyolc. Soha nem változik, hiszen másik élete itt, ebben az emeleti szobában telik, a napfényben. Közben a promenádon sétál hosszú fehér ruhájában és férfiakkal ismerkedik. Persze ez kisváros, nem árulhatja el magát, úgyis mindenki többet tud a kelleténél, még többet sejt. De neki van érzéke a rejtett viszonyokhoz. Elég egy szemvillanás, egy illatos vagy dohányszagú levélke, egy félreérthető kézmozdulat. Ebből elég. A film most megszakad, combok rákollói villognak, selyemharisnyareklámra illő combok kapálóznak. A szakadás csillámló, alakot cserélő combokká váló foltjai, közeledések, távolodások, egy kert, egy domboldal, meggyfák, körtefák, barackfák, szőlős. Esőben ázik a kert, esőcseppek hullanak a filmre, a vetítőgépre, a kertmozira, rám, a harmincas évekre, a lány mézszínű testére. Örökké összerezzenően, feltételes módban, éveimben eltévedve, bizalmatlanul, gyanakodva, ingerülten képes leszek-e, lehetek-e megállítani ezt a kitartó, szomorú esőt? Késő tavasz vagy korai nyár lehetne a megfelelő évszak. Napsütés, csivitelő madarak, réteken duruzsoló méhek. Talán, ha ez a lány hajolna fölém reggelente, hogy álmai felől tudakolózzam, de ő mások ölelését tűri összeszorított szájjal, miközben én egy másik, távoli időben fotballozok, vitatkozok, eszem, alszom, biciklizek, szalonkákra lövöldözve távolodom egy befejezetlen mondat zegzugos átjáróiban, ahonnan még mindenfelé nyílhat út.

Ő, mintha csak tudna erről, lebiggyedt szájjal legyint, és a néger fejben — kedvenc perselyében — gyűl a pénz, és a bankszámláján is gyűl. El akar utazni a Zöldfoki szigetekre. Igen, erről is képzeleg az alpesi ház emeleti szobájában, széles franciaágyán, a lepedőt lerúgva, kitárva hibátlan testét a tomboló napsütésnek. Tizenkét férfinak — állandó klienseinek — még a nevét se mondta meg. Ez itt kisváros, ő ebből él, a férfiak egy része házasember, nekik is érdekük valamiképpen, hogy amennyire egyáltalán lehetséges, *titokban* maradjon az egész. Be vannak osztva, *a történetben az egyetlen bizonyossága a rendszer,* és végeredményben ez is okot adhat a nyugalomra. (Vagy épp ellenkezőleg? A nyugtalanságra?)

Fruzsina estefelé, amikor alkonyodik, elfátyolozva, ruganyos léptekkel megy be a garniszállóba, emeleti szobába nyit be, a sötétítő már természetesen el van húzva, csak néhány gyengülő fénycsík jelzi egykedvűen a fényirányt, ahogy sötétedik, ezek is elhalványulnak, majd kihunynak. Csak a cigaretták parázslanak, majd az ágy melletti kisszekrényen, a hamutartójában, majd a vaskos, netán arisztokratikus férfiujjak között?

Mert kopognak és érkeznek sorra, kedden a kövér bankigazgató, szerdán az alacsony és mindég pacsuliszagú intéző, csütörtökön a szótalan, komor, feketeruhás ügyvéd — ő nem jöhet minden héten, halaszthatatlan teendői időnként a fővárosba szólítják, ezért csütörtökre osztja be az ugyancsak elfoglalt, kifürkészhetetlen arcú, jávorbajuszú őrnagyot is; a fiatal, kékszemű, már menthetetlenül hízásnak induló földbirtokos napja a péntek, ő csak háromhetenként szabadulhat el felesége mellől, ezért egy-egy közbeeső, üres péntekre osztja be a lúdtalpú, mindég félrészeg, gusztustalan zenetanárt és a főkönyvelőt, ezt a szikár, jó ötvenes úriembert, aki külön összeget fizet azért, ha ő közben trágárságokat is súgdos a fülébe; a szombat az alacsony, kövér báróé, az öreg arisztokrata él-hal a lovacskázásért, és egész éjszakájára igényt tart, ha éjszaka netalán kikocsikáznak; *külön* fizet azért, ha ő (persze, ha az idő engedi) megfürdik az erdei tóban; nagyon sokszor visszautasítja, a kocsikázások idegesítik, fél, nehogy meglássa valaki a holdfényben, amint a báró mellett ül a bakon és haja lobog a szélben. Így is mostanában egyre feltűnőbben súgnak össze az öregasszonyok, ha átmegy az Úri utcán, vasárnap délelőtt, az istentisztelet alatt egyre vetköztetőbb tekintetek méregetik. A vasárnap egyébként a körorvos napja, szótlan, hatvanas férfi, igazi falusi doktor bácsi, nem beszél sokat, csak a fogát csikorgatja, lehetetlen kívánságait elpirosodva adja elő, visszautasításra vár, bizalmatlanul méregeti őt, sok visszautasításban részesülhetett már, elgyávult, nem meri vállalni saját, semmi rendszerbe nem gyömöszölhető perverz természetét. Ő is csak háromhetente jön, a másik két vasárnap a két gimnazistáé, Ottóé és Iváné. A két rajongó kamasszal Fruzsina időnként beszélgetni is szokott, ilyenkor úgy érzi, mintha idősebb nővérük lenne. Amiután a fiúk valahonnan megtudják, hogy zenetanáruk is idejár, akit nem tudni, miért Bumberáknak neveznek, láthatóan feloldódnak. Beszélgetni egyébként az öreg báróval is szokott, aki komolyan fontolgatja, hogy odaveszi magához a kastélyba, társalkodónőnek. Lenne is kedve, de ha lihegésére gondol és fogatlan szájára, elborzad, elég belőle szombaton is az a két óra kinlódás, és utána a végtelenbe nyúló beszélgetések, a kocsikázások a holdfényben, az erdei tó néma tüköre.

Igen, itt vannak mindannyian, felsorakoznak az ággyal szemben, a sötét szobában, miközben a rolló mögött elkeseredetten dong egy ki tudja mikor odaszoruló darázs.

A férfiak, „állandó alkalmi" partnerei, nézik a lányt, sokan nem is látták még világosságban az arcát, nevét se tudják.

A szoba kivilágosodik, elsötétül, megint kivilágosodik... A sarokban, mint egy bálvány, a négyer fej. Sorra járulnak eléje, egykedvűen csörög az apró, mellette a kalaposdobozban gyűlnek a bankjegyek.

Kedves Kamélia — mondja határozottan a jávorbajuszú tiszt —, ajánlom magam.

Kedves Franciska, szombaton találkozunk, pá, puszi — így a báró.

Kedves Leona. Kedves Sarolta. Kedves Judit.

Összeüti a sarkát és távozik a földbirtokos, a körorvos, a főkönyvelő. Utánatódulnak mind, kiürül a szoba, csak a bankigazgató kékes szivarfüstje gomolyog a levegőben. Iván még visszafordul, int, szomorú az arca. Ő elfordul. Most nem hallgathat az érzelmeire. Igen, meg kell tudnia, mennyi a Zöldfoki szigetekig egy első osztályú hajójegy. *Republica das Ilhas do Cabo Verde.* Dakartól ötszázhetven kilométerre nyugatra, a nyughatatlan óceánon egy tizennyolc szigetből álló szigetcsoport. Fő kikötője Porto Grande. Ide fog befutni a hajó. Nem tudja, *innen* látszik-e vajon a Fogo-szigetek legmagasabb hegycsúcsa, ami egyébként ma is működő vulkán. Nem, mégsem a harmadik osztályon utazik majd, nem a fedélközben ücsörög, motyóikra váró kivándorlók között a szűrt fényben, hanem igenis első osztályon, halk szavú, tevékeny, pillantását is leső pincérek szolgálatkész tekintetétől kísérve, szolgálataikat esetenként igénybe is véve, a zuhogó fényben, mint egy hölgy. Lesz jazzband is a hajón. Igen, valószínűleg lesz jazzband is, ő ott fog állni a zenekari emelvény mellett, hanyagul dől egy oszlopnak vagy árbocnak, mit tudja, mit tudhatja még, pohár pezsgővel a kezében, hosszú szipkával ajkai között fog'a hallgatni a soha véget nem érő szaxofonszólót.

Igen, így lesz.

Kopognak az ajtón. Szabad, mondja ő megadóan és nyakig magára húzza a takarót. Kinyílik az ajtó. Bejöhetek? — kérdezi Iván, a vékony, szőke fiú. A gyertya lobogó fényében mélyed egymásába tekintetük. Milyen nap van ma? — kérdezi ő suttogva. Péntek — súgja a fiú szégyenlősen, és feléje nyújt egy meglepően magas címletű bankjegyet. Nem, most nem lehet, így ő, ma a tanárod napja van, Ivánka, menj el szépen, a fiú arca eltorzul, mondani szeretne valamit, de a pénzt leejtve a szőnyegre, szótlanul hátrál ki a szobából. Ő az ágyon fekszik, a hátán, és igyekszik nem gondolni semmire. Lépések közelednek a folyosón, nyílik az ajtó, bejön a kis kövér zenetanár, kapkodva vetkőzik, rágyújt, leül melléje az ágyra, fázósan dörzsöli össze a talpát, váratlanul észreveszi a szőnyegen a bankót, kerekre tágul a szeme, óvatosan sandít rá, igyekszik cipőjét óvatosan a bankjegyre nyomni, ő felnevet, „Vedd fel szépen a pénzt, Bumberák — szól rá csengő hangon — az az enyém." A férfi ránéz, elvörösödik, szolgálatkészen ugrik a pénzért. Ő a hajóhídon áll, a szélben lobog a haja, a szél zenefoszlányokat szór szét a tiszta levegőben, lehet, hogy én is mellette állok majd, s a hullámok szeszélyes táncában hosszasan elgyönyörködünk, én, aki ma még mit sem tudok erről, épp egy erdélyi erdőben jövök-megyek, földre szegezett szemmel, mint egy alvajáró: gombákat keresek, keserűgombák fehér foltjait, rókagombák sárgálló csoportjait fürkészem, egy széncinkét hosszasan megbámulok, páfrányok törékeny vonalú rajzában gyönyörködöm, miután a széncinke elrebben az ágról, egy forrás jéghideg vizébe merítem tenyerem, iszom, napi feladataimra most nem gondolok, boldog vagyok. A zenetanár leteszi a bankjegyet az éjjeliszekrényre, bebújik a lány mellé a takaró alá, hideg és vörös keze a feszesen összezárt combokat igyekszik megengesztelni, ne, még ne, súgja a lány, de a férfi máris ráfordul, zihál. A gyertya lobogó fényében kitáguló szemébe bámul, hörgő lélegzetét hallgatja, megborzong és most hiába akarja elképzelni a hajót a zöldes hullámok között, egyre Iván szőke fejét, szomorú arcát látja. A férfi már sietősen öltözik, fütyörészik, pénzt hagy a kisasztalon, nyílik, majd csukódik az ajtó, távolodó léptek. Ő csak fekszik, hanyatt a lobogó gyertyafényben, ennek a pénteknek is vége, mehet haza, a mai normát is teljesítette, egyelőre mégsem mozdul, talán rám gondol, rám, aki tíz év múlva, 1948-ban fogok megszületni, március nyolcadikán, az első nemzetközi nőnapon, és anyámnak nem lesz citromfeje a szegénységtől, ellenkezőleg, több méter szövetet kap ajándékba az államosítás előtt álló textilgyár előzékeny vezetőségétől.

Fruzsina, maga sem tudja miért, sírni kezd, fejére húzza a takarót, nem akar semmit sem hallani, semmit sem látni, elalszik. Észre sem veszi, hogy a szobában ismét megjelenik Iván, az ággyal szemben a szőnyegre ül le, de sokáig nem tud gyönyörködni a takaró alatt összekucorodó lány elmosódó látványában, mert lobbanva alszik el a gyertya. A lány álmában ismét a hajó fedélzetén áll, viharban, hosszú, zöld csuklyás kabátban, a szél lekapja fejéről a csuklyát, álmában még hosszabb a haja, vörösen csattogó zászló, matróz közeledik hozzá, magyaráz valamit, de a szélzúgásban nem lehet hallani, bizonyára azért jön, hogy őt a kabinjába vezesse, de Fruzsina nem akar kabinjába menni, nem, ő itt akar maradni, a fedélzeten, a ház nagyságú hullámokban szeretne gyönyörködni. Én is ott állok mellette, szorítom a kezét. A hajó egyre jobban ringatózik, be kellene menni, gondolja a lány és lopva arcomat fürkészi, de én nem mozdulok, állhatatosan nézem a háborgó tengert, egyszerre csúszunk meg, elengedve a korlátot végigszánkázunk a tükörsima fedélzeten, és zuhanunk.

Fruzsina felsikolt, felriad, maga körül tapogatózva ijedten ül fel. A szobában sötét van, gyufa után matat s a fellobbanó fényben észreveszi a szőnyegen görnyedő, szomorú Iványt. Visszajöttél? — kérdezi a hálás kutyaszemektől elgyöngülve, tétován húzza magához. Vacognak. Nincs bezárva az ajtó, súgja ő, a fiú felemelkedik, imbolyogva megy az ajtóhoz, kattan a zár, ő mellettem kapálózik a hullámokban, sikítani sincsen ereje, miközben fensőségesen és komoran távolodik az óceánjáró. Hány óra? — kérdezi Fruzsina kíváncsian, s felugorva siet a porcelánlavórhoz, a fedett kannából langyos vizet tölt bele, szétvetett lábbal áll föléje, sietősen mosdik. Mire vársz? — szól rá félig nevetve, félig bosszúsan az ajtó mellett álló, kerekre táguló kutyaszemeivel őt figyelő fiúra. Vetközz le, butuskám.

Én közben kijutok az erdőből egy tisztásra, kezemben egy szatyorban néhány róka-, pereszke-, és keserűgomba. Tétován nézelődök, mintha keresnék valamit. Egy pocsolya tükrében nézek szembe önmagammal.

Süt a nap.

Pillanatnyilag halvány sejtelmem sincsen róla, mikor történik mindez? S arról sem, hogy hol vagyok? Nem tudom, hol van az az erdő. (Nyilván Erdélyben, de hol? melyik részén?) S azt sem, hogy mit keresek én ott? Következésképpen azt sem tudom, tudhatom, hogy ki vagyok én? Kétségtelenül eltévedtem az életemben valahol. Egyre erősebben süt a nap, sejtelmem sincs róla, *hova* igyekszem s mi lesz, ha mégis beborul? Félek.

A kertmoziban újra elszakad a film, cikázó fénysávok, majd a szakadozó fehér vitorlavászon fárasztja a szemem. Újra szem elől tévesztem az erdei tisztáson bámészkodó, tétova arcát pocsolyában fürkésző magam.

Az eső erősödik, be kellene menni, gondolom, ehelyett egy új, megmaradó szalagot fűzök a gépbe.

Fruzsina most az öreg báró mellett áll, fellép a bakra, pattint a kezével, melléje ül az arisztokrata is, a városkörnyéki erdőbe kocsikáznak. Az öreg szája mozog, bizonyára mesél valamit, vidám, derűs történet lehet, mert a lány is mosolyog. A holdfényben szomorú a mosolya. Kék babos ruhában van, fején fehér kendő. Legszívesebben azt szeretném, ha levetné, ha kibontaná haját. Autó jön szembe velük, egy pillanatra kimerevednek a reflektorfényben. Szabálytalan páros, foglyul ejti őket az erőszakos fény. Ki lehet az autóban? — töprengek lázasan. Valamelyik állandó partnere? Melyiküknek lehet gépkocsija? A kövérkés földbirtokosnak? A jávorbajszú tisztnek? A bankigazgatónak? Mindenesetre valaki meglátta most őket. Valami új kezdődik most, a bonyolult viszony- és kapcsolatrendszer megbomlik, pedig még nem gyűlt össze elegendő pénz, még két hónap, gondolja ijedten Fruzsina, és összehúzódik a bakon, láthatólag erősödik a szél, borzolja a lovak sörényét, lekapja a lány fejéről a kendőt. Tisztáson állnak meg, kézenfogva sétálnak a holdfényben, fel az Izabella-forráshoz. A lány már tudja a kötelességét, vacogását visszatartva, összeszorított fogakkal vetkőzik. Mint egy nimfa, mondhatná átszellemülten az öreg báró. A forrás mellett kicsiny, tíz-tizenkét méter átmérőjű tavacska. A lány bemegy a vízbe, úszkál, a báró a parton ül és áhítatosan nézi. Lobog a hold. De mi lesz ezután? Mert ez a film is ennyi, itt mindég elszakad?

És én csak állok a napsütötte tisztáson — fogalmam sincsen, hol és mikor, és tétova tükörképemre meredek egy pocsolyában, és csak ülök a kertmoziban, a szemerkélő esőben, szemben a szakadozott vászonnal, amely talán vitorla-korára és heves tengeri szelekre emlékezik, és elkeseredetten gondolok arra, hogy képtelen vagyok rekonstruálni ezt a történetet, nem tudom egyetlen összefüggő történetsorba rendezni a sokszor egymásnak is ellentmondó, egymással semmi kapcsolatban nem lévő befejezetlen, mert befejezhetetlen részleteket. A fragmentumok rémuralmát nehezen tudom elviselni, függetlenítődésüket nem tűröm. Kívülállóként nem megy, szögezem le, elszántan, *be kell lépni tehát a történetbe.*

Igen, meg kell ismerkednem a lánnyal, beszélgetnem kell vele, *mindent meg kell nézni nem közelről.*

Utána elválik, hogyan lesz tovább?

Döntök.

Először a városba kell látogatnom, 1938 tündöklő májusának tizenegyedik, szerdai napján érkezem, késő délután, vonattal.

BOGDÁN LÁSZLÓ

Az erdélyi kertmozi: Fruzsina

— a történet eleje —

ROBERTO RUSPANTI

HÁROM KÉPZELETBELI UTAZÁS

Előadásomban* három utazásról fogok beszélni, három olyan utazásról — Olaszországból Magyarországra, illetve Magyarországból Olaszországba —, amely csak képzeletben valósulhatott meg; a három utazó, akiről itt szó lesz (Petőfi, Cassone és jómagam) csakis képzeletben tehette meg azt a varázslatos utat, amely összeköt bennünket, olaszokat és magyarokat, csak képzeletben járhatta be a költészet arany ösvényeit, mert a rosszindulat tegnap is mindent megtett, és ma is mindent meg fog tenni, hogy nyomorult, rideg prózává silányítsa a költészetet. Ahogyan Petőfi „tündérálmában" a bizonytalan — a sors hullámain hányódó, törékeny sajkához hasonlatos — életút éteri, de biztos kapaszkodót talált a tündérek költői világában, nekem is a költészet volt segítségemre abban, hogy fel tudjam dolgozni a totalitarizmus, a csalóka bizonyosságok Magyaorszáqán tett utazásom keserű élményeit, a költészet volt az anyám, szeretőm, nővérem, a költészet segített újra megtalálni a lelki egyensúly derűjét, ez békített meg önmagammal és a világgal, ez mutatta meg igazán, mi is a mélyebb értelme a lábbal tiport emberi méltóságnak.

Az alábbiakban a Költészetnek és különösképpen Petőfi költészetének nevében szeretnénk még egyszer végigjárni, gondolatban legalábbis, azt a három útvonalat, amely minden képzeletbelisége ellenére nagyon is valóságos volt, nagyon is konkrét, nagyon is maradandó.

1. Saját visszatérés nélküli utazásom az emberi ostobaság bugyraiban

1978. szeptember 30-a szombatra esett; és ez a gyönyörűen induló nap életem legszomorúbb, legkétségbeejtőbb napjává változott.

Az autó, egyre távolodva Budapestről, tehetetlenül száguldott a nedves aszfalton az osztrák határ felé szeptembernek ezen a hamisitatlanul őszies utolsó napján. Az úton két oldalt — megannyi megriadt, remegő, de élettelenné dermedt emberalak — nyúlánk fák futottak hátrafelé. A szürke és nyomasztó felhők közül fölöslegesen kandikált ki a nyomorúságos és fakó napkorong, mert egy hirtelen jött zivatar és a dermesztő hideg máris lenyelte, eltörölve még az emlékét is. A vezetőfülkében is, odakint is vészjósló csönd, és csak a motor duruzsolása csökkentette valamelyest a csönd fojtogató szorongását. Ahogy odafent az égen egymásba torlódtak a felhők, úgy kavarogtak bennem az emlékek, olyannyira, hogy legszívesebben megállítottam volna az autót, csakhogy ne halljam többé a kerekek egyenletes surrogását. Megálltam volna, de nem tehettem, nem lehetett. Folytatnom kellett az utat — mintegy időn és téren kívül, akaratom ellenére —, folytatnom kellett az általam nem kívánt cél, a rám erőszakolt sors felé, pedig soha kényszert nem éreztem igazságtalanabbnak, nem éreztem elviselhetetlenebbnek, mint ezt az akkorit.

Édes Magyarhon (Cara Ungheria)

Mitosz, mese, emlékkép,
ősi, az ész útvesztőiben
átélt, tiszta szivvel
átélt álom.
Foglyul ejtettél, tied vagyok,
én, rács nélküli helyen fogoly:
de te vagy-e a hely?
Én, ama időtől átölelve,
a te lassú idődtől:
de te vagy-e az idő?
S ha te, igen, ha te asszony lennél?
Ó, milyen asszony lennél!
Édes, bús, élettel teli, órjási,
A széllel társalognál,
A vízzel csobognál.
És ha valaki megfestene?
Ó, nem, nem tehetné,
nem sikerülne.
Ki tehetné meg ezt? Én nem,
mások úgyszintén nem,
mert senki sem foghatna át,
hisz ott kezdődik eged,
hol véget ér a sík,
s ahol véget ér az ég,
kezdődik síkságod:
nem bátorkodik senki,
nem akar hiába érinteni,
... hacsak te nem érinted az illetőt.
És mivé lenne a világ,
ha te nem lennél,
ha nem létezne
a te szerény, nedvdús füved?
Lyuk lenne
fejében s szívében.
Valóvá lett gondolatom vagy,
élő bánatom,
haldódó örömöm;
te, Magyarhon,
édes, szeretett, megélt Magyarországom.

(Asztalos Lajos fordítása)

Hogyan is írhattam akkor ilyen verset? Hát ezt érdemeltem én? De hát hogyan is történhetett meg mindez? Hátha mindez csak álom, iszonyú látomás, amely nyomban szertefoszlik, mihelyt újra felragyog a langymeleg őszi napfény? Ilyen és ehhez hasonló gondolatok kavarogtak a fejemben. Mindkét kezemmel szinte belekapaszkodtam a volánba, és olyan mereven néztem az országutat, mintha csak a cementlapok összeillesztésének fekete csíkjait akarnám megszámolni. Valahogy rossz előérzetem volt, mintha csak megsejtettem volna, hogy keserű sorsomnak megyek elébe: azon a szeptember 30-án olyan utazásra kényszerültem az emberi butaság bugyraiban, ahonnét, legalábbis egyelőre, nem volt visszatérés.

Akkor már, idestova másfél éve mint szerkesztő és olasz nyelvű lektor dolgoztam a budapesti Corvina kiadónál; engem Petőfi költészetének szeretete hozott el hazulról a látszólag távoli Magyarországra; engem részben ennek a költészetnek a szeretete segített közel a magyar kultúrához és irodalomhoz, részben az a később merő illúziónak bizonyuló, s engem nemegy versre ihlető nagy álom, a „végtelen, szögesdrótok nélkül zöld tenger"-é, amelyen nincsenek az emberi önzésnek (vagyis a magántulajdonnak) határt szabó kerítések.

„Nem léphet be Magyarországra!" — mondta a határőr megfellebbezhetetlen hangon. Nem akartam hinni a fülemnek. Megpróbáltam elmagyarázni, hogy csaknem két éve dolgozom már Budapesten, hogy ott van az otthonom, a családom, ott vannak a könyveim, meg a ruháim is... hogy, végül is, a magyar kultúrát népszerűsítem Olaszországban... és hogy én nem Ausztriából jövök, hanem... igen, Magyarországról, Budapestről... Mégpedig a KEOKH egyik alkalmazottjának utasítására: nem volt más választásom, bepecsételtek valamit az útlevelembe, és az mondták... hogy — jóllehet ez szabályellenes — majd ott, Hegyeshalomnál, majd ott a határon megkapom a tartózkodási engedélyt... Mert Budapesten már nem lehet tovább meghosszabbítani... Ez már csak így szokás... Különös egy szokás, mondhatom... De hiába próbáltam meggyőzni. Egy magasrangú katonatiszt is odajött, valami ezredes, és ellentmondást nem tűrő hangon rámparancsolt, hogy azonnal hagyjam el Magyarországot... az otthonomat... a munkámat... a Magyarországgal kapcsolatos összes álmomat... és a magyar feleségemet, aki egy kilométerre onnét szorongva várakozott.

Nem volt választásom, a határőr még azzal is megfenyegetett, hogy „megbilincseltet", hogyha nem engedelmeskedem. Tehetetlen voltam, teljesen megbénított a megaláztatás és a kétségbeesés, s mint egy automata, úgy indultam el a jéghideg esőben Ausztria felé, azon az akkor még géppuskatornyokkal és szögesdróttal határolt semleges zónán keresztül, amelynek „senki földje" a neve. Ebben a tragikus pillanatban úgy éreztem, én sem tartozom senkihez, talán még önmagamhoz sem: „non son di nessuno, non son di nessuno..." — mondogattam magamban olaszul, Adyra gondolva. Csak el ne bőgjem magam. Bármennyire fojtogatott is a düh, az undor meg a szégyen, amikor ezek a gonosz szellemek, ezek a vöröscsillagos „nyilasok" sárba tapostàk az emberi méltóságot (hogy az enyémet-e vagy másét, az most nem érdekes: bárki lehetett volna az én helyemben), mégsem akartam sírni, és ebben a helyzetben Radnóti jutott eszembe, Radnóti *Hetedik eclogá*jából próbáltam erőt meríteni, de zaklatottságomban hozzáköltöttem a vershez, olyan sorokat tulajdonítva neki, amelyek az eredetiben nem szerepelnek: „Dal campo di concentramento /senti il grillo cantar / vedi la luna brillar / filtrando attraverso le fitte sbarre..." („Drótkerítés mögött vagyok a lágerben / de itt is hallani a tücsök muzsikáját / innen is látni a hold tompa derengését..."); ha egy olyan nagy költő — gondoltam —, mint amilyen a szerencsétlen sorsú Radnóti volt, mindezt mondhatta és leírhatta, bár nála sokkal kisebb vagyok, talán még én is megkapaszkodhatom a költészet erejében, még én is megpillanthatom az embertelenség sűrű rácsain át a hold tünde fényét. Ezekben a drámai és sötét pillanatokban a bürokratikus hatalom ostoba ragaszkodása az értelmetlen pecsétekhez teljesen összekeveredett az én Magyarországgal kapcsolatos régi álmaim tündöklő emlékeivel, mintegy ellensúlyozva ezeket az emlékeket; mindezt az alábbi — meglehet, naiv, de a fiatalság hamisítatlan őszinteségét sugárzó — versem őrizte meg számomra:

Magyar lány (Ragazza d'Ungheria)

Mikor ennek az utolsó nyárnak
a napja is leáldoz,
s az alkony immár
az emlékek bőröndjében nyugszik,
a téli éj talán
elhozza édes
országod messzi visszhangját,
s én viszontláthatom
arcod s mosolyod
egy ködös álomban.
Hideg, időtlen
csillagok által borított egem
piciny boltozatán
a jelenné vált jövőben
Magyarhon nagy zenekara
nekem még mindig
a te magyar szemedről,
szőke hajadról muzsikál,
s ez nem lesz csupán álom.

(Asztalos Lajos fordítása)

1978. október 1-én, az ausztriai Nickelsdorfban, már szabad földön, de még a sötét önkény poklának közelében, ebből a fiatalkori versből merítettem erőt és reményt, hogy továbbra is hinni tudjak, hinni az olasz és a magyar kultúra közti közvetítő tevékenység folytatásának lehetőségében, hogy egyszer, talán, még visszajöhetek majd Magyarországra — bár ez a visszatérés tíz évig hiú álom volt csupán —, egy szabad és demokratikus országba, az én második hazámba.

2. Petőfi Sándor és Olaszország: egy megálmodott hosszú körutazás

Ezekben a keserű pillanatokban, de később is, nemegyszer feltettem magamban a kérdést: vajon Petőfi Sándor vagy másfélszáz évvel korábban, amikor az erdélyi hegyek között összeomlott körülötte a világ, és elvesztette minden reményét — hitt-e még a szabad és demokratikus Magyarország megvalósításában, amelyért harcolt, és amely nemcsak politikai tevékenységének volt célja, de tárgya-témája volt költészetének is:

Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő...
. . . .
Minden tagunkból vérzünk
. . . .
És ott elől a háború
Csak a kisebb baj; szomorúbb,
Mi hátul áll,
A döghalál.

S miközben így összekapcsoltam az általam átélt szomorú pillanatokat azokkal a tragikus eseményekkel, amelyeket Petőfi 1849-ben élt át, s miközben most újra eltűnődöm mindezen, nem adhatok mást, csakis pozitív választ a felvetett kérdésre, annak a folyamatos költői és eszményi vezérfonalnak a mentén, amely egész életművén végigvonul ennek a kiemelkedő magyarnak, és egy másik utazásban találja meg igazolását; ez a másik utazás is álom maradt, akárcsak sokáig az enyém. Az alábbiakban ennek az utazásnak vázolom fel a képzeletbeli útját.

De előtte röviden emlékeztetni szeretnék arra, hogy — még mielőtt eltűnt volna azon a távoli és gyászos erdélyi nyáron — az örökifjú magyar költő egyszerre több utazást is dédelgetett magában, így a franciaországit (hogy közvetlenül szívhassa magába azokat az eszméket, amelyeket magáévá tett, és hogy végre „személyesen" is találkozhasson kedvenc költőjével, Béranger-val), az angliait (hogy végre „eredetiben" láthassa kedves Shakespeare-jét az angol színpadon, és angolul hallhassa azokat a Byron- és Shelley-verseket, amelyekből nemegyszer merített ihletet), és — ami az én szememben a legkedvesebb — az olaszországit (hogy megismerje ezt a mi országunkat, és főleg a tengert, amelyet annyira szeretett volna látni, azt a tengert, amely, mintegy megnemesítve, az Alföld „tengersík vidék"-ének képében lett az övé, azt a tengert, amelynek partját nemsokára fénybe vonja a várva várt szabadságot elhozó forradalomnak, Petőfi forradalmának ragyogása:

„Holnap indulok (...) Pestre, s onnan külföldre. Nőtlenségem utolsó hónapjait utazással töltöm. Megnézem a tengert, mellyet annyira ohajtok már látni, mert hisz az rokona szivemnek: mély és viharos. Megnézem Shakespeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát; s megnézem Béranger honát, a fényes Franciaországot, és magát Bérangert (...), a szabadságnak legnagyobb apostolát".

A Júlia iránt érzett szerelem azonban meghiúsította a fiatal költő terveit: a nyugat-európai út, a franciaországi, angliai és olaszországi utazás megmarad vágyálomnak (pedig beleborzong az ember, ha elképzeli, hogy egy ilyen út élményének milyen óriási hatása lehetett volna Petőfi költői életművére):

„*Homo proponit, Deus disponit*" — írja Petőfi 1847 június 25-én —, „a mi szóról szóra ennyit tesz: az ész proponál, a szív disponál (...). Ebből az a tanulság, hogy nem megyek a külföldre, szó sincs róla, hogy menjek. (...) Az a rettenetes, hogy uralkodik fölöttem a szív. (...) Tehátlan tehát a külföldre nem megyek, hanem nyugat helyett fordulok vissza (...) keletre... keletre!"

Ámha a valóságban nem is, képzeletben megtette Petőfi ezt az utazást. És a képzeletben Petőfi Olasz országba is eljutott, és e képzeletbeli út során velünk, olaszokkal is találkozott. Hogy mivel utazott? A költészettel; hogy ki volt az útitársa? a szabadságszeretet — ezt mellesleg az útvonal is igazolja: a köztársaságkorabeli Róma, a forradalmi Palermo és Nápoly, a nemzeti újjászületés, a Risorgimenta Rómája, a liberális Toszkána, majd így tovább, Milano, Goito, Pastrengo, Custoza, Novara az út következő állomása, az olasz szabadságharc megannyi tűzfészke, meg a hősies Velence; egyszóval Petőfi mindenütt „megfordul", ahol harcolnak a szabadságért. Ezt az olasz szabadságharcot, a kezdetektől egészen az utolsó pillanatig, sohasem hagyta cserben, politikailag is, erkölcsileg is és eszmeileg is együttérzett vele, s mindezt el is mondta, világosan, félre nem érthető módon, a verseiben és prózai írásaiban.

Petőfi tehát gondolatban a felsorolt helyek mindegyikén jelen van 1848/49-ben, és az *Olaszország* című verse, amelyet szinte egy szuszra vetett papírra, mihelyt tudomást szerzett róla, hogy 1848. január 12-én, Palermóban kitört a forradalom, ennek a képzeletbeli utazásnak az első dokumentuma:

Olaszország

Megunták végre a földöncsúszást,
Egymás után mind talpon termenek.
A sóhajokból égiháború
Lett, s lánc helyett most kardok csörgenek...

A híres európai elődök nyomdokain haladó Petőfi, az ő „Tour d'Italie"-ja során, a kronológia útvonalát követi, egy Rómából kiinduló eszményi útvonalat. S csakugyan, a már idézett *Olaszország* című vers második és harmadik szakaszában világosan körvonalazódik az antik Rómának és különösképpen a köztársasági Rómának a hatása (amely egyik legmeghatározóbb politikai koncepciója, gondolati élménye Petőfinek), még akkor is, hogyha ez a hatás a francia forradalom előtti és utáni eszmék kulturális poggyászával érkezik el hozzá:

Nos, elbizott, hatalmas zsarnokok,
Orcáitokrul a vér hova lett?
Orcátok olyan kisértetfejér,
Mikéntha látnátok kisértetet;
Azt láttatok, valóban, megjelent,
Előttetek B r u t u s n a k s z e l l e m e —
. . . .
Aludt Brutus, de már fölébrede,
S a táborokban lelkesítve jár,
Mondván: „Ez a föld, honnan elfutott
T a r q u i n, s amelyre halva hullt C é z á r;
Előttünk meghajolt ez óriás,
S ti a törpéknek meghajoltok-e?

Tarquinius, Brutus, Cassius, Cézár: a régi Rómának az örök időből formázott halhatatlan szoboralakjai az örök érvényű ideálok jelképeként, lám, életre kelnek a magyar költő soraiban. A szabadságért küzdő Petőfi-Brutus fellázad, és bosszút áll a jogtiprásért: Cézárnak, aki visszaél a ráruházott jogokkal, a zsarnokság jelképeként kell bűnhődnie. Petőfi azzal igazolja a cézárgyilkosságot, hogy csak ezen az áron lehetett megvédelmezni a köztársasági hatalom letéteményesének tartott nép szabadságát: ebben az igazolásban nem nehéz felismerni Plutarchos Brutus-portréját, amely idealista összeesküvőnek, a köztársasági erények hős védelmezőjének állítja be Cézar gyilkosát. Petőfi sajátos módon értelmezi a római történelmet, és ezt az értelmezést nemcsak a francia forradalom ideológiai kérdésfeltevése határozza meg, meghatározza Petőfi költői fejlődése, költészetének romantikus iránya is. Ezért üzik el Tarquiniust és ezért ölik meg kíméletlenül Cézárt: a fizikai és metafizikai értelemben vett zsarnokgyilkosság őszerinte eszköz, annak eszköze, hogy a köztársaság védelmében véget vessenek a zsarnokságnak.

Az eszményített Rómára való hivatkozás — Petőfi itt Voltaire és Rousseau gondolataiból merít ihletet, az ő gondolataikat használja iránytűként (a költő köztársaságfelfogása például Rousseau Róma-modelljére vezethető vissza, amely sok szempontból azonos a közvetlen demokrácia modelljével) — a magyar költő olaszországi útjának másik állomásán is megjelenik: az **Apostol** című közismert poéma híres részletére gondolok, Petőfi itt azt a Spartacust dicsőíti, akinek volt mersze szembeszállni — mégpedig a szabadság, a rabszolgaságból való felszabadulás nevében — a nagyhatalmú Rómával:

Mint Spartacustól Róma reszketett,
Midőn eltépett láncaikkal
Verték falát a gladiátorok!

Ámha Petőfi olaszországi látogatása az antik Rómával, a dicső múlttal kezdődik is, az „utazás" nagyrészt a jelenben folytatódik: itt a kiindulópont az 1848-as szicíliai forradalom, amelyet Petőfi csodálatos képben villant fel:

S halvány narancs helyett a déli fák
Piros vérrózsákkal lesznek tele.

A XIX. század első felében ugyancsak negatív az a sztereotíp kép, amelyet a magyarok az olaszokról, illetve Olaszországról kialakítottak (Olaszországot elpuhultnak és erőtlennek tartják, az olaszokat pedig képtelennek minden küzdelemre, minden hősies erőfeszítésre): Petőfi ezzel az egy-két költői ecsetvonással mintegy érvényteleníti ezt a képet, még az emlékét is kitörölve barátja, Kerényi Frigyes sorainak, amelyek aligha öregbítik Magyarországon az olaszok dicsőségét:

„Fris harczi ének illik a magyarhoz!
Zengjen buján a heverő olasz:
Fény- s illatoktól mámoros hazába
Dicső apák dőlt omladéka az."

* *Elhangzott a III. Nemzetközi Hungarológia Kongresszuson (Szeged, 1991. augusztus 12—16.).*

Az Olaszországot „járó" Petőfi azonban nem áll meg Szicíliában (az utazás nem csupán a sokáig visszafojtott ifjonti lelkesedés kifejeződése, amely csak az alkalomra várt, hogy végre kirobbanhasson), eljut ő más, gondolatilag elmélyültebb és politikailag higgadtabb tájaira is Olaszországnak, de bárhová kerül is, mindenütt kitör belőle a fohász:

A te dicső, szent katonáid ők,
Segítsd őket, szabadság istene!

Az utazás útvonala az első olasz függetlenségi háborúnak, illetve az ország demokratikus-liberális forradalmainak legnehezebb szakaszán vezet keresztül, és az abszolutista, a szabadságot lábbal tipró Habsburg-monarchiát határozottan visszautasító Petőfi úgyszólván minden egyes sorával kifejezi az olasz ügy iránt érzett mély rokonszenvét. Abban a cikkében például, amely 1848. augusztus 11-én jelent meg a magyar radikális ifjúság lapjának, a *Március Tizenötödikének* hasábjain, Petőfi — az olaszországi forradalmi események kapcsán — keményen bírálja azt a határozatot, amelynek értelmében magyar csapatokat küldtek az olasz félszigetre, mivel ezek az osztrák hadsereg kötelékébe tartozó magyar alakulatok olyan olasz hazafiakkal találják majd szembe magukat, akik ugyanolyan célokért küzdenek, mint a magyarok, mint maga Petőfi:

„Hanem a legszebbnél is szebb az, hogy ők, kik azért vannak összeküldve, hogy a magyar nemzetet kiemeljék a régi fertőből, e helyett még egy gyalázatot csapnak a képedhez: megajánlják a segítséget Ausztriának Olaszország ellen s ezzel maguk zárják be előttünk az ajtót, mellyen Europa nemesebb nemzeteinek rokonérzelme jött volna be hozzánk. Most már jöjön el az idő, midőn a magunk emberségéből, a mi könnyen megeshetik, nem birunk kigázolni a bajból, s forduljunk segítségért ama nemzetekhez, majd azt fogják mondani: menjetek a pokolba, a hová valók vagytok, kik

Olasz rajz a kitzdelem végnapjáról

kezet emeltetek a szent szabadságra, midőn/ Európa, sőt ti magatok is küzdöttetek érte!"

Látnivaló: mintha mindegyik szó egy-egy lépés volna a Petőfi által bejárt úton, s mintha ez a szellemi utazás csakugyan felért volna a költő fizikai „jelenlétével".

Elmondhatjuk tehát: Petőfi szinte hús-vér valójában ott járt Olaszországban. Ámbár ki tudja, lehet, hogy néhány évvel korábban, már az 1844-es esztendőben megtette ezt az utat, amikor a varázslatos Tündérországot és az élet tavát elképzelte... Ki tudja, lehet, hogy a fiatal magyar költő képzeletében már az „Operenciás tengeren" túl fekvő csodálatos tartomány is Olaszország volt, az az Olaszország, amelyet saját szemével ugyan sohasem látott, de amelyet „szívével" számtalanszor elképzelt.

Mint minden utazás ezen a földön, Petőfi Olaszországi utazása is a költő halálával ért véget. A magyar költő emléke Aleardo Aleardi hálás és megható soraiban él tovább:

S téged, Sándor, elvesztett
Az imádott költészet és a kard,

(Asztalos Lajos fordítása)

És tovább él Giuseppe Cassone rendkívüli, páratlan energiával és odaadással végzett négy évtizedes műfordítói tevékenységében, amellyel a nagy szicíliai költő és filológus anyanyelvére ültette át Petőfi műveit.

3. A szicíliai Giuseeppe Cassone: egy elképzelt magyarországi utazás a műfordítás lázában

Petőfi Sándor csak gondolatban járta meg Olaszországot, s csak gondolatban ölelhette magához az olaszokat, csak gondolatban üdvözölhette a szabadság bajnokait, akikkel együttérzett, akikben mintegy tulajdon forradalmi eszméit láthatta viszont. A versei azonban a valóságban is eljutottak Olaszországba, mégpedig nem egy derék és alázatos fordító jóvoltából; ezek a fordítók, miközben mindent megtettek, csakhogy híveket és csodálókat toborozzanak a magyar költőnek, máig eleven hagyományt hoztak létre. De volt valaki, aki mindenkinél hevesebben és mélyebben szerette Petőfi költészetét, valaki, aki mindenkinél odaadóbban, talán még saját költői pályáját is feláldozva rajongott érte: mégpedig a szicíliai költő és filológus, Giuseppe Cassone.

Cassone 1843-ban született a Siracusa megyei Notóban, s ugyanitt halt meg 1910-ben, ő a hőse e tanulmány harmadik képzeletbeli utazásának.

Cassone magyarországi utazása szintén képzeletbeli, a műfordításnak, Petőfi átültetésének lázában megálmodott utazás; a Petőfiért rajongó Cassone — egyedülálló jelenség a magyar irodalom olasz fordításainak történetében — hihetetlen és fáradhatatlan irodalmi tevékenységet fejtett ki, csakhogy megismertethesse honfitársaival szeretett költőjét. Cassonénak sem sikerült soha kimozdulnia szülővárosából, a szicíliai Notóból, a műfordító ugyanis mindkét lábára megbénult, és más betegségek is gyötörték. S mégis, talán épp a súlyos nyavalyák elől menekülendő, keresett enyhülést a munkában. Cassone szinte véletlenül ismerkedett meg Petőfi költészetével, a magyar garibaldisták révén jutott hozzá néhány német nyelvű Petőfi-fordításhoz, s ezután határozza el, hogy a nagy magyar költő nyomdokain azonnal „elindul" Magyarországra, sőt, még a költő anyanyelvét is elsajátítja. Ez az ő első útja csak *Tündérálom* lehetett, semmi más — Cassone mellesleg 1874-ben, harmintegy esztendős korában fordítja le és közli Petőfi híres elégiáját: az a tény, hogy épp erre a költeményre esett a választása, jól mutatja, milyen megfontolások alapján válogatott a későbbiekben Cassone Petőfi hatalmas költői életművében. A megszenvedett azonosulás, amellyel Cassone kétségbeesetten keresi a kiutat, a „törékeny sajka" (a poéma költő-hősének egzisztenciája) kérlelhetetlenül izzé-porrá törik a sors „vad, hullámos folyó"-ján hánykolódva, s mindez, semmi kétség, szerepet játszhatott abban az elhatározásában, hogy legelőször éppen ezt a Petőfi-verset adja közre, amely annyira rokon az ő művészi és emberi érzékenységével.

Varázslatos álom, valóság előli menekülés, remény, vigasz vagy ábránd, bármi volt is, elkezdődik — mégpedig Szicília délkeleti csücskében, a napfénytől bágyadt, fenséges délkelet szicíliai barokk kisvárosban, amelyet körülleng a citrom- és narancsligetek részegítő illata — Giuseppe Cassone „magyarországi utazása": Notót csupa tűz, szenvedélyes emberek lakják, akiknek érzésvilága ugyancsak rokon a puszta költőjének érzésvilágával, aki rövid idő alatt teljesen megbűvöli a szicíliai műfordítót. Petőfi egész lelki alkata, lelkének minden rezdülése tökéletes visszhangra talál nála, nemhiába Cassone a legjelentősebb népszerűsítője Petőfinek a XIX. század második felének és a XX. század elejének Olaszországában. Az erősen rövidlátó, mindkét lábára béna Cassone — aki soha senkivel nem váltott egyetlen magyar szót sem — szobája csukott zsalugáterei mögött mindvégig elevenen őrizte a magyar költő iránti szeretetét, amely egészen haláláig tartott, s amelynek több kötetre való Petőfi-fordítás a gyümölcse.

Az a barátság, amely 1874-től fogva a kolozsvári irodalmár, Meltzl Hugó és Cassone közt szövődik, valóságos hídfőállása annak a kapcsolatnak, amely a szicíliai fordítót Magyarországgal és a magyar irodalmi élettel köti össze. S főleg ennek a barátságnak a közvetítésével jut hozzá az ő szeretett Petőfijével, Petőfi életművével és életével kapcsolatos információkhoz, a magyar és a külföldi szakirodalomhoz. És ha ő, testi mivoltában, nem is mehet Magyarországra, helyette a szicíliai narancsok teszik meg a két ország közti hosszú utat. Cassone, nagy számú levelei egyikében, így ír erdélyi barátjának:

„Négy napja küldtem neked egy kis kosárt vagy húsz naranccsal. Remélem, hogy gyorsan és jó állapotban megkapod őket, és hogy barátságom jeleként fogadod ezt a kis küldeményt. Ne feledd, a postaköltséget előre kifizettem".

„Az összes külföldi Petőfi-fordító közül ő volt a legjobb" — mondta Cassonéról Koltay-Kastner Jenő 1928-ban; Cassone ugyanis — minta csak előre számolt volna a mi modern ízlésünkkel — azokat a Petőfi-verseket kedvelte legjobban, amelyek kifejezték a modern ember gyötrődését, kételyeit, szorongását, a léttel és a világgal kapcsolatos legalapvetőbb kérdéseket, illetőleg a szerelem bódulatát. A Cassone-féle Petőfi-tolmácsolás, mégha érződik is rajta a kor, a korízlés (a XIX. század végének korízlése), amelyben született, mindmáig egyedülálló „kísérlet" — mind a versek tartalmát, mind költői szellemiségét illetően — a magyar költő lírájának minden szempontból hűséges olasz átültetésére. Mivel lehetetlen az olaszban megtalálni a magyar hangsúlyos és időmértékes versforma megfelelőjét, már csak azért is lehetetlen, mert gyakran, egyazon költeményen belül, a hangsúlyos verseléssel is és az időmértékes verseléssel is él a magyar költő, Cassone, mesteri módon, Petőfi lírájának leglényegét az olasz költői hagyomány leggyakoribb metrikai formáival adja vissza, azokkal a metrikai formákkal, amelyeket minden egyes esetben hozzáigazít az eredeti magyar vershez. Mindez egyértelműen kiderült számomra, amikor Cassone munkájának tüzetes elemzése közben a fordításokat összevetettem az eredeti Petőfi-szöveggel és *Az apostol* más olasz fordításaival. Cassone 1885. január 1-én kelt levelében újságolja el Meltzl Hugónak a Petőfi-poéma elkészültét. A levélben arról is beszél, mennyire szeretné, hogyha magyar barátja rendszeresen tájékoztatná a magyarországi irodalmi eseményekről:

„Végre megvagyok Petőfi *Apostol*ának fordításával, ha minden jól megy néhány hónapon belül megjelentetem majd az olasz szöveget. Örülsz neki, hogy ezt a remekművet választottam? Írj, kedves barátom, írd meg, mi van veled és családoddal, és küldj nekem valami jó és könnyű olvasmányt, mivel amióta csaknem megvakultam, nem tudom, hogy mi történik ott nálatok Magyarországon."

Az a tény, hogy Cassonénak épp egy olyan műre esett a választása, mint amilyen *Az apostol*, amelyben talán a legtöményebben fejeződik ki Petőfi minden gyötrődése, azt bizonyítja, hogy a notói költő-filológus mélyen megértette a magyar költői igazi költői énjét, és nem engedte, hogy magáva ragadja az a népies-hazafias retorika, az a silány nacionalizmus, amely épp akkortájt csinált mítoszt belőle. Ilyenformán ugyanezt a Cassonét — hiába vett részt, még fiatalon, még egészségesen, a Risorgimento küzdelmeiben — szigorúan megrótta a rövidlátó magyar kritika, amiért elhanyagolta a Petőfi-életmű — ha lehet így mondani — „garibaldista és hazafias részét, holott a szicíliai fordítónak igaza volt, mivel az úgynevezett hazafias versek préselték be Petőfit a „nagy magyar hazafi" sztereotip kliséjébe, amelyhez maga Giosue Carducci is hozzájárult a Petőfiről készített, annyi sok közhelyet felhasználó költői arcképében. De Giuseppe Cassone nagyon jól meg tudta védeni a saját álláspontját:

„Valójában én nem azt a nemes küldetést vállaltam magamra, hogy Petőfit a magyarok nemzeti költőjeként ismertessem meg Olaszországban, mindinkább úgy látom, hogy gyönge az én erőm egy ilyen nehéz vállalkozáshoz; én, ahogy többször is elmondtam, csakis a saját örömömre fordítok. De ha ennek az én munkámnak, bármilyen legyen is, lehet valami haszna, azt szeretném, hogyha az egész Petőfinek, ennek a csodás gyémántnak, az én honfitársaim mind a száz lapját megmegismerhetnék".

Mindebből világosan kiderül, hogy a notói fordító nagyon is jól megértette, mintegy a zsigereivel értette meg Petőfi költészetének jelentését, és hogy valójában Petőfi költészetének ez a mély „átérzése" volt a titka fordításai sikerének.

*

Utazni többféle módon lehet: Cassone korában utazhatott az ember hintón, utazhatott vonaton, sőt, már autón is. A notói poéta-filológus azonban csak egyféleképpen utazhatott Magyarországra: csak képzeletben, csak gondolatban tehette meg ezt az utat, és csak a szíve és Petőfi érzésvilága volt a kalauza, az az érzésvilág, amelyet oly közel érzett az övéhez:

„Egyre betegebb vagyok, sőt, ma sokkal inkább, mint valaha — írja 1902-ben erdélyi barátjának —, sohase teszem ki lábamat otthonról, sőt, a szobából sem, ahol alszom, hol az ágyban, hol a díványon töltöm minden időmet (...). De mindig dolgozom, és a Petőfi-kötet mindig ott van a kezem ügyében. Megmondjam, hogy hány versét fordítottam le eddig? *Majdnem az összesét.*"

Ha ő maga nem utazhatik is, utaznak helyette levelei. Csaknem hatodfélszáz levelet és képeslapot küldött, sűrűn teleírva, 1906. október 12-e és 1910. július 28-a között (úgyszólván minden második napra jut egy-egy levél vagy képes levelezőlap) Hirsch Margitnak — vagy, ahogyan Cassone nevezi — „Margheritá"-nak. Az olasz műfordítónak ezt a fiatal csodálóját, aki akkoriban nem volt több huszonhét évesnél, erősen érdekelte az olasz irodalom. Hirsch Margit írt először Cassonénak, affélle gratuláló levelet, amelyben elmondja, milyen nagyra értékeli Petőfi-tolmácsolásait, a levelezés során „Margherita" valóságos szerelmet ébreszt a szicíliai műfordítóban, akinek ez volt, négy éven át, egészen haláláig, az igazi nagy szerelem az életében. Plátói szerelem, persze, de valóságos, élményekben gazdag, *és olyan szerelem, amely* nem maradt viszonzatlanul.

A levelezés, a „lelkeknek ez a találkozása" — ahogyan Jankovics Marcell, Hirsch Margit hagyatékának gondozója írja —, csupa túlcsorduló érzelmesség, csupa érzékenység; a levelekben ugyan sok szó esik az irodalomról (Cassone nagyon művelt ember, csaknem az összes európai irodalmat ismerte), de a szicíliai műfordító főként a Margherita iránt érzett szerelméről ír, arról a szerelemről, amelyet olykor szonettekben is megfogalmaz:

[Oh sóhajok kedves cseréje,
Oh vágyak ha szállnak feléje,
Magános másik, a távoli lélek felé...]

A már nem fiatal, beteg költő gondolatban jelen van Budapesten, „látja", amit az ő „drága barátnéja" *(„dolcissima amica")*, „legpompásabb magyar virágszál" *(„elettissimo fiore ungherese")* elmegy hazulról, végigmegy a Damjanich utcán, befordul a Rottenbiller utcára, látja, amint felszáll a villamosra, és a villamossal átmegy azon a hídon, amelyet, akárcsak ő, szintén Margitnak hívnak! És a költő, két nappal halála előtt (Giuseppe Cassone 1910. július 31-én hunyt el, mintha csak szántszándékkal választotta volna halálául Petőfi életének legtragikusabb napját) ezzel a mottóval búcsúzik az ő Margheritájától, akit „gyönge virágszálának, lelke szerelmetes párjának" *(„mia soavissima, sposa diletta dell anima mia")* nevez: „NUNC USQUE ET ULTRA" (Most. Mindvégig. Azontúl is.)

Ez volt Cassone utolsó magyarországi utazása.

De Cassonénak nemcsak a szíve volt a kalauza, kalauza volt az elméje is. És micsoda elme! Petőfi költészetének ez a világos fejű, éber és figyelmes tolmácsolója, a „notói remete" úgy járta be Petőfi világát, hogy szinte tökéletesen adta vissza olasz nyelven. És beutazta Erdélyt is, méghozzá azoknak a leveleknek a „vágányain", amelyeket legkedvesebb barátjával, azzal a Meltzl Hugóval váltott, akivel szintén nem adatott meg személyesen találkoznia: ezekben a rendkívül kedves levelekben nemcsak a Petőfi iránt érzett szeretet kap hangot, hangot kap a szigorú kritika is, amellyel Cassone — néhány dilettáns olasz fordítás kapcsán — a nagy költő művészetének félremagyarázóit marasztalja el. S utaznak, mégpedig szép számmal, a Cassone fordította Petőfi-művek olasz kiadásai, amelyeket a szicíliai költő szolgálatkészen azonnal megküld magyar barátainak (Hirsch Margit is így hallott először Cassonéról); s utaznak — ezúttal ellentétes irányban — a hivatalos elismerések, amelyekkel a magyarok jutalmazták műfordítói tevékenységét (amelyre Cassone nagyon büszke volt): a Petőfi Társaság 1880-ban, a Kisfaludy Társaság 1882-ben választja tagjául, míg Olaszországban egyedül Carducci méltatja, és ő is csak alkalomszerűen, tevékenységét.

Giuseppe Cassone tehát igenis járt Magyarországon. A magyar italianista, Szabó György — a horvát írót, Miroslav Krlezát idézve, aki azon töpreng, vajon volt-e, aki más nyelven is vissza tudta adni azt az egyszerre tragikus és varázslatos hangulatot, amellyel Petőfi leírja, milyen is a nagy magyar síkság, az Alföld — [egyszóval Szabó György] szintén felteszi a kérdést, vajon a „sorsüldözött" Giuseppe Cassonéban „is megfoganhattak-e ehhez hasonló gondolatok", amikor, „ott messze, délen, a tőlünk oly távol eső Szicíliában", nekilátott, hogy a nagy magyar költő verseit átültesse anyanyelvére. És hogyha igaz, ahogyan Szabó György mondja, hogy „az értékek bizonyos része szükségszerűen elvész, ha egy költeményt más nyelvre ültetünk át", az is igaz, hogy Cassonénak sikerült a csoda, sikerült neki, az örökké fiatal magyar költő iránti szeretettel és lelkesedéssel, magas művészi fokon visszaadnia Petőfi líráját, olyan igennyel és olyan hűséggel, hogy ez a költészet érzelmileg is és gondolatilag is közelférkőzhessen az olvasó világához.

Giuseppe Cassone Petőfi-átültetései mind filológiai, mind tartalmi, mind költői szempontból a műfordítás valóságos remekei (olvassuk csak el újra gyönyörű *János Vitéz*-fordítását!), főként ha tekintetbe vesszük, hogy Cassone a XIX. század végének ízlése szerint készítette őket. Ezért, úgy érzem, újra fel kell becsülnünk a notói tudós hatalmas munkájának jelentőségét, és nem csak azért, mert fordításai rendkívül értékesek, azért is, mert Cassone nagymértékben járult hozzá Petőfi és általában véve a magyar irodalom olaszországi megismertetéséhez. A fáradhatatlan művészi erőfeszítés, amellyel ez a méltatlanul elfelejtett szicíliai műfordító, szinte haláláig, tolmácsolta *annak a magyar nemzetnek* a reprezentatív költőjét, *amely* ma, végre-valahára, a demokrácia révébe érkezett, izgalmas fejezet az olasz—magyar kulturális kapcsolatoknak, a két nép barátságának történetében.

Mint aki keresztül-kasul csakugyan bebarangolta Magyarországot, mint aki ismeri az ország minden zegét-zugát, mélyen magába szívta levegőjét és elsajátította szellemét, Giuseppe Cassone, a *Felhők* ciklus verseiből készült válogatásának előszavában, fordításait „igazi utazóként", a magyar valóság igazi szakértőjeként küldi meg barátjának, Meltzl Hugónak, az alábbi tiszteletteljes ajánlással:

„Amikor meghallod majd a Kárpátok bércein süvítő szélvihart, amelyet a Költő oly közel érzett az ő lelkéhez, az éjszaka síró-üvöltő szélvihart, amely — Petőfi jövendölése szerint — egyedül tudja csak, hogy hol van a költő sírgödre, kiáltsd oda, hogy Olaszország legtávolabbi zugából

Giuseppe Cassone

küldi hódolatteljes üdvözletét".

*

Petőfi Sándor, Giuseppe Cassone és én: három képzeletbeli utazás. Az olaszországi és magyarországi útvonalak ideális kereszteződése fölött van azonban egy közös szál, egy vezérfonal, amely ezeket az „utazásokat" összeköti egymással: a szabadságnak és a költészetnek a szeretete, amely sehol sem ötvöződik együvé olyan rendkívüli erővel, mint éppen Petőfi ragyogó lírájában.

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

A GYŰJTEMÉNYT SZERKESZTI K. JAKAB ANTAL

PETŐFI SÁNDOR 4.

AZ APOSTOL

A húsz részből álló elbeszélő költemény hősének, Szilveszternek származását homály fedi, anyja ugyanis, hogy szabaduljon tőle, pólyás korában becsempészi egy bérkocsiba. Előbb egy vén tolvaj, majd egy öreg koldusasszony neveli s tanítgatja — mindkettő a saját „mesterségére" és hasznára. Hatévesen egy „mogorva úr" veszi magához, hogy fiának szolgája legyen. A gonosz fiútól sokat kell szenvednie, mégis zokszó nélkül tűr mindent, mert gyermekgazdája mellett lopva maga is tanulhat. Ismeretei gyarapodásával azonban fölébred önérzete meg küldetéstudata; nem hajlandó többé elviselni az útlegelést. Távozásakor az úrfi nevelője, aki fölismerte Szilveszter tehetségét és elhivatottságát, továbbtanulásra biztatja. Az ifjú meg is fogadja a tanácsot, iskolát végez, és elhatározza, hogy embertársai boldogságáért, azaz szabadságáért fog küzdeni. Községi jegyző lesz, választóiban tudatosítani igyekszik természetadta jogaikat. Két ellensége, az uraság és a pap ráuszítja a népet, így saját pártfogoltjai űzik el a faluból. A fővárosba megy. A földesúr leánya, akivel titkon szeretik egymást, utánaszökik, hogy megossza vele sorsát; utóbb két gyermekük is születik. Szilveszter (azért nevezik így, mert Szilveszter napján találtak rá) írni kezd, csakhogy remekműve a cenzúra miatt nem jelenhet meg. Másolgatással próbálja családját eltartani, ám nyomoruk oly súlyos, hogy a kisebbik gyermek, a csecsemő ehen hal. Végül egy földalatti nyomdával sikerül kiadatnia egyik alkotását, amelyben az egyenlőséget és szabadságot dicsőíti. Lázítás címén bebörtönzik. A rabságban látomása támad: megképzik előtte élettársa árnyalakja, s fülébe súgja, hogy ő már halott. Az őröngő Szilveszter a börtön falán akarja szétzúzni fejét; még ebben is kudarcot vall. Tíz év múltán engedik ki, megöregedve, kiégve. Egyetlen vigasza: „Szabat tehát a nemzet, a haza". Ismét csalódnia kell: a zsarnokság és szolgaság nagyobb, mint valaha. Ekkor kétségbeesett lépésre szánja el magát. Az apostol elpusztul, de idővel „új nemzedék jött" és „leverte rabbilincsét". — Alább az első rész és a befejezés olvasható.

AZ APOSTOL

1

Sötét a város, ráfeküdt az éj.
Más tájakon kalandoz a hold,
S a csillagok behunyták
Arany szemeiket.
Olyan fekete a világ,
Mint a kibérlett lelkiismeret.

Egyetlenegy kicsiny fény
Csillámlik ott fönn a magasban
Bágyadtan s haldokolva,
Mint a beteg merengőnek szeme,
Mint a végső remény.

Padlásszobának halvány mécse az.
Ki virraszt ott e mécs világa mellett?
Ki virraszt ott fönn a magasban?
Két testvér: a nyomor és az erény!

Nagy itt, nagy itten a nyomor,
Alig hogy elfér e kicsiny szobában.
Kicsiny szobácska, mint a fecskefészek,
S a fecskefészeknél nem díszesebb.
Kietlen, puszta mind a négy fal,
Azaz hogy puszta volna, ha
Ki nem cifrázta volna a penész,
S csikosra nem festette volna az
Eső, mely a padláson át befoly...
Aláhúzódik az
Eső vastag nyoma,
Mint gazdagok lakában
A csengetyűzsinor.
A lég olyan nyomasztó
A sóhajoktól s a penész szagától!
A nagy urak kutyái tán,
Amelyek jobb tanyához szoktanak,
Eldöglenének e helyen.

Fenyőfaágy, fenyőfaasztal,
Mely a zsibvásáron sem kelne el,
Az ágy lábánál egy vén szalmazsák
S az asztal mellett egy pár szalmaszék
S az ágy fejénél egy szuette láda,
Ez a szobának minden bútora.

Kik laknak itten?
A lámpa fáradt pislogása mellett
Küzd a homály és fény... az alakok
Mint álomképek el vannak mosódva
S a félsötétben félig rémlenek.

A mécs világa csalja a szemet?
Vagy e födél alatt lakók mind
Oly halványak valóban,
Oly kísértetszerűek?
Szegény család, szegény család!

Az ágy fejénél űl a ládán
Csecsemőjével az anya,
Boldogtalan kis csecsemő!
Rekedt nyögéssel szija, szívogatja
Anyjának száraz emlejét,
S hiába szija.
Az asszony elgondolkodik,
S fájók gondolatjai,
Mert mint megolvadt hó a házereszrül
Sürűn omolnak könnyei,
Omolnak végig arcán
A kisded orcájára le...
Vagy tán nem is gondolkodik,
Csak megszokásból, öntudatlanúl
Szakadnak a könnyek szeméből,
Mint a sziklából a patak?

Idősebb gyermeke,
Istennek hála, alszik
(Vagy csak alunni látszik?)
A fal mellett a nyoszolyán,
Mely födve durva lepedővel,
Amely alól kikandikál a szalma.
Aludj, kicsiny fiú, aludj,
S álmodj aszott kezedbe kenyeret,
S álmad királyi lesz!

Egy ifju férfi, a családapa,
Az asztalnál sötét homlokkal ül...
Tán e homlokrul árad a ború,
Mely a szobát betölti?
E homlok egy egész könyv, amibe
A földnek minden gondja van beírva:
E homlok egy kép, melyre miljom élet
Insége és fájdalma van lefestve,
De ott alatta a sötét homloknak
Két fényes szem lobog,
Mint két bolyongó üstökös,
Mely nem fél senkitől,
S melytől mindenki fél.
Tekintete
Mindig messzebb, mindig magasbra száll,
Míg elvesz ott a végtelenben,
Mint a felhők között a sas!

— — — — — — — — — — — — —

Mint anyjának tejét a gyermek,
Olyan mohón, oly édesen
Szívá a szabad levegőt,
S minden lehellet egy-egy kínos évet
Emelt le bágyadt lelkiről,
Míg ez könnyűnek érezé magát,
Mint a pillangó, s szerteröpködött
A természetnek uj virányin
S szivének régi szép emlékein.
Megifjitá a tiszta levegő,
Megifjitá lelkének erejét,
De teste vén és roskatag maradt,
Csak vánszorogva, botra dőlve ment.
Hosszú fejér haját s szakállát
A szellők búsan lengeték.
Tíz év alatt száz évet élt.

Elért a házhoz, melynek egykor
Padlásszobájában lakott,
Merőn megnézett minden embert,
De nem lelt köztök ismerősöket.
Tán új lakók valának, vagy hogy
Nem ismert rájok, elfeledte őket.
Kérdezte: emlékeznek-e
Ama szegény családra, mely
Ott fönn lakott, de már fölötte régen?
Ezek s ezek valának tagjai.

„Ah, én emlékszem, jól emlékezem,"
Szólott egy jámbor öregasszony,
„Szegény menyecske, olyan szép teremtés
És oly jólelkü volt... de férje
Istentelen gonosztevő volt,
Amért aztán meg is lakolt ám.
Elfogták és börtönbe dobták
S ha meg nem halt, még most is ott van.
Midőn megtudta felesége,
Hogy férjét elfogák, s nem látja többé,
Szörnyethalt, szíve megrepedt.
Én föl nem érem ésszel, oly rossz
Embert hogy lehetett szeretni,
Hogy lehetett meghalni érte."

Szilveszter érzéketlenül
Hallgatta a beszédet, mintha
Nem ő vón, akiről beszélnek,
S azt kérdezé: „Hová temették
Az ifjú asszonyt, és mi lett fiából?"

„Fiából nem tudom, mi lett?"
Felelte a vénasszony, „nem láttam őt
A temetés után soha.
Hová temették a menyecskét,
Azt sem tudom... szerettem volna
Temetésére menni, de
Épen keresztelőbe hítak."

„Majd megtalálom," szólt magában a férj,
„Majd megtalálom kinn a temetőben,
Megnézek minden sírt egyenként,
Míg az övére akadok."

S elballagott a temetőbe,
Bejárta a sírhalmokat,
Egyiktől a másikhoz ment,
S midőn elvégzé, újra kezdte,
De kedvesének halmát nem lelé.
Hát semmi, semmi nem maradt utána!
Az a dicső lény elenyészett
Nyom nélkül, mint a napsugár.
Fejfáját a vihar kitépte,
S dombját a zápor elmosá,
Isten neki!...

Fájt, fájt, nagyon fájt a szegény öregnek,
Hogy nem lelé meg, amit keresett, hogy
Könyűiből, amik még megmaradtak
Oly hosszu szenvedés után,
A kedves-édes lény porára
Nem sírhatá le azokat... de
Azzal vigasztalá magát,
Hogy életében
Ez az utósó fájdalom,
Hogy itt örömmel s fájdalommal
Számot vetett örökre,
S ezentúl úgy jár a világba', mint
Testetlen árnyék, mint lélektelen test.

Pedig csalatkozott.
Ez nem végső fájdalma volt.
Midőn a börtönből kilépett,
Azt kérdezé: „Szabad tehát
A nemzet, a haza?"
S a feleletre ő nem is figyelt,
Mert szentül hitte, hogy szabad.

És mit tapasztalt nemsokára?
Hogy nemzete, hogy a világ
Még mélyebben van meggörbedve, mint
Tíz év előtt, midőn ő szót emelt:
Az emberméltóság naponta törpül,
És a zsarnokság óriásodik.

Hiába volt hát annyi szenvedés,
Hiába annyi áldozat,
Mit a magasztosabb szívek hozának
Az emberiségnek? haszontalan
Minden törekvés, minden küszködés?
Az lehetetlen, százszor lehetetlen!

E gondolatra megerősödék,
Fölgyúladt benne a kihamvadó tűz,
Görnyedt fejét az ég felé emelte,
A roskadt aggból izmos ifjú lett,
És homlokán rejtélyes, szándok ült,
Merész nagy szándok, elhatározás,
Melytől egy nemzet vagy talán
A nagyvilágnak sorsa függ.
E terv nem új, már ezrek életébe
Került, de hátha egynek sikerül.

S ha épen ő ez egy?...
Mélyen titkolta szándokát,
Alunni sem ment mások közelébe,
Nehogy kimondja álmában, nehogy
Megsemmisüljön, ha napfényre jön.
Nem szerzett társakat magához,
Nem dicsvágyból, hogy egymaga
Végezze bé az óriási munkát.
De hogy ne szálljon másra is veszély,
Ha terve megbukik. — —

A város zajban s fényben úszik,
A népség ezrivel tolong,
Hömpölyg, mint a kiáradott folyó, az
Utcákon át az „éljen" harsogása,
Arcok s ruhák ünnepiek!

Mely alkalom, mely ünnep ez?
Talán az isten jött a földre
Saját képében, és saját kezével
Átadta a rab-embereknek
Rég elveszített szabadságukat?
Hogy ily nagy a fény, az öröm.

Nem; nem az isten, más megy ottan, aki
Kisebb az istennél, azonban
Magát nagyobbnak tartja: a király!...
Lenéző gőggel megy az emberek közt,
Mint a szelindek a kicsiny ebek közt,
S amerre néz, térdek s fejek hajolnak,
Mint a viharban a nád erdeje,
S torok-szakadtáig kiáltja
A szolgacsorda: „éljen a király!"
Ki merne nem kiáltani
Vagy épen mást kiáltani

Az ezerek és ezerek között?...
Ki merne?... egy mer... egy a sok
között...
Ez egy, oly hangon, mely a tömeget
Túlbögi, mást kiált,
Ez azt kiáltja: „haljon a király!"
És eldurrantja fegyverét, s a
Gögös király a porba rogy... —

Kelj föl, te gyáva zsarnok,
Hisz nem talált a fegyver,
Ruhádba s nem szivedbe
Ment a tévedt golyó.
Az ördög, akinek eladtad,
Megőrzé éltedet.
Kelj föl, te gyáva zsarnok!
S töröld le képedről a port.

Ki a gyilkos, ki s hol van ő?
Ott áll... de már fekszik, nem áll.
Félhalva fekszik, leverék
Lábárul őt, és boldog, aki
Vén, ráncos orcájára köphet
És megrúghatja ősz fejét.
Bodogtalan nép, mért gyüjtöd fejedre
Az isten átkát? nem elég,
Amely már rajta fekszik?
Nem volt elég a Krisztust megfeszítned,
Minden megváltót megfeszítesz hát?
Boldogtalan, százszor boldogtalan nép!

Néhány nap mulva vérpad állt a téren,
És egy ősz ember főnn a vérpadon.
Midőn melléje lépett a bakó a
Sötét halálnak fényes pallosával,
Az ősz ember végigtekinte a
Körörvendő szilaj tömeg során, és
Sajnálkozó könny reszketett szemében,
Sajnálta, akik őt megrugdosák,
S akik gyönyörrel nézik most halálát...
Suhant a pallos, rémesen suhant,
S a fej legördült... Szilveszter feje.
A nép rivalta: „éljen a király!"
És a halottat a hóhérlegények
Eltemeték az akasztófa mellett.

20

Vénült, kihalt a szolganemzedék,
Uj nemzedék jött, mely apáit
Arcpirulással említé s azoknál
Jobb akart lenni és az is lett,
Mert csak akarni kell!...
Fölkelt az új hös nemzedék,
S mit örökségben hagytak rá apái,
Leverte rabbilincseit,
S kezéről, akik ezt szerezték,
Azoknak sírhalmára dobta,
Hogy a csörgésre fölriadjanak, s ott
A földben is szégyeljék magokat!...
S megemlékeztek a győzelmesek
Ama szentekrül és nagyokrul, akik
A szolgaságban szabadok valának.
És hirdették az igét,
S díjok halál lett.
Csúfos halál!...
Megemlékeztek a győzők ezekről,
S a diadalnak örömébe szőtték
Szent neveiket koszorú gyanánt,
S elvitték volna őket a
Dicsőség templomába,
De hol keressék, hol lelik meg őket?
Rég elhamvadtak a bitófa mellett!

Pest, 1848, június—szeptember

OLASZORSZÁG

Megunták végre a földönesuszást,
Egymásután mind talpon termenek,
A sóhajokból égiháború
Lett, s lánc helyett most kardok csörgenek,
S halvány narancs helyett a déli fák
Piros vérrózsákkal lesznek tele —
A te dicső szent katonáid ők,
Segitsd őket, szabadság istene!

Nos, elbizott hatalmas zsarnokok,
Orcátokrul a vér hova lett?
Orcátok olyan kisértetfejér,
Mikéntha látnátok kisértetet;
Azt láttatok, valóban, megjelent
Elöttetek Brutusnak szelleme —
A te dicső szent katonáid ők,
Segitsd őket, szabadság istene!

Aludt Brutus, de már fölébrede,
S a táborokban lelkesitve jár,
Mondván: „ez a föld, honnan elfutott
Tarquin s amelyre halva hullt Cézár;
Elöttünk meghajolt ez óriás,
S ti a törpéknek meghajoltok-e“ —
A te dicső szent katonáid ők,
Segitsd őket, szabadság istene!

Eljő, eljő az a nagy szép idő,
Amely felé reményim szállanak,
Mint ősszel a derültebb ég alá
Hosszú sorban a vándormadarak;
A zsarnokság ki fog pusztulni, és
Megint virító lesz a föld szine —
A te dicső szent katonáid ők,
Segitsd őket, szabadság istene!

Pest, 1848, január

GOLYÓK SIVÍTNAK, KARDOK CSENGENEK...

Golyók sivítnak, kardok csengenek,
A zöld mezőt piros vér festi meg,
Csaták zajától zeng a föld s az ég,
S te hősi költő, te itthon vagy még!

Azért daloltál harci vágyakat,
Azért daloltad bátorságodat,
Hogy amidőn a harc előkerül,
Te honn a sutban gyáva szivvel űlj? —

Ilyen beszédeket tart a világ,
Rám így röpíti a gúnynak nyilát,
És én reá csak elmosolyodom,
És a magamét hozzágondolom.

Azt gondolom: csak gyönge emberek,
Nem győznek most gyalázni engemet,
S nem győznek majd dicsérni egykoron!...
Nem gondolok mást, csak ezt gondolom.

Ne magyarázza senki énnekem,
Tudom nagyon jól, hol van a helyem?
Ha itt végzem kötelességemet,
Csatába s a pokolba is megyek!

Pest, 1848, szeptember

SORS, NYISS NEKEM TÉRT...

Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek
Az emberiségért valamit!
Ne hamvadjon ki haszon nélkül e
Nemes láng, amely úgy hevit.

Láng van szivemben, égből-eredt láng,
Fölforraló minden csepp vért;
Minden sziv-ütésem egy imádság
A világ boldogságáért.

Oh, vajha nemcsak üres beszéddel,
De tettel mondhatnám el ezt!
Legyen bár tettemért a díj egy
Uj Golgotán egy új kereszt!

Meghalni az emberiség javáért!
Mily boldog, milyen szép halál!
Szebb s boldogitóbb egy hasztalan élet
Minden kéjmámornál.

Mondd, sors, oh mondd ki, hogy így halok meg,
Ily szentül!... s én elkészitem
Saját kezemmel azon keresztfát,
Amelyre fölfeszittetem.

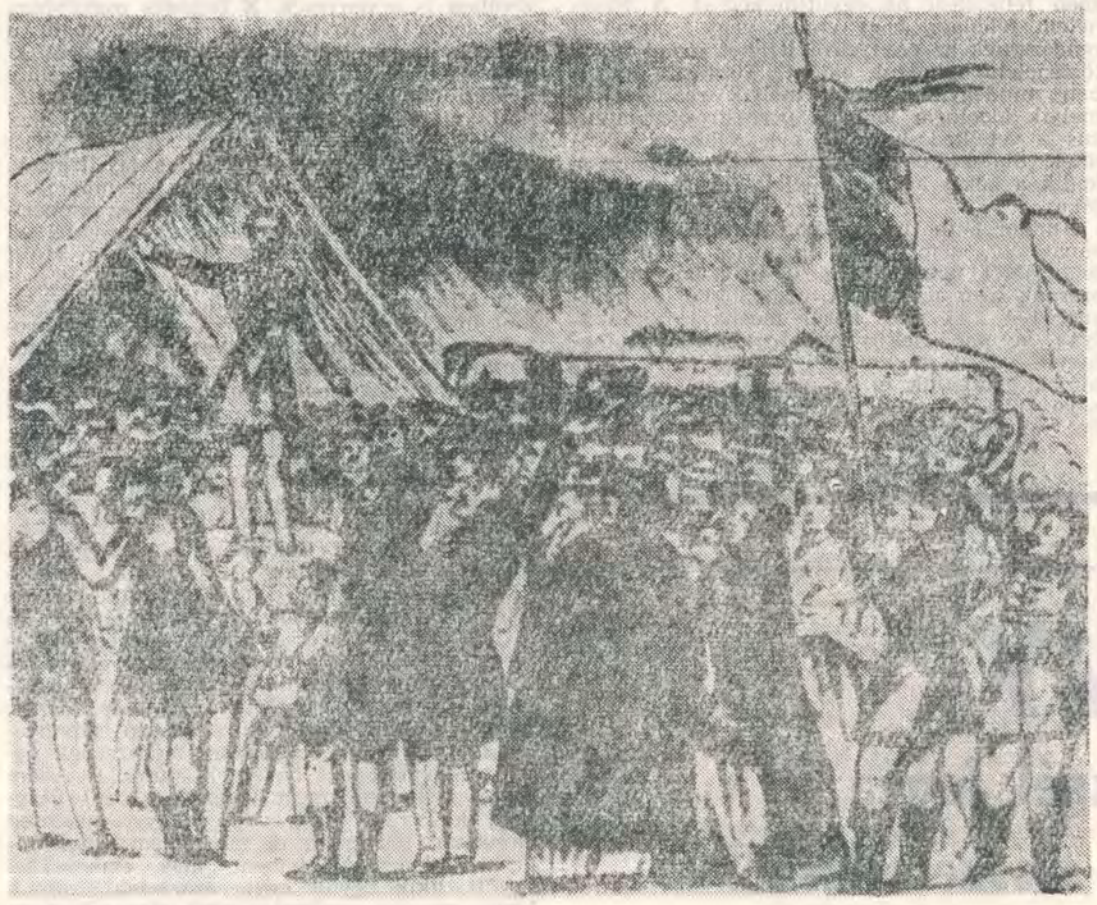

Kossuth az Alföldön toboroz

SZÜLEIM HALÁLÁRA

Végre megtörtént a
Rég várt viszontlátás!
Nincs köszönet benne,
Nincsen istenáldás.
Láttam jó atyámat... vagy csak koporsóját,
Annak sem látszott ki csak az egyik széle,
Ezt is akkor láttam kinn a temetőben,
Mikor jó anyámat tettük le melléje.

Sem atyám, sem anyám
Nincs többé, nem is lesz,
Kiket szoríthatnék
Dobogó keblemhez,
Akiknek csókolnám még lábok nyomát is,
Mert engemet szivök vérén neveltek fel,
Mert körülöveztek, mint a földet a nap
Lángoló sugári, szent szeretötökkel!

Oh atyám, oh anyám,
Miért távoztatok?
Tudom, hogy áldás a
Sir nyugalma rátok,
De mi nektek áldás, az átok énnékem,
Melytől szegény szivem csakhogy nem reped meg!

Ha így bántok velem, ti kik szerettetek,
Mit várjak azoktul, akik nem szeretnek?

Itt hagytak, elmentek,
Nem is jőnek vissza!
Omló könnyeimet
Sirjok halma issza.
Folyjatok, könnyeim, folyj, te forró patak,
Szivárogj le hideg orcáikra halkan,
Hadd tudják meg rólad: árva gyermeköknek
Elhagyott lelkén mily égő fájdalom van!

De nem, de nem, inkább
Eltávozom innen,
Hogysem könnyem árja
Hozzájok lemenjen.
Mentsen isten tőle!?...
Hogyha megéreznék fiuknak keservét,
Szerető szivök a sírban sem pihenne,
Egy bú lenne nékik a hosszú öröklét.

Isten veletek hát...
Csak egyszer még, egyszer
Ölelkezem össze
Sirkeresztetekkel...
Olyan a két ága, mint két ölelő kar,
Mintha apám s anyám nyujtaná ki karját...
Tán fölemelkedtek halotti ágyokból,
Fiokat még egyszer ölelni akarják!

Pest, 1849, május 19—20

ITT BENN VAGYOK A FÉRFIKOR NYARÁBAN...

Itt benn vagyok a férfikor nyarában,
Az ifjúságnak eltünt tavasza,
Magával vitte a sok szép virágot,
A sok szép álmot, amelyet hoza,
Magával vitte a zengő pacsirtát,
Mely fel-felköltött piros hajnalon...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Elszállt az égről a piros sugár és
Elszállt a földről a dalos madár,
Üres fészkébe énekelni a bús
Szellő vagy a haragos vihar jár;
Ábrándaimnak száraz erdejében
Csörög, csörög már s nem susog a lomb...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Az ég arany hajnalcsillagja s a föld
Ezüst harmatja mind, mind elvesze,
Letörlé őket kérlelhetetlenül a
Rideg valóság szigorú keze;
Felhők borongnak, s rekkenő meleg van,
A gondok fojtó levegője nyom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Regényes bércek kősziklái közt folyt
Csengő morajjal egy tündér patak,
Dicsvágy patakja! ajkaim belőle
Sok boldogitó mámort ittanak.
Foly még ma is, de más igyék vizéből,
Én nem iszom, többé nem szomjazom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Ha elfordúlok enmagamtul és mint
Polgár végigtekintem a hazát,
Szemem megromlott satnya ivadékot,
Egy pusztulásnak indult népet lát.
Karom feszül, szivem tombol mi haszna?
Mást nem tehetek, csak sirathatom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Szeress, szeress, mint én szeretlek téged,
Oly lángolón, oly véghetetlenül,
Áraszd reám a fényt s a melegséget,
Mely isten arcáról szivedbe gyül;
Az a te szived egyetlen világom,
Nappal napom és éjjel csillagom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes csillagom!

Pest, 1848, szeptember

SZEPTEMBER VÉGÉN

Még nyilnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takará el a bérci tetőt.
Még ifjú szivemben a lángsugarú nyár
S még benne virit az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszbe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.

Elhull a virág, eliramlik az élet...
Ülj, hitvesem, ülj az ölembe ide!
Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve boritasz-e szemfödelet?
S rábirhat-e majdan egy ifju szerelme,
Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
En feljövök érte a siri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt,
Letörleni véle könyűimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Koltó, 1847, szeptember

BESZÉL A FÁKKAL A BÚS ŐSZI SZÉL...

Beszél a fákkal a bús őszi szél,
Halkan beszélget, nem hallhatni meg;
Vajon mit mond nekik? beszédire
A fák merengve rázzák fejőket.
Dél s est között van az idő, nyujtózom
A pamlagon végig kényelmesen...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Egyik kezemben édes szendergőm
Szelideden hullámzó kebele,
Másik kezemben imakönyvem: a
Szabadságháborúk története!
Minden betűje üstököscsillagként
Nyargal keresztül magas lelkemen...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Arany csal s ostor kerget tégedet
A zsarnokért megvivni, szolganép,
És a szabadság? egyet mosolyog,
S mind, aki hive, a harctérre lép,
S érette, mint a szép lyánytól virágot,
Sebet, halált oly jókedvvel veszen...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Hány drága élet hullt már érted el,
Oh szent szabadság! és mi haszna van?
De lesz, ha nincs; tiéd a diadal
Majd a csatáknak utósóiban,
S halottaidért bosszut is fogsz állni,
S a bosszúállás rettentő leszen!...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Vérpanoráma leng előttem el,
A jövendő kor jelenései,
Saját vérök tavába fúlnak bé
A szabadságnak ellenségei!...
Egy kis meganydörgés szivem dobogása,
S villámok futnak által fejemen,
S keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Koltó, 1847, szeptember

SZERETLEK, KEDVESEM

Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Szeretem azt a kis
Könnyű termetedet,
Fekete hajadat,
Feher homlokodat,
Sötét szemeidet,
Piros orcáidat,
Azt az édes ajkat,
Azt a lágy kis kezet,
Melynek érintése
Magában élvezet,
Szeretem lelkednek
Magas röpülését,
Szeretem szivednek
Tengerszem-mélységét,
Szeretlek ha örülsz
És ha búbánat bánt,
Szeretem mosolyod
S könnyeid egyaránt,
Szeretem erényid
Tiszta sugárzását,
Szeretem hibáid
Napfogyatkozását,
Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Amint embernek csak
Szeretnie lehet.
Kivüled rám nézve
Nincs élet, nincs világ,
Te szövődöl minden
Gondolatomon át,
Te vagy érzeményem
Mind alva, mind ébren,
Te hangzol szivemnek
Minden verésében,
Lemondanék minden
Dicsőségrül érted,
S megszereznék érted
Minden dicsőséget,
Nekem nincsen vágyam,
Nincsen altaratom,
Mert amit te akarsz,
En is azt akarom,
Nincs az az áldozat,
Mely kicsiny ne lenne
Éretted, hogyha te
Örömet lelsz benne,
S nincs csekélység, ami
Gyötrelmesen nem sért,
Hogyha te fájlalod
Annak veszteségét,
Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Mint ember még soha,
Sohasem szeretett!
Oly nagyon szeretlek,
Hogy majd belehalok,
Egy személyben minden
De mindened vagyok
Aki csak szerethet,
Aki csak él érted:
Férjed, fiad, atyád,
Szeretőd, testvéred,
És egy személyben te
Vagy mindenem nekem:
Lyányom, anyám, húgom.
Szeretőm, hitvesem!
Szeretlek szivemmel,
Szeretlek lelkemmel,
Szeretlek ábrándos
Orült szerelemmel!...
És ha mindezért jár
Díj avvagy dicséret,
Nem engem illet az,
Egyedül csak téged,
A dicséret és
Dijat te érdemled,
Mert tőled tanultam
En e nagy szerelmet!

Debrecen, 1848, november

Népgyűlés a Nemzeti Múzeum előtt

TÉLI VILÁG

Megölte valaki magát,
Az hozta ezt a rút időt.
Fuj a szél, táncol a tányér
A borbélymühelyek előtt.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

A napszámos, napszámosné
Tuskót fürészel és hasit;
Daróc pólyában gyermekök
A szélvésszel versenyt visit.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Jár nagy léptekkel föl s alá
A katona az őrhelyen,
És számlálgatja lépteit;
Kinjában mást mit is tegyen?
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

A hosszulábu drótostót
Kopott gubáját cepeli;
Az orra érett paprika,
S hidegtől folynak könnyei.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Barangol a vándorszinész
Egy falutól a másikig;
Meleg ruhája nincs ugyan,
De mindazáltal éhezik.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Hát a cigány?... vacog foga
A rongyos sátorok alatt;
Kopogtat a szél és bemegy,
Bár a cigány nem szól: szabad!
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Megölte valaki magát,
Az hozta ezt a rút időt.
Fuj a szél, táncol a tányér
A borbélymühelyek előtt.
Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Pest, 1845, február

FRIEDRICH DÜRRENMATT

A REMÉNY,

hogy a saját üstökünknél fogva kihúzzuk magunkat az összeomlásból

Dürrenmatt ezzel a beszéddel adta át 1990. november 25-én Berlinben az Egyesült Nemzetek OTTO HAHN békedíjat

1938. december 17-én, Berlinben, Otto Hahn és Fritz Strassmann kémikusoknak, állítólag egy konyhaasztalon elhelyezett készülék segítségével, sikerült elöidézniük egy parafingyűrűben az első uránmaghasadást; Albert Einstein már 1939. augusztus 2-án levélben fölhívta Roosevelt figyelmét arra, hogy a németek atombombát tudnak gyártani, és Otto Hahn felfedezése után hét és fél évvel lezuhant az első atombomba Hirosimára, amely, ha Németország nem bukott volna bele a szovjet hadjáratba, Berlinre zuhant volna, elvégre Hitler ellen készült. Ezzel megkezdődött a világtörténelem egyik leghátborzongatóbb korszaka. Az atombombák gyártási módját nem sikerült titokban tartani, a Szovjetuniónak már 1949-ben a kezében volt az új fegyver, majd mindkét szuperhatalom kifejlesztette a hidrogénbombát, amelyben egy atombomba gyújtása olyan folyamatot indít meg, amilyen a nap belsejében zajlik. Megkezdődött a fegyverkezési verseny, olyannyira, hogy 1957-ben már Angliának, 1969-ben pedig Kínának is volt hidrogénbombája. Bár az atombomba kifejlesztését a német atombombától való félelem diktálta, emiatt mégsem kellett volna elkészíteni: Hitler titkos fegyverei a rakéták voltak, amelyekkel Londont lövette, s amelyek ellen tehetetlen volt a légelhárítás; ezeket fejlesztették tovább az amerikaiak és a szovjetek átombomba-hordozó rakétákká, így alakult ki végül az elrettentés egyensúlya. Mármost minden történelmi folyamat két síkon megy végbe: azon, amit történelemnek nevezünk, esetünkben a hidegháború, a két szuperhatalom konfrontációja síkján, és az e folyamattól érintett emberekén, vagyis pszichológiai síkon. Ahogy az atombomba robbanását a 235-ös uránizotóp kritikus tömegének magláncreakciója okozza, úgy indította el az atombomba, mintegy a félelem kritikus tömegeként, a félelem láncreakcióját. Sajátságos félelem volt ez. Az emberben őröktől fogva benne lakozik a félelem, az atombombával pedig megtanult önmagától félni, önmaga apokalipszise lett. Az ember képessé vált az emberiség elpusztítására. Megtanulta fegyverként használni az atommagokat összetartó erőt, azt az erőt, amely az anyag energiává alakulásakor elszabadul. A hidegháborút csak pszichológiailag lehet megérteni, noha ideológiai téren folyt, a szemben álló ideológiák azonban az irracionális konfliktus racionális indoklásai voltak csupán. A két szuperhatalom azzal, hogy atomfegyverekkel rendelkezett, kölcsönösen megbénította, kölcsönösen talpig páncélba kényszerítette egymást. Nyugaton a kommunizmus, keleten a kapitalizmus rémképe kísértett, a NATO farkasszemet nézett a Varsói Szerződéssel. Egyik fél sem merte bevetni az atomfegyvert, de mindegyik egyre újabb atom- és hidrogénbombákat gyártott a kis-, közép- és nagyhatótávolságú rakétákhoz, a repülőgépekhez és tengeralattjárókhoz, hogy bizonyítsa, használná is őket, ha a másik használná, és mivel egyikük sem használta, de mindkettő bármikor használhatta, mindkét fél hagyományosan is fegyverkezett, hiszen mindig fennállt a lehetőség, hogy egyikük a hagyományos támadás tisztességtelen eszközéhez nyúl, föltételezve, hogy az atomháborútól való félelmében a másik sem mer e végső eszközhöz nyúlni. Az egymástól való félelem olyannyira pszichózis jellegét öltötte, hogy az ellenfelek, egymás halálra fegyverzésének lázában, visszájára fordították a második világháború eredményét: a forró háború vesztesei, Németország és Japán, a hidegháború győztesei lettek; és midőn a német szövetségi kancellár azt a magvas kijelentést tette, hogy Karl Marx meghalt, Ludwig Erhard él, megfeledkezett arról, hogy a Szövetségi Köztársaságot csakis a hidegháború tette azzá, ami, vagyis ami már csak volt, mert — hála egy marxistának — új Németországgá egyesülhetett a Német Demokratikus Köztársasággal.

Ez a marxista Mihail Gorbacsov, és ha igazságosan akarjuk megítélni, mint marxistát is komolyan kell vennünk. Elvégre a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkáraként vetett véget a hidegháborúnak. Kénytelen vagyok tehát megvizsgálni, mi a Gorbacsov-jelenség, ha nem osztom is politikai meggyőződését. Mégis beszélnem kell róla, sőt, ebből kell levezetnem, kicsoda Gorbacsov, a politikus. Nem lehet elsiklani afölött, hogy Gorbacsov nem azért törekszik a marxizmus átalakítására, hogy felszámolja, hanem hogy megújítsa: ő a peresztrojkát, mint 1987-ben írja,* megérett szükségességnek tekinti, amely a szocialista társadalom mélyben zajló folyamataiból fakadt, és minden késlekedés már a legközelebbi jövőben a belső helyzet romlásához és súlyos gazdasági, társadalmi és politikai válsághoz vezethetett volna. A béke filozófiájának kialakításához az kellett, folytatja Gorbacsov, hogy új szemszögből vizsgálják meg a háború és a forradalom összefüggését. A múltban a háborúk nyomán gyakran robbant ki forradalom, s ez alátámasztotta a marxista—leninista logikát: az imperializmus elkerülhetetlenül súlyos fegyveres konfliktusokat idéz elő. Amikor azonban gyökeresen megváltoztak a körülmények, amikor elképzelhetővé vált, hogy a nukleáris háború következménye csak egyetemes megsemmisülés lehet, ez megcáfolta az okozati viszonyt a háború és a forradalom között. Ezért a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXVII. kongresszusán a forradalom és a háború témáját szabatosan „különválasztották", és a párt új szövegezésű programjából törölték a következő két mondatot: „Ha az imperialista agresszorok mégis ki merészelnek robbantani egy újabb világháborút, a népek nem tűrik tovább ezt a rendszert, amely pusztító háborúkba taszítja őket. Elsöprik és eltemetik az imperializmust." Ugyanakkor, írja Gorbacsov, elkerülhetetlen a kapitalista és a szocialista országok közötti gazdasági, politikai és ideológiai verseny, ezt azonban meg kell tartani a békés vetélkedés keretében, amely kötelezően feltételezi az együttműködést. A történelem feladata, hogy ennek vagy annak a rendszernek az erényeiről ítéletet mondjon. A történelem mindent eldönt. Tisztázza magában mindegyik nemzet, melyik rendszer és melyik ideológia jobb. A peresztrojka impulzus a vetélkedéshez. Ha megértjük az ellentétek dialektikus egységét, akkor beleilleszkedik a békés egymás mellett élés koncepciójába.

Amikor Otto Hahn széthasította az első uránatomot, nem tudta, hogy az atombomba lehetőségét teremti meg. Ő még bolygórendszernek vélte az atomot, protonokból és neutronokból álló mag körül meghatározott pályán keringő elektronokkal; ma már túlhaladott ez az atommodell. Mi ködszerű valaminek gondoljuk el az atomot, amelyben az egyes részecskék bizonytalanok, hol vannak, hol nincsenek, a mag protonjai és neutronjai pedig még kisebb részecskékből tevődnek össze. Gorbacsov aligha sejtette, milyen hatása lesz annak, hogy törölt két mondatot a Szovjetunió Kommunista Pártja programjából. Ő csak azt látta, hogy két szuperhatalom áll szemben egymással, s az egyik igyekszik halálra fegyverkeztetni a másikat, különösen azóta, hogy az Egyesült Államok elhatározta: súlyos százmilliárdok árán védőernyőt emel, hogy biztosítsa területét az atomtámadások ellen, s ezzel kényszerítette volna a Szovjetuniót, hogy új fegyvereket fejlesszen ki ez ellen az elháritórendszer ellen, s így helyre billentse az elrettentés egyensúlyát. Ma már tudjuk, hogy az atomfegyverkezési verseny gazdaságilag mindkét szuperhatalmat meggyöngítette. Az esztelen fegyverkezési versenynek véget kellett vetni, és minden eszközzel meg kellett szüntetni egy harmadik világháború lehetőségét, hiszen az az emberiség végét jelenthetné. A marxista elmélet azonban nem számolt azzal, hogy egy atomkatasztrófában hirtelen vége szakadhat a világtörténelemnek: az elmélet olyan jelenséggel került szembe, amely nem állt összhangban vele.

Ha az állat definiálni tudná önmagát, azt mondaná, *sentio ergo sum*, érzek, tehát vagyok, az ember meghatározása viszont a *cogito ergo sum*, gondolkodom, tehát vagyok. Az ember gondolkodó állat. Az állat érzéslény, ösztönlény; a magasabb rendű állatok, ha meg kell halniuk, kétségkívül megérzik, hogy valami veszedelem fenyegeti őket, még ha nem tudják is értelmezni, mi az a fenyegetés. Az ember olyan állat, amelyik tudja, hogy meg kell halnia. Az állat azonos a létel, az ember számára viszont halandóságának tudata már nem teszi magától értetődővé a létet, bármikor elvehetik tőle, és egyszer majd el is veszik. Állatként az ember körülbelül egymilliárd évnyi evolúció eredménye, s érzései, félelme, agressziója és szexualitása is az ember előtti múltban gyökereznek. Csak az utóbbi két-, talán hárommillió év alatt fejlődtünk lassan emberré, erről a folyamatról szinte semmit sem tudunk, de amikor az ember emberré vált, amikor eljutott a gondolkodásig, s ezzel fölfedezte a halált, a halandóságát, akkor megkettőződött benne a félelem, amit az őzött állat is érez: a vadállatoktól való félelemhez az emberben még a halálfélelem is társult. Ebből a kettős félelemből született a technikai intelligencia. Ez is az evolúció eredménye. Az állatban technikai ösztönként lelhetjük föl. A termeszépítmények, a pókhálók, a madárfészkek, a hódok gátjai. A technikai intelligencia segítségével élt tovább az állat az emberben, mivel ez formálta át az embert protézislénnyé: a kő, a dárda, amit elhajított, a nyílvessző, amit kilőtt, karja meghosszabbítása, fegyverei révén vált az ember a legfélelmetesebb vadállattá. A technikai intelligencia nem csupán arra szolgált neki, hogy átmentse emocionális örökségét az állat korlátlan létéből az ember halállal korlátozott létébe, hanem arra is szolgált, hogy megvethesse lábát az emberi létben, hogy megszerveződjék: a hordából törzs lett, a törzsből nép, a törzsi harcokból népek háborúja, az ember rájött, hogy ő maga a legjobb protézis. Az ókor elképzelhetetlen rabszolgaság nélkül, a háborúkra rabszolgák összefogdosása céljából volt szükség. Ám a technikai intelligencia eleinte csak lassan fejlődött. A lőpor és a könyvnyomtatás feltalálásán kívül a technika Napóleon koráig nagyjából ugyanolyan maradt, mint az ókorban volt: lovaskocsik, vitorláshajók, kézművesség stb. Már a XVIII. században megindult azonban lassanként az ipari forradalom, kezdete manufaktúrákban, továbbfejlődése gyárakban öltött testet. Eleinte empirikusan működött a technikai intelligencia, de később mindinkább a természettudomány felé fordult. Mármost a marxizmus az ipari forradalom olyan korszakában született meg, amikor még nem lehetett előrelátni, hová vezet ez a forradalom, a tudományos világkép mechanikai jellegű volt, és benne szigorúan kauzális minden folyamat. Marx tudósnak tekintette magát, és mivel az ipari forradalom annyit jelentett, hogy a mechanikai fizika felismeréseit gépekben valósították meg, és így a kézművest felváltotta a munkás, ő nemcsak értelmezni akarta a világot, hanem megváltoztatni is, egyszemélyben akart tudós és a technika embere lenni. Az emberi társadalom fejlődését a természettudományos világkép szellemében kauzálisnak és előre megjósolhatónak látta, elvégre a természet törvényei a jövőben is érvényesek. E fejlődés osztályharcok során ment végbe, s belőlük végül a munkások osztálya, a proletariátus kerül ki győztesen, és megteremti majd az osztály nélküli társadalmat. Csakhogy Marx nem láthatta előre az ipari forradalom további menetét. Úgy hitte, már lezárult. Ám az lépést tartott a fizika forradalmával, s így képessé vált arra, hogy kifejlessze az atombombát, ezzel pedig az ipari forradalom az emberiséggel együtt a proletariátust is pusztulással fenyegeti, nemhogy felszabadítaná, mint Marx jövendölte.

A Mintha filozófiája című, 1911-ben megjelent művében Vaihinger arra a kérdésre próbál megfelelni, miként eshet meg, hogy tudottan téves feltevésekkel is helyes eredményre jutunk, s ennek kapcsán megvizsgálja Adam Smithnek, a kapitalizmus első teoretikusának közgazdasági módszerét is, amelynek lényege az a fikció, hogy a társadalom valamennyi gazdasági tevékenysége úgy tekintendő, mintha kizárólag az önzés diktálná. Eltekint minden más olyan tényezőtől, mint a jóindulat, erkölcsösség, igazságosság, méltányosság, együttérzés, szokások és hagyományok stb. Ezt a fiktív tételt axiómaként állítja a rendszer csúcsára, és ebből fejti ki deduktívan, módszeres föltétlenséggel, a kereskedelemnek és a forgalomnak s e bonyolult területek minden ingadozásának a törvényeit. A valóságelemeknek ezt a szándékos, a tudományos egyszerűsítést célzó elhanyagolását Vaihinger absztraktív módszernek nevezi. Mármost az önzésnek, amiből Adam Smith a kapitalizmust levezeti, a szabadságvágy a forrása, az a vágy, hogy tökéletesen önmagunk lehessünk, de mivel nem egyes emberként létezünk, hanem más emberekkel együtt, akik egytől egyig szabadok akarnak lenni, minden együttélés azon alapszik, hogy az egyes ember szabadságát korlátozza a másiké, még akkor is, ha a társadalmat az elképzelhető legegyszerűbb viszonyra absztraháljuk: az úr és a szolga viszonyára. Ezt a korlátozást nevezzük igazságosságnak. Ez a viszony dialektikus, mint minden, ami emberek közt játszódik le. Mind az úr, mind a szolga érezheti úgy, hogy igazságosan jár el és járnak el vele szemben, de úgy is, hogy igazságosan jár el és igazságtalanul járnak el vele szemben, s ekkor az úr és szolga viszonya mintegy visszájára fordul. A szabadság az egyes ember érzése, az igazságosság pedig emberek közötti, vagyis szintén egzisztenciális érzés, a politika viszont két fikcióval dolgozik, s ezeket úgyszintén szabadságnak és igazságosságnak nevezi. A politika számára az úr—szolga viszony mindig igazságtalan, az úr tulajdona a tőke, a szolga jutalma a bér, az úr mindig szabad, és a szolga sohasem az. Erre a politikának két válasza van: egy realista és egy fiktív. A realista válasz abban rejlik, hogy az úr és szolga viszonyát igazságosabbá, a szolgát szabaddá és az urat kevésbé szabaddá kell tenni, anélkül persze, hogy az úr—szolga viszony valaha is megszüntethető lenne, mert az az ember természetéből fakad; ez a válasz, ha Adam Smith módján járok el, és az úr és a szolga viszonyára absztrahálom a társadalom fölöttébb bonyolult hatalmi szövevényét. A politika nyelvén szólva, a szabadság állandó harcban áll az igazsággal, a kapitalizmus a szocializmussal, a világ csak szociálisabbá válhat, szocialistává soha, vagy csak kapitalistábbá, de kapitalistává soha. A másik, a fiktív válasz abban rejlik, hogy először is másképpen elemzi az úr—szolga viszonyt. Eszerint sok úr és sok szolga létezik. Az urakat a burzsoázia osztályának nevezi, ennek tulajdonában vannak a termelőeszközök, a szolgák alkotják a proletariátus osztályát. Az úr—szolga viszonyból tehát a burzsoázia és a proletariátus viszonya lett. A proletariátus másképpen szolgálja a burzsoáziát, mint az urát a szolga: a burzsoázia termelőeszközeivel állít elő termékeket, amelyeket az drágábban ad el, mint amennyit a proletariátusnak fizetett értük. Az úr—szolga viszony közvetlen volt, a burzsoázia és a proletariátus viszonya pedig közvetett, az egyes proletárnak ismernie sem kell a burzsuát, aki kizsákmányolja, a proletariátus és a burzsoázia közé állnak a termékek termeléséhez szükséges eszközök. Ezek összessége a tőke, amely a proletariátus munkájával gyártott termékek eladása útján gyarapszik. Ha a proletárok osztálya az osztályharcban hatalmába keríti a tőkét, akkor a burzsoázia osztályát felszámolják, és a proletariátus diktatúrája révén bevezetik az osztály nélküli társadalmat, hiszen ha csak egy osztály van, akkor nincsenek többé osztályok. A fiktív válasz a marxista válasz.

Mármost fölmerül a kérdés, hogy a marxizmus szintén olyan fikció-e, amelyet tudományos egyszerűsítés céljából állítottak föl. A *Kommunista Kiáltvány*nak az a kijelentése, hogy minden eddigi társadalom története osztályharcok története, kétségtelenül absztrakt fikció, figyelmen kívül hagy sok olyan indítékot, ami a történelem mozgatója, különösen az érzelmieket, mint például az irigység, megaláztatás, faji őrület, hazafiság, de a vallások agresszív magatartását is. Csupán az a kérdés, mennyiben tudományosan absztrahált fikció ez. Adam Smith fikciójának az az erőssége, hogy egyoldalú ugyan, de kétségkívül a gazdaság egyik fő mozgatórugójával számol, amely mélyen gyökerezik az emberi természetben, mármint az önzéssel, a *Kommunista Kiáltvány* viszont olyan fikciót állít föl, amely egy általános fogalomra hivatkozik. Az osztály olyan embereket föltételez, akik azonos szándékkal, azonos módon tevékenykednek. A burzsoázia, hogy tőkéjét gyarapítsa, kizsákmányolja a proletariátust, a proletariátus igyekszik elragadni a tőkét a burzsoáziától, hogy ne zsákmányolják ki többé. Vannak azonban burzsoák, akik nem zsákmányolnak ki proletárokat, és proletárok, akik nem ragadják el a tőkét a burzsoáktól, hanem szerezni, ezért mind a két osztály általános fogalom, s ha definiálni akarjuk, fikció lesz mindegyikből. Minthogy azonban sem általános fogalom, sem fikció nem cselekedhet és harcolhat, pártra van szükség, amely fikciója nevében cselekszik és harcol, ha pedig győz, az ő kezébe kerül a tőke, és nem a proletariátusába, amelynek nevében cselekszik, a párt lép a fölszámolt burzsoázia helyébe, s így már a párt áll szemben a proletariátussal, vagyis helyreáll a régi úr—szolga viszony, azzal a különbséggel persze, hogy az úr mindent, amihez csak kedve támad, a szolga nevében tesz, akinek nincs szava többé, végtére is az úr az ő nevében cselekszik. Ám amint újra megjelenik az úr—szolga viszony, működni kezd az Adam Smith-féle absztrahált önzés is. A pártra mint úrra vonatkoztatva, az önzés a párton belüli hatalmi harcban nyilvánul meg. Ha az a párt dolga, hogy tervezze és ellenőrizze a proletariátus termelőmunkáját, akkor ez a két funkció a benne dúló hatalmi harc keretein belül működik. A párt tervezőkre és ellenőrökre bomlik szét. A tervezőknek a termelést kell megtervezniük, az ellenőröknek egyrészt a proletárokat kell ellenőrizniük, hogy a terveket a tervezők szellemében hajtják-e végre, másrészt a tervezőket is, hogy pártszerűen terveznek-e, ami viszont arra kényszeríti a tervezőket, hogy az ellenőröket ellenőrizzék, vajon a párt vagy a maguk szellemében ellenőriznek-e; ellenőrök és tervezők egész rendszere ez, föl egészen a legfőbb ellenőrig és tervezőig, aki egyetlen úrként trónol a szolgák piramisának csúcsán, s alatta minden szolga a szolgáinak érzi a nála lejjebb állókat, önmagát pedig úrnak. A hatalom piramisában egykor véres harcok dúltak akörül, ki értelmezi helyesen a tant, amelynek nyomán kialakult a hatalom piramisa, ez azonban az évek múltával egyre jobban megszilárdult, az átrétegződések egyre törvényszerűbben zajlottak le, aki föl akart emelkedni, ura iránti föltétlen hűségéért számíthatott arra, hogy fölkerül, a helyére, ha majd az előbbre lép az ő ura helyébe, és így egyre följebb. Minél közelebb jutott valaki a piramis csúcsához, annál nagyobb kiváltságokat kapott, annál biztosabban érezhette, hogy ura azoknak a szolgáknak, akik függnek tőle, és akik mindegyike egy-egy szolga ura, s azok is mind urai egy szolgának, lépcsőfokok a fölemelkedés útján; biztos lehetett ebben, hiszen az úr, akinek szolgája volt, és annak ura és amannak ura is, föl egészen a legfőbb úrig, mind rá voltak utalva arra, hogy uralmukat ne veszélyeztesse semmi, hogy a hatalom hierarchikus építménye minél szilárdabb maradjon, és csúcsán a gerontokrácia természetes úton tűnjön a semmibe, s újabb személy léphessen a helyére: Brezsnyev, Andropov, Csernyenko... amihez pedig föltétlenül az kellett, hogy a proletariátus, amelynek nevében a párt uralkodott, veszteg maradjon. És veszteg is maradt. Mivel az övé volt minden, amit megteremtett, semmi sem volt senkié. Az osztályharc merő légvárrá vált. Egykor a proletár azért harcolt, hogy magasabb bért és több szabadidőre való jogot kapjon, ám a proletariátus diktatúrájával megfosztották a jogtól és a harctól, ő pedig beletörődött, s vele pangásba süppedt a proletariátus, a párt gyámkodása és uralma alatt, noha egyre közönyösebben ellenőrizték.

Ekkor jött Mihail Gorbacsov, a Politikai Bizottság üzemi balesete. Először csodálkozott. Egy bizonyos időszakban — különösen a hetvenes évek második felében vált ez szembeötlővé — történt valami, ami első pillantásra megmagyarázhatatlannak tetszett: „Az országban lassulni kezdett a haladás üteme. Elszaporodtak a zavarok a gazdaság működésében. Halmozódtak és elmélyültek a nehézségek, gyarapodtak a megoldatlan problémák. A pangás jelei — ahogy mi nevezzük — és a szocializmustól idegen, más jelenségek mutatkoztak a társadalmi életben. Kialakult a gazdasági és a társadalmi fejlődés sajátos »fékező mechanizmusa«, s éppen akkor, amikor a tudományos-technikai forradalom a gazdasági és a társadalmi haladás új távlatait tárta fel. Furcsa kép tárult elénk: forog a hatalmas erejű gép óriási lendkereke, de az erőátvitel a munkahelyekre akadozik, vagy nagyon gyengék a hajtószíjak." Nem vitás, folytatja aztán, hogy a pártszervezetek lelkiismeretesen és önzetlenül dolgoztak, s így teljesítette kötelességét a kommunisták nagy többsége is. És mégis el kell ismernie, hogy nem sikerült szilárdan eltorlaszolni az utat a becstelen, alattomos, önző emberek előtt. A párt- és állami szervek tevékenysége rendszerint elmaradt a kor, az élet követelményeitől. A problémák gyorsabban szaporodtak, mint ahogy megoldották őket. A párt azt hitte, biztos kézzel irányít mindent, a valóságban pedig olyan helyzet alakult ki, amelyre már Lenin figyelmeztetett: a kocsi nem oda megy, ahová azok hite szerint tart, akik a kormánykeréknél ülnek. A kocsi a szakadék felé tartott. Az autó vagy a sofőr volt-e a hibás, a rendszer vagy az ember? Gorbacsov az emberben látta a hibát. Új politikai gondolkodásra volt szükség. Túl kevéssé használták ki a szocializmusban rejlő lehetőségeket. A párt egészséges anyagi bázissal rendelkezett, gazdag tapasztalatokkal és egyértelmű világnézettel, ereje azonban megbénult. Leninhez kellett visszanyúlnia, Gorbacsov pedig Lenin örökösének tekintette magát. Tanulmányozta késő írásait. A lenini időszak, írta Gorbacsov, különösen azért tanulságos, mert erőteljesen jelen van benne a marxista—leninista dialektika, amely következtetéseiben mindig a valóságos történelmi helyzet elemzésére támaszkodik. Mármost Lenin politikája taktikai intézkedések sora volt a kommunista forradalom véghezvitelére Oroszországban. A peresztrojka taktikai intézkedés a kommunista forradalom továbbvitelére a Szovjetunióban: ám Gorbacsov figyelmen kívül hagyja, hogy a kommunizmus több, mint a gazdaság kérdése. Ezt a marxizmus, amely az ipari forradalom elemzéséből született, túlbecsülte egyszerre. Lebecsülte az ipari forradalmat: an-

* A szó szerinti és kivonatos idézeteket S. Nyírő József fordítása alapján közöljük (M. Gorbacsov: *Átalakítás és új gondolkodás.* Kossuth—Pallas, Bp. 1987).

ORBIS TERRAE

ORBIS TERRAE

nak, rá léven utalva a tömegáruk termelésére, nemcsak munkásként volt szüksége a proletárra, hanem vevőként is; a munkás vásárlóvá lépett elő. A fogyasztói társadalom elegyengette a szociális ellentéteket. Túl is becsülte a marxizmus a gazdaságot: az ipari forradalomnak ugyanott vannak a korlátai, ahol a technikai intelligenciának. Az utóbbi nem tudott felülkerekedni a halálfélelmen. Az embernek ezt is termékennyé kellett tennie. Föltalálta a metafizikát, a mágiát, a vallást, a művészetet. Kultúrát teremtett magának. A metafizikai képzelőerő és a technikai intelligencia kiegészítette egymást, intenképeket alkottak együtt, piramisokat, szentélyeket és katedrálisokat építettek, s a metafizika nagyon is gyakran visszaélt a technikai intelligenciával, mivel, ha a metafizikai fantázia dogmákká merevedett igazsággá fagyott, agresszívvé váltak a vallások. Különösen a kereszténység. Az ő nevében fosztották ki a keresztes-hadjáratok során Napkeletet és hódították meg a konkvisztádorok Amerikát. Bizton számithattak a föld zsákmányra és az égi paradicsomra. A fundamentalizmus végigvonul a történelmen: az iszlámban rejtetten lappang, Iránban magához ragadta a hatalmat, Izrael nem mentes tőle, Indiában véres zavargásokban tör ki minduntalan, és most az öbölháborúban készül manifesztálódni. Éppen a még mindig tartó ipari forradalom lobbantja föl, mint ahogy egykor a marxizmust föllobbantotta. Az is fundamentalizmus.

Amikor Kant leírta gyakran félreértett mondatát, miszerint korlátoznia kellett a tudást, hogy helyet adjon a hitnek, akkor tudáson a metafizika állitólagos tudását értette Istenről, halhatatlanságról, szabadságról és igazságosságról, hiszen ezek sohasem lehetnek a tapasztalat tárgyai. A tiszta ész teszi lehetővé a matematikát és az egzakt természettudományokat; amivel Kant persze lebecsülte a képzelőerőt a matematikában. A tudás bizonyítékokra támaszkodik, a hit és az ész követelményeire: a gyakorlati ész irja elő, miben ésszerű hinnünk. A szabadság önmagában metafizikai fogalom, nem tudjuk bizonyítani, kívánságaink örökletesen meghatározották, azt kívánjuk, amit kívánnunk kell; a szabadság mint a gyakorlati ész posztulátuma pedig érzés, amely bennünket határoz meg, rabnak érezzük magunkat, ha nem teljesül a kívánságunk, amit kívánnunk kell. Így tehát a szabadság szubjektiv, a tiszta ész számára nem bizonyítható, ezért egyetlen mércéje, hogy ésszerű-e az az érzés, az a kívánság, hogy szabadon cselekedjünk. Az igazságosság ugyancsak metafizikai fogalom, idea, mondaná Platón, a természet nem ismer igazságosságot, hiába keressük az evolúcióban, a természetes kiválasztódás elvei kegyetlenek. Csak a gyakorlati ész révén válik az igazságosság követelményévé: „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyúttal az általános törvényhozás elveül szolgálhasson",* cselekedj a kategorikus imperativusz szellemében. Kant elsőrendüen politikus gondolkodó. A gyakorlati ész nem az általánosból indul ki, hanem az egyéni cselekvésből, amitől általános célt követel meg, azt, hogy az általános törvényhozás elve legyen, olyan törvényhozásé, amely ugyancsak megfelel a gyakorlati észnek. Mivel azonban azt is a gyakorlati ész követeli meg, hogy legyen Isten és halhatatlanság, Kant megszünteti a fundamentalizmust. Az észvallásban a *credo quia absurdum* helyére a *credo quia utile* kerül, hiszem, mert hasznos; olyan követelmény ez, amely manapság már csak a politika keresztényei számára nyilvánvaló. Kant *A gyakorlati ész kritikájával* a metafizikát, amelyet lerombolt, felhasználja mint gyakorlati szükségszerüséget, mint szükséges fikciót, s igy mint az erkölcsi képzelőerő termékét. Kant realista volt. Azt vallotta, Goethe bosszúságára, hogy az ember „gyökeresen rossz". Szerinte ésszerű együttélés csak metafizikai fikciók révén érhető el: az embernek, Münchhausen módjára, a saját üstökénél fogva kell felhúznia magát az erkölcsiségbe. Hogy aztán Kant valóban hitt-e ennek az erkölcsi fikciónak a szükségszerüségében, az nem deríthető ki. Ő maga a gyakorlati ész kritikusának tekintette magát. Annak belátása, hogy az embernek hinnie kell fikciókban, nem jelenti, hogy maga a belátásra jutó is hisz ezekben a fikciókban. Hegel viszont a logikát metafizikai folyamatként tételezte, amelyben maga Isten gondolkodik, természetként elidegenedik magától, és az emberben újra önmagára talál. Isten mint a szellem dialektikus önmozgása. Marx ezt a metafizikai dialektikát ültette az evilági létbe, az osztályharcba, amelyből végül megszületik az osztály nélküli társadalom. Ám Marx öntudatlanul metafizikus maradt. Nem volt forradalmár, mint Lenin; Marx vallásalapító volt. Mindkét szülőjének apja rabbi volt, azok apja úgyszintén, és igy tovább évszázadokon keresztül. Arnold Künzli *Karl Marx, eine Psychographie* (K. M. pszichográfiája) cimü könyve a következő sorokkal zárul: „Marx némelyik felismerése talán megőrzi érvényét. Az ember elidegenedése a modern gazdasági folyamatban korántsem megoldott probléma, és Marx idevágó gondolatait még sokáig tanulmányoznunk kell. Az azonban, hogy a proletariátus — ha egyáltalán létezett valaha, vagy létezik még úgy, ahogy Marx értette — olyan szerephez jut a történelem során, amilyenre a bibliai üdvtörténetben Izrael népe választatott ki, ez a hit, amelyen Marx egész müve mint valami üdvtörténeti alapzaton nyugszik, mára mitosznak bizonyult... Karl Marx egyéni sorsa és müve végső soron alighanem csak úgy érthető meg, hogy sajátságosan, egyéni szempontból tragikusan, a müben zseniálisan fejezik ki és öngyülölete által démonivá formálja át a zsidóság ősi sorsát és bibliai küldetését." A zsidóknak a Messiás sohasem Isten fia volt, hanem ember, egy zsidó, aki azért jön el, hogy megváltsa a választott népet, a zsidókat. Karl Marx zsidó volt, aki azért jött el, hogy megváltsa a választott népet, a proletariátust. Hogy elvezesse a burzsoázia igája alól az osztály nélküli társadalomba. Igaz, Marx tudósnak tekintette magát, de minden tudományos dogmatizmus tudománytalan fundamentalizmus, végső soron vallás. Hinni kell benne. Remény a szegényeknek és a kizsákmányoltaknak, remény az értelmiségieknek, akiket megigéz az az utópia, hogy a világ olyan lehet, mint egy rajztábla, takaros, rendezett, ahol embernek ember fölött nincs hatalma: értelmiségi ábránd, esztétáknak való világ.

A hatalom sakktábláján azonban a taktikus később fokról fokra rákényszerült az újabb lépésekre. Gorbacsov csak első sakkhúzásakor volt szabad. Azzal kezdte, hogy véget vetett az atomfegyverkezési versenynek. Nemcsak szükséges lépés volt, már régen az lett volna, hanem bátorságot is követelt tőle, elvégre bátorság kell a kölcsönös félelem leküzdéséhez, de bátorság annak elviseléséhez is, hogy az ellenfélben diadalérzés támad, hiszen igen könnyen elfoghatja a bizonyosság, hogy ő győzött a fegyverkezési versenyben. Igaz, a Szovjetunió politikája brutális volt a vele határos európai államokkal szemben, a kapitalizmustól félve kommunista rendszert kényszeritett rájuk, és leverte felkeléseiket, de a nyugati világban ugyanekkora volt a kommunizmustól való félelem. Ez hajszolta bele az Egyesült Államokat a koreai és a vietnami háborúba, ez sarkallta kétes diktatúrák támogatására. Gorbacsov, hogy véget vessen a fegyverkezési versenynek, azt tette, hogy nem tett semmit. Nem tágított a tervétől, és engedte, hogy a Varsói Szerződés államai maguk döntsék el, milyen rendszert és milyen ideológiát választanak. Ezzel véget vetett a hidegháborúnak, és megszabadította a nyugati világot az atomkatasztrófa rettegett rémétől. Európa föllélegzett. Kommunista kormányok buktak meg. Gorbacsov tántoritatlanul folytatja peresztrojkáját. Megfosztotta a kommunista pártot egyeduralmi igényétől: a párt most egy semmiben lebegő piramishoz hasonló, amely összeomlik. Gorbacsov megpróbálkozik a szabad piacgazdaság bevezetésével is. A peresztrojka marxista—leninista logikával kerekedik felül a marxista—leninista ideológián. Ez utóbbi munkahipotézis volt. Teljesitette feladatát, és most már elvethető. Mihail Gorbacsov elvetette. Ezzel minden más államférfinál jobban megváltoztatta a mai világot. Politikáján a legtöbbet Németország nyert, a legerősebb európai hatalom lett belőle, nem utolsósorban azért, mert már addig is hasznot húzott a világ gazdasági szerkezetéből. Aggasztó szerkezet ez. Gorbacsov lerántotta a leplet az úgynevezett létező szocializmusról. Csakhogy a „Gorbi, Gorbi"-kiáltásokba diadalordítás vegyül. Lezajlott a német választási harc, a kormányzó pártok diadalmámorban úsztak, a szabad piacgazdaságot mennybe menesztették, a szocializmus szót pokolra küldték, a német szövetségi kancellár pedig azt jövendöli, hogy még sohasem várt boldogabb jövő a gyermekekre. Én nem vagyok ilyen biztos ebben.

Mióta Otto Hahn széthasította egy parafingyürűben az első atomot, és ezzel olyan energiát szabadított el, amelynek erejét lebecsülte, megváltozott a kozmikus világkép. Döbbenetesen hasonlit a politikai helyzetre, amelyben az emberiség leledzik. Terjeszkedő világegyetemben élünk, ez föltételezésünk szerint hatalmas robbanás útján keletkezett, üres és mégis százmilliárdnyi galaxis zsúfolja tele, amelyek néha egymásba hatolnak, fekete lyukak szippantanak be fölrobbanó és összeomló Napokat, s közben egyre újabb Napok keletkeznek a gázködökben; katasztrófák univerzumában élünk, és jövőjéről semmit sem tudunk, végtelenül kitágulhat vagy összeomolhat újra, s az olyan stabil rendszerek is kaotikussá válhanak, mint a mai naprendszerünk: kiszámitották a számitógépek. Csakhogy az emberiség állapota is hasonló képet mutat. Legújabb története, akár a világegyetem, robbanással kezdődött, az atombombáéval, ez a fegyverkezési versenyhez vezetett, és nyomában szétáradt a nagy félelem; akár a világegyetem, az emberiség is terjeszkedik. belátható időn belül tizmilliárd ember él majd a földön. A technikai és ökológiai katasztrófák világát építjük föl magunknak. Félő, hogy a szegénység galaxisa behatol a mienkbe, a jólét galaxisába, a csúcskonjunktúrák nem tartanak örökké, a szabad piacgazdaság válságok rémét idézi föl, fekete lyukként szippantja magába a harmadik világ nyersanyagforrásait. Régi nemzetek követelnek újból független államot maguknak, másokat pusztulás fenyeget. Sohasem volt még ilyen mértékü az éhezés, a nyomorúság és az elnyomás, az Öbölben pedig már küszöbön áll a háború, amelyben nem eszményért, hanem olajért halnak majd meg az emberek. Eppoly kevéssé tudjuk, milyen jövő vár ránk, mint amilyen keveset tudunk a világegyetem jövőjéről, amelyben élünk. Beleveszhetünk a káoszba vagy összeomlásunk során egy politikai ideológiába zuhanhatunk, az atomfegyvereket pedig már föltalálták, és ezt nem lehet visszacsinálni. Egyvalamire van szükségünk: félelmet nem ismerő észre, mint amilyen Mihail Gorbacsové. Hogy mit érhet el vele, nem tudjuk, hiszen éppen azzal a gazdasági és politikai válsággal került szembe, amelyet el akart kerülni a peresztrojka révén. Egy látszatrend lerombolásakor is rendetlenség születik. Ám a félelmet nem ismerő ész lehet az egyetlen eszközünk ahhoz, hogy esetleg túléljük a jövőt, hogy magunkat, Kant regénye szerint, a saját üstökünél fogva kihúzzuk az összeomlásból.

1990 **ASZTALOS JÓZSEF fordítása**

* *Immanuel Kant:* A gyakorlati ész kritikája. *Budapest, 1922. 32. l.*

ALEKSZANDR ZINOVJEV

Homo Sovieticus

ÉN ÉS MOSZKVA

Szovjet emigráns vagyok Nyugaton. A Nyugatot el is hagyhatnám, hisz logikai képtelenség a keleti szovjet emigráns: mi anélkül is folyton Keleten vagyunk. De mégiscsak hagyom ezt a szót, hiszen számos nyugati polgár a Vörös Hadsereg inváziójától félve Keletre szökik. Azt gondolják, hogy mi is meglehetjük ezt.

Most Nyugaton élek, de olyan érzésem van, mintha egy isten háta mögötti szovjet tartományba számüztek volna. Van min töprengenem. Számomra a világnak csak egyetlen pontja főváros, és ez Moszkva. Minden más vidék. Moszkva nem csupán egy állam székhelye. A történelem fővárosa. Nagy ostobaságot követtem el, amikor elhagytam: kiestem a történelemből.

ÉN ÉS NYUGAT

— Minek magának Nyugat-Európa? — kérdezte tőlem egy helybéli polgár. — Van maguknál hely epp eleg. Hodítsák meg Szibériát, minket meg hagyjanak békén. — Örömmel — mondtam. — De képzeljék magukat a mi helyünkbe. Szibériában hideg van, nyomor, pusztaság, csipnek a legyek. Maguknál meg szépség, kényelem, gazdagság. Hol jobb? Ne akarjanak minket Szibériába toloncolni, torkig vagyunk vele. Ide akarunk jönni, Európába. Idovel majd magukat küldjük Szibériába. — De nem engedjük ide magukat! — kiáltja ijedt és dühös beszélgetőtársam. — Maga az első és talán az egyetlen ember, aki igy beszél — mondom. — De sajnos elkésett: már itt vagyunk.

MI ÉS A NYUGAT

Az az ismerősöm, akit kiutasitottak az egyik nyugat-európai fővárosból, a Nyugaton töltött tíz évéről szóló beszámolójában azt irta, hogy Nyugat-Európa elfoglalása után a szovjet hadseregnek elsősorban önkéntes segitőtársait kell megsemmisitenie: a kommunistákat, a baloldaliakat, a pacifistákat, a semlegeseket, az entellektüeleket, a liberális irókat, professzorokat, a szakállas ifjúságot és az egyéb alja népséget. Hogy miért? Mert majd észhez térnek, és lázongani fognak ellenünk. És egyáltalán: őrizzen meg az Ur minket a barátainktól, az ellenségeinkkel majdcsak elbánunk valahogy. Egyébként — tanácsolta ismerősöm — az ellenségeinket célszerű életben hagyni, lehet még belőlük valami hasznunk...

KIJUTNI AZ ÓCEÁNRA

Az Indiai-óceánra való kijutás problémáját már Hruscsov alatt fontolgattuk. Igaz, inkább álmodozva, mint cselekvő értelmben. Ha Nagy Péter korában kijutottunk a tengerre, ideje most már kijutni az óceánra. Elfeledkeztünk arról, hogy az óceánokhoz több tízezer kilométeres a kijáratunk. Csakhogy ez nem számit, hiszen ott hideg van, és zordak a körülmények. Nekünk egy meleg óceán kell, az Indiai. Az angolok birtokba vették Indiát és a többi kelet-ázsiai országot, ebből elég. Most rajtunk a sor. Akkor még nem tudtuk, hogy a probléma lényegesen egyszerűbb, mint gondoltuk, hiszen senki sem bocsátkozott a térkép elemzésébe. Azt gondoltuk, hogy ehhez az óceánhoz meg kell mászni az Altajt, a Pamírt és a Himaláját. Ám kiderült, hogy ez kissé messzebb van, mintha Szocsiba kivánnánk eljutni, és jóval könnyebb, mint Szocsiba eljutni. Jaj, ha akkor valaki az orrunk alá dug legalább egy iskolai atlaszt. Akkor most nem volna iráni válság. És arabok sem volnának. Honnan a csudából bukkantak elő?

Végül csak kijutottunk a meleg óceánhoz. De egy kicsit messzibb, Amerika partjainál, Kubában.

MI ÉS A NYUGAT

Néhány évvel ezelőtt Moszkvában a Kreml előtt folyton ott posztolt az egyik nyugati követség munkatársa. Az volt a feladata, hogy figyelje a Kremlbe behajtó és onnan távozó kormányzati kocsikat. A nyugati kremlinológusok feldolgozták információit, és mélyértelmü következtetéseket vontak le belőlük a Kreml politikáját illetően. A KGB-ben pedig volt egy munkatárs, aki csapdát állitott a nyugati megfigyelőnek, ő programozta be, hogy a különféle „brezsnyevek", „szuszlovok", „gromikók" és más kormánytagok mikor, milyen sorrendben érkeznek a Kremlbe, és mikor távoznak onnan. Halálra nevette magát, amikor később előadta, hogy ügyeskedett a szovjet vezetőkkel. Egyszer három „brezsnyevet" küldött be a Kremlbe, s ötöt engedett ki. Jó lenne tudni, hogy oldották meg ezt a rejtélyt a nyugati kremlinológusok?

APRÓ ÖRÖMÖK

Bejelentették, hogy a szovjet követség egyik munkatársáról kiderült, hogy KGB-ügynök. A panzióban egész nap nem csillapul a nevetés: méghogy egy! Van a szovjet követségnek olyan munkatársa, aki nem KGB-ügynök?

AZ ÉN ÚTVONALAM

A panzió mellett van egy pompás újságosbódé. Kissé távolabb egy nagyszerű üzlet, ahol ugyanazokat az újságokat és folyóiratokat árulják. Még távolabb egy még pazarabb kioszk. Köztük ládák, melyekből újságokat lehet venni, ha egy részbe becsúsztatjuk a pénzt. Újságot korábban ezeknél a ládáknál vettem. Ez fele annyiba kerül, hiszen fele annyi pénzt dobtam be, mint kellett volna. Humorov negyedannyit. Ez arról tanúskodik, hogy az ő lelkiismerete fele akkora, mint az enyém. Cinikov semmit sem dob be, csak imitálja a dolgot — néhányszor a réshez érinti az ujját. Maguk is kiszámithatják, mekkora a lelkiismerete.

Utam emez újság-folyóirat kisértés mentén vezet. A lapok cimoldaláról általában szines női hátsók, keblek és egyéb vonzó testrészek néznek rám. A vastagbetüs újságcimek arról tanúsitanak, hogy egy szexmániákus kidobta a tizedik emeleti ablakból huszadik áldozatát, hogy a terroristák elraboltak egy milliomost, hogy a hercegnő válik soros hitvesétől... — Na nem, galambocskáim — mondom ridegen —, engem ezzel nem fogtok meg. — És közönyösen tovább lépdeltem. És életemben először akaraterőt fedeztem fel magamban. Felfedeztem és könnyekre fakadtam az... elkeseredéstől. — Hol voltál korábban? — suttogtam saját akaraterőmnek. — Ha húsz évvel ezelőtt jeleskedel, nem kószálnék itt a szabad társadalomban szerény étkezőhelyet keresve, hanem egy ágyon heverésznék, mint sikeres barátaim rubljovói ötszobás lakásukban, vagy sétálnék egy Moszkva melletti KB dácsában, esetleg naponként a KB déli üdülőjében; büszkén feszitenék a Sztaraja tér vagy a Lubjanka egyik irodájában. És nem izgatnának a túlvilági lét problémái. És nem ábrándítana ki még a nyugati sajtó sem. És nem tudnám, hogy a Nyugatot már rég ki kellett volna tüntetni Lenin-renddel vagy az Októberi Forradalom Érdemrendjével a szovjet hatalom megvédése és megszilárditása érdekében tett erőfeszitéseiért.

De a múlt nem tér vissza. Vigasztaljon minket a közmondás: jobb későn, mint soha. Ha egyszer felébredt bennem az akaraterő, akkor használnom is kell. Szilárd leszek, akár a kőszikla! Tántorithatatlan legalább az „ellenőrzés" időszakában. Előre!

AZ ÖREGEKRŐL

Megyek az intézménybe, ahol a Szovjetunió iránt érdeklődő személyek fognak beszélgetni velem, de mit szépitsük a dolgot: ahol kihallgatnak. Gyalog megyek, mert a tömegközlekedés Moszkvával ellentétben itt drága és kényelmetlen. Meg aztán úgy sincs mit csinálnom. Megyek, nézegetem a jól táplált, jól öltözött járókelőket. Főként öregek. Sok a naplopó fiatal. A fiatalok öltözéke szándékosan elhanyagolt. A fiúk borostások. A lányok mocskosak, mint a szappant sosem látott cigánylányok, akik néha feltűnnek Moszkva utcáin. Az emberiséget nem az amtobomba veszélyezteti elsősorban, hanem a fegyvertelen emberek, azaz a nagy népszaporulat, a végtelenül hosszú élet. Az emberek felrúgtak bizonyos szociobiológiai törvényeket. A korcs gyerekek életben maradnak. A betegek évtizedekig elvegetálnak. Az öregek túlságosan sokáig élnek. Öregek vették birtokba a földet. Nincs nagyobb veszély a világon, mint az öregek. Ostobák és tehetségtelenek. De végtelenül magabiztosak és önteltek. A modern világ minden szörnyüsége voltaképpen az öregek lelkén szárad. Ha a világon a népesség nem csökken legalább a felére, az átlagéletkor pedig legalább húsz évvel, semmi jóra nem számithatunk. Csak még roszszabb lesz. És végül működésbe lépnek majd az öregeknek mindazok a találmányai, melyek egyszerre képesek a felére csökkenteni a népességet, és lerövidíteni az élettartamot. Egyébként, a veszélyesség mértékét illetően az ifjúság már-már az öregekkel vetélkedik. Mindennel elégedetlen. Nem akar dolgozni. Mindent munka nélkül és azonnal akar. Az anyagi javak látszólagos megvetése, a gazdagok gyülölete csupán jól leplezett mohóság. A fiatalság legalább olyan ostoba és tehetségtelen, mint az öregek.

ÉS AZ EMIGRÁNSOKRÓL

Egye meg a fene a nyugati öregeket és ifjakat! Van egy veszély, mely személyesen is érint: az emigránsáradat. Nekem, mint a Nyugatot ostromló Nagy Szovjet Hadsereg előőrsének örülnöm kellene ennek. De mint polgárt, akinek ennie, innia, öltözködnie, szeretkeznie, kulturálódnia kell, kétségbe ejt ez az örömteli jelenség. Napról napra csökken az esély, hogy jól elhelyezkedjem. Jönnek az újabb és újabb szovjet léhűtők. Egyre értékesebb információkat és dezinformációkat hoznak a nyugati felderitések, és mind nyomósabb bizonyitékokat, hogy kapcsolatban állnak a KGB-vel. Legszivesebben világgá kürtölném: térjetek észhez! Kiket fogadtok be? Hát nem látjátok, hogy ez a mi (szovjet) nyugati inváziónk kezdete? Kérem, ne értsenek félre: nem azzal a céllal kívánom ezt világgá kürtölni, hogy megmentsem a Nyugatot, hanem hogy végre tisztes egzisztenciát teremthessek Nyugaton. Ehhez persze kissé meg is kell mentenem a Nyugatot. Ha egzisztenciát teremtettem, már nem fogok lármázni. Persze lehet, hogy pont fordítva lesz, ha már van biztos egzisztenciám, sajnálni fogom, ha elvesztem. A tisztes egzisztenciát teremtett szovjet emigránsok, köztük elsősorban a KGB-ügynökök, a kommunizmus nyugati térhódításának első számú ellenségei — lám a mindenki által megvetett, mégis mindenütt diadalmaskodó dialektika újabb példája.

Folytatása a 10. oldalon

Folytatás a 9. oldalról

TUDNI ÉS ÉRTENI

Az író úgy élte le az életét a szovjet társadalomban, hogy semmit sem értett a mechanizmusából. Nem ő az egyetlen. Egy dolog: élni tudni az adott társadalomban, és ehhez ismereteket szerezni. Más dolog e társadalom mechanizmusát megérteni. Érdekes, hogy a szovjet társadalomról a legostobább elképzelései mostani bírálóinak vannak. Hazugságnak tartanak mindent, amit a hivatalos szovjet tudomány állít, és ezzel voltaképpen még nagyobb hazugságot állítanak. A homo sovieticusnak nincs szüksége arra, hogy társadalma mechanizmusait megértse, hiszen ez nem javítja életlehetőségeit e társadalomban. Homályra van szüksége, mivel ez igazolja viselkedését, amit a körülmények eleve meghatároznak.

KIHALLGATÁS

— Hogy lehetne felszámolni a Szovjetunióban a terrorizmust?

— Nagyon egyszerűen. Fegyvert kell küldeni, főként robbanószereket. Meg kell tanítani az embereket, hogyan bánjanak velük, hogyan csináljanak bombát. Aztán közlekedési eszközöket, lakásokat, önálló házakat, dokumentumokat, élelmiszert és sok mást kell küldeni. Meg kell szüntetni az országban a jegyrendszert és a kötelező munkavállalást. Magától értetődik, hogy el kell törölni a halálbüntetést, be kell vezetni a nyugati jogrendszert, javítani kell a börtönviszonyokat. Ha mindezt megteszik, annyi jelentkező lesz, mint égen a csillag.

— Tréfa?

— Nem tréfálok. Tudja, mi a döntő különbség e tekintetben a Szovjetunió és a Nyugat között? Itt a terrorizmus ellen harcolnak, ott azért, hogy megjelenjék. Itt gyógyítják a betegséget, ott pedig a tünetekkel foglalkoznak. Tudják, mi háborítja fel leginkább a szovjet emigránsokat Nyugaton? A terrorizmus.

AZ ELJÖVENDŐ HÁBORÚRÓL

Az első világháború után úgy látszott, hogy a következő háború vegyi lesz, és az egész emberiség elpusztul a gázoktól — mondta a Bujtogató — Ám az emberiség nem pusztult el, majdnem megduplázódott. Most úgy látszik, hogy a harmadik világháború atomháború lesz, és az emberiség elpusztul az atombáktól és a radioaktív sugárzástól. De nem atomháború lesz. És az emebriség túléli. Sőt, gyarapodni is fog. Hogy miért nem lesz atomháború? Mert nekünk nem kifizetődő, hogy az legyen. És nem is engedjük, hogy atomháború legyen. Olyan jellegű háborúba kényszerítjük a világot, ami megéri nekünk. És az ellenfelünk rááll. Ezek nem hipotézisek, nem egy őrült rögeszméi. Minden erővel ezen a kérdésen dolgozunk. És elvben meg is oldottuk. Már csak néhány év kell a teljes bizonyossághoz.. Hát ezért harcolunk ilyen látványosan a békéért.

— Az eljövendő háború — mondta a Bujtogató — így is, úgy is az embertömegek harca lesz, nem pedig a technikáé. Mindig az ember lesz a háború legfőbb fegyvere, hiszen ő a fegyverhordozó. A háborús események fő színtere megint Nyugat-Európa lesz. Így akarjuk. És rá fogjuk erőszakolni a békét. Hát ezért kell mindenáron megkeverni, semlegesíteni, demoralizálni, szétdarabolni, lezülleszteni Nyugat-Európát. Ezért stratégiai cél ottani jelenlétünk bármilyen formában.

KIHALLGATÁS

— A jelenlegi szovjet emigráció vajon engedmény a hatalom részéről, avagy jól kitervelt hadművelet?

— Számos körülmény egybeesésének eredménye, melyek közt az ön által említettek is szerepelnek.

— Veszteséges ez az országnak, vagy előnyös?

— Ha a kultúra néhány kiemelkedő személyiségétől eltekintünk, a veszteség elenyésző, az előny szembeszökő.

— És a szürkeállomány kiáramlása? Rengeteg matematikus távozott az országból. És a kultúra jó néhány területének hanyatlása? A sajtó ezt ahhoz a veszteséghez hasonlítja, melyet a náci Németország szenvedett el az emigrációval.

— Ostoba hasonlat. Az emigránsok tüntetik fel úgy a dolgot, mintha az ő távozásukkal teljes csőd állt volna be a Szovjetunióban. Ez hazugság és öncsalás. A matematikusok, akiket említett, nem jelentékeny figurák. Az ő távozásukkal a szovjet matematika szintje egy csöppet sem esett. De még a zenében és a balettben elszenvedett veszteségek sem pótolhatatlanok. Azt gondolják, hogy egy ilyen óriási tehetségtartalékkal rendelkező ország belepusztul ebbe? Az emigráció egyébként betöltötte azt a szerepét, melyre a szovjet vezetés számított. Hamarosan erősen korlátozni fogják.

— És a világközvélemény? És az emberek, akik el akarják hagyni az országot?

— Ne túlozza el se ennek, se annak a jelentőségét. És ne higgye, hogy a szovjet vezetés megijed. Az emigrációt nem azért engedélyezték, mert féltek a Nyugattól, hanem józan számításból. És ha egy hasonló számítás szerint nem éri el a célját, megszüntetik, hiába ágál a Nyugat. De mintha a Nyugat sem akarna különösebben ágálni.

— Maga úgy beszél, mint egy hivatalos szovjet tisztviselő, amikor interjút ad a sajtónak.

— A szovjet tisztviselők nem mindig hazudnak.

— Ha az emigráció előnyös a Szovjetunió-nak, miért akarja a szovjet vezetés beszüntetni?

— A szovjet vezetésnek sok más gondja is van. A dolgok eme komplexitásában kényteien lesz beszüntetni az emigrációt, hogy ennél fontosabb problémákkal foglalkozhassék.

— De az emigráció beszüntetése erősíteni fogja az ellenzéki mozgalmat az országban.

— Az ellenzék legfőbb erőit kipenderítették az országból. A mozgalom elvben már betöltötte hivatását. A szovjet emberek tudják, hogy az emigráció közel sem mennyország. Nyugaton pedig tudják, hogy közel sem minden ellenzéki maga a megtestesült tisztesség. Szóval a szovjet vezetés már elegendő gőzt kiengedett a szovjet üstből, robbanás nem lesz. Sok-sok és rendkívüli körülmények szükségeltetnek ahhoz, hogy egy új potenciális robbanás feltételei előálljanak.

— Például milyenek?

— Például egy új világháború.

MI ÉS A NYUGAT

Időről időre lelepleznek itt egy-egy szovjet kémet. De hogyan? Senki sem lepődne meg, ha megjelenne egy ilyen értelmű TASZSZ-közlemény: ekkor és ekkor, ezen és ezen a helyen szovjet kémek fogják átlépni a határt. Kérjük a rendőrséget és a nyugati hatalmakat, ne gátolják az átkelést, működjenek együtt a szovjet felderítőkkel, hiszen tudományos céllal érkeznek — el akarják lopni a tudományos felfedezéseket és műszaki találmányokat.

A MÚLT ÁRNYAI

Javulnak a Hölggyel a kapcsolataim. Még az otthonába is meghívott. Összegyűlt az emigráns társadalom színe-java. Elég jó hangulat volt. Szovjet szokás szerint sokat ettünk és ittunk. Orosz dalokat énekelünk, köztük a Katyusát. Egy régi nemesi család sarja meg volt győződve, hogy a Katyusa régi orosz románc. Kiigazítottam: cigány románc. Készségesen egyetértett velem. Aztán áttért a tegezésre pontosan úgy, ahogy egy lerobbant moszkvai lebujban szokás. Remekül éreztem magam. Jól összejöttünk.

Egy Szovjetunióban sohasem járt pap arról beszélt, mennyire fellendült a vallásosság Oroszországban. Lelkesen helyeseltek neki. Én is csatlakoztam hozzájuk. — A dolog odáig fajult — mondtam —, hogy az öreg bolsevikok a pártgyűléseken az Internacionálé helyett a Miatyánkot éneklik. A szovjet pátriárkát pedig az Októberi Forradalom Érdemrenddel tüntették ki a vallásos élet fellendítéséért. A pap azt mondta, hogy az egyház talpon maradt a rendszerrel folytatott harcban, és ez a legfontosabb. Amikor a szovjet rendszer összeomlik, akkor az egyház a rendszerrel együtt összeomlik — folytattam a gondolatot. A pap nem egészen értette, mit mondtam, és automatikusan helyeselt. Aztán egész este azt bizonygatta, hogy csak véletlenül értett egyet velem. Egy viszonylag fiatal nő, akit, ki tudja, miért, mindenki hercegnőnek szólított, megnyugtatta a mindnyájunkat kissé idegesítő papot: a szovjet rezsim nem egyhamar omlik össze. Egy amerikai akcentussal beszélő férfi kijelentette, hogy a hírhedt orosz vallásos újjászületés a KGB fantazmagóriája. Kért, hogy meséljek neki erről. Elmondtam egy csomó mesét és anekdotát. Azt is, hogy a pap azzal fenyegette meg hívét, aki nem akarta megcsókolni a keresztet, hogy a pártbizottság elé viszi a kérdést. Az akcentusos ember úgy kacagott, hogy majd leesett a székről. De a tréfálkozás közepette komoly gondolatokat is kifejtettem. — Az orosz pravoszláv egyház — mondtam — teljes egészében a hatalom ellenőrzése alatt áll. Ha a mindenre kiterjedő ellenőrzés reális képét bemutatnám, nem hinnének nekem. Azt gondolnák, hogy a KGB elmeszüleménye. Hogy miért engedélyezik a vallás gyakorlását a Szovjetunióban? Leköti az elégedetlenség jelentős hányadát, és segít a hatalomnak manipulálni a lakosságot. Szükség van rá. Meg aztán gazdaságilag is jól jön az államnak. Ismertem Moszkvában jeles szakembereket, akik rengeteg anyagot összegyűjtöttek a témáról, és szenzációs könyveket tudnának írni, melyekben lelepleznék a „vallási megújulás" meséit. De ezek titkosított anyagok, ilyen könyveket nem lehet publikálni! A mai orosz egyház mibenlétét leleplező anyagokat hétpecsétes titokként kezelik. Végtére a hatalom is érdekelt a dolgok ilyetén konzerválásában.

Az akcentusos ember kérte, hogy nevezzem meg az említett szakembereket, valamint a KGB-ügynököket, akik érdekeltek a „vallás újjászületésében". Hosszú listát diktáltam, beleértve az Ateista Intézet valamennyi általam ismert munkatársát és a pravoszláviával kacérkodó valamennyi moszkvai értelmiségit. Különös élvezettel neveztem meg egy Moszkvában közismert őrült szélhámost, akit a neopravoszlávia vezérének tartanak. — Miért gondolja, hogy ő a KGB-nek dolgozik? — kérdezte az akcentusos ember. — Nem gondolom — mondtam —, tudom. Együtt jártunk iskolába. Már akkor is tégla volt. — De lehet, hogy jó útra tért — mondta az ember. — A téglák sohasem térnek jó útra — mondtam. — Szükségből vagy számításból elállhatnak a besúgástól. De semmit sem bánnak meg, mert nincs mit megbánniuk.

Aztán megvitattuk Oroszország átalakításának programját a szovjet rendszer bukása után. Első helyre persze a monarchia került, de többpártrendszerrel és szabad szakszervezetekkel. Megkérdeztem, hogy mit kívánnak tenni a gyárakkal és a földdel — magánkézbe adják őket, vagy meghagyják állami tulajdonban? Mit tesznek például a vasúttal, a légiközlekedéssel, a televízióval, valamint a gazdaság és a kultúra más hatalmas szervezeteivel és ágazataival? Hogy akarják megszervezni az ország irányítását? És megmarad-e a birodalom? A birodalomról egyöntetűen vélekedtek: a birodalmat meg kell őrizni, Nagy Péter ügyét folytatni kell. Ami az egyéb problémákat illeti, elegendő elűzni a bolsevikokat, és minden magától megoldódik. Azt mondtam, igazuk van. De sajnos, már rég nincsenek Oroszországban bolsevikok, a háziasszony is megerősítheti szavaimat: párttag volt, sőt beválasztották a megyei pártbizottságba, holott buzgó keresztény, soha nem volt bolsevik és kommunista. Szavaim váratlan hatást keltettek. A jelenlevők tisztelettel néztek a háziasszonyra: a megyei pártbizottság tagjának lenni grófi címmel ér fel. A nemesi család sarja felállt, daliásan kihúzta magát, és összecsapta a bokáját.

AZ OBJEKTIVITÁS

A Nyugat két véglet között hányódik: a Szovjetunió katonai erejének eltúlzása és az ottani életkörülmények alábecsülése között. Lám, van itt néhány újságíró, aki azt sugallja, hogy a Szovjetunió gazdaságilag, társadalmilag, kultúrájában és iparában elmaradott ország. De, uraim, akkor honnan jönnek az űrkutatás eredményei, a katonai erő, a kitűnő muzsikusok, a sportgyőzelmek és egyebek? A szovjet életforma a két említett véglet között helyezkedik el, egy egészen más síkban. Hogy milyenben, azt senki sem akarja tudni. Az objektivitástól való félelem a társadalmi élet értelmezésében fölöttébb tudományos századunk egyik legdöbbenetesebb jelensége.

Lehet-e itt egyáltalán objektívnak lenni? Most a tévében mutatnak egy filmet a moszkvai pártkongresszusról. Riasztó. Különösen a szovjet vezetők látványa. Felállnak a pártfunkcik a maguk ostoba, hájas képével, rázendítenek az Internacionáléra, a kezükben szorongatják a párthimnusz szövegét, amelyet már senki sem tud kívülről: „Föl, föl, ti rabjai a földnek, föl, föl, te éhes proletár" — zúgják. Nézzék ezeket a pofákat! Ezek a pofák, ábrázatok a szovjet élet legkifejezőbb megjelenítői. Na és a helybeli lakosok? Teljesen közönyösen nézték a filmet, sőt bizonyos tisztelettel viseltettek a kommunizmus emez ábrázata iránt.

GONDOLATOK A HÁBORÚRÓL

— A háborúban az győz, aki a tisztán katonai hadműveletek után gyorsan helyreállítja országa egységét, és meggátolja ebben az ellenfelét — mondta a Bujtogató. — A háborúra való készülés elsősorban a háború utánra való készülődés. Van nekünk egy egész intézetünk, mely a lakosság organizációjával és dezorganizációjával foglalkozik a következő világháború után, tehát azzal, hogyan állítsák helyre az épségben maradt lakosság egységét és kormányozhatóságát, és hogyan zilálják szét az ellenség épen maradt lakosságának maradék egységét, s miként ellenőrizzék. E problémákat a leendő háború minden változatára kidolgozzák. Ami a legérdekesebb: már készülnek a szakértők, akik el lesznek látva információval, és teljhatalmat kapnak. Persze elsősorban az ellenséges országok szakértői. Lassan beszivárognak a nyugati országokba, és megtelepednek a vélhetően legkevésbé sebezhető helyeken. Feltehetően jó előre utasítást kapnak, melyek ezek a helyek, így a széttelepítés nem lesz gond. Ha elegendő szakembert tudunk felkészíteni és kiküldeni Nyugatra, a széttelepítés problémáját eleve le lehet venni a napirendről. Elképzelhető, hogy ezek a szakértők a Szovjetunióban fognak tartózkodni egészen a háború kezdetéig, s akkor vetik be őket nagy számban Nyugatra, amikor az első csapás eredményei nyilvánvalóak lesznek.

— Itt az asztalon egy porszem — mondta a Bujtogató. — Szabad szemmel nem is látod. Pedig vannak ilyen méretű bakteriológiai és pszichológiai bombák, melyek pusztító ereje felülmúlja a hagyományos tonna súlyú bombáét. Félpohárnyi ilyen bomba elegendő, hogy teljesen megbénítsa az Egyesült Államokat. De egy mikroszkopikus méretű bomba jóval többe kerül az országnak, mint a régi tonna súlyú bomba. És még többe kerül a tárolásuk. Nehézséget okoz a szállításuk és racionális felhasználásuk. Meg a váratlan tényezők. Szóval az ilyen bombácskákkal kapcsolatos problémahalmaz megoldásához óriási anyagi áldozat kell, a tudomány és technika megannyi területének fejlesztése, egészen kifinomult technológia, elektronika... A zseniális alapfelfedezések már készen állnak. De megvalósításukhoz szükségünk van a nyugati technológiára és elektronikára. Szóval a Nyugat segítségére vagyunk utalva abban, hogy leromboljuk a Nyugatot.

— A leendő háború elindítását mindenki tisztán technikai kérdésnek tartja, és csak részben politikai problémának — mondta a Bujtogató. — De a háború elindítása nemcsak a haditechnikától, a fegyverektől és a politikusok és tábornokok hiúságától függ. Függ a népek lelki és ideológiai állapotától is. Egy népnek lelkileg egységesen készen kell állnia a háborúra, hogy vezetői mintegy a saját szakállukra, úgymond véletlenül is kirobbanthassák. Ilyen nép még nincs. De a mi népünk van ehhez az állapothoz a legközelebb.

Rövidre fogva: az új világháború problémája a hozzánk hasonló gondolkodó problémája, nem pedig a hivatalnokoké és a különleges szolgálatoké.

A TÖRTÉNELEM LELKE ÉS SZELLEME

— Nyugaton azt hiszik, hogy történelmi törekvéseink szellemét és lelkét a párt és állami vezetők képviselik — mondta a Bujtogató. — súlyos félreértés. Történelmünk lelke és szelleme te vagy, én és az értelmiségi elit millió más képviselője. Szét vagyunk szórva a társadalomban és elrejtve a történelmi színjáték kulisszái mögé. Sokan vagyunk. De hiányzik a szervezeti egység és jó értelmű szolidaritás. Márpedig egy monolit elit nélkül nem lehet megoldani a nagy történelmi problémákat. Az országban csak egy erő van, mely létre tud hozni egy ilyen elitet, ez mi vagyunk: a Szervek! De túlságosan kevés az időnk és rossz a hírünk. Sietnünk kell, és gyökeresen meg kell változtatnunk erkölcsi arculatunkat. Ennek érdekében vissza kell térni a sztálini módszerekhez. A hülye nyugatiak félnek a „héjaktól", a „megmaradt sztálinistáktól", az „öregektől", és „galambokban", a „liberálisokban", a „fiatalokban" reménykednek. Pedig éppen tőlünk kellene félniük. Egyébként a sztálinizmus lelke is a fiatalság volt.

— De hol vannak ezek az ifjú zsenik? — töprengek. — Nyomtalanul eltűntek. Nevük soha sem bukkan majd fel a történelem lapjain. Gigantikus erőfeszítéseket teszünk annak érdekében, hogy a társadalom lángelméink csekélyke hányadára igényt tartson — a géniusznak végtére is az embereket kell szolgálnia. A társadalom nem szívesen teszi ezt, ám szívesen büntet minket a képességeinkért.

— Ne gondold, hogy sztálinista vagyok — mondta a Bujtogató. — Csak azt akarom mondani, hogy eddig a sztálinizmust vagy kívülről nézték (nyugati megfigyelők szemével), vagy Sztálin személyes hatalmi apparátusának és a megtorlás rendszerének szempontjából. Ideje alulról szemügyre venni — azaz mint tömegjelenséget — azt a hatalmas történelmi folyamatot, mely felemelte a társadalom alján élő milliókat a tanuláshoz, a kutúrához, az alkotó tevékenységhez. Sokan elpusztultak, az igaz. De még többen túlélték, felemelkedtek, megváltozott az életük, a múlthoz képest sokkal érdekesebb lett. A lakosság nagy tömegeinek példa nélküli kulturális, szellemi és anyagi felemelkedése volt ez. Alkotó folyamat az élet valamennyi fontos területén. Még nem értékelték kellőképpen. Azt hiszem, évszázadok kellenek, hogy objektívan értékelhessük. Az, ami most van, a sztálini időszakhoz képest nyomorúság, szürkeség, csüggedtség. De mi nem történészek vagyunk, hanem politikusok és gondolkodók — mondta a Bujtogató. — Ezért is hoztam szóba a sztálinizmust. Ha egy új Sztálin két-három évre szabad kezet adna nekem azzal a kikötéssel, hogy utána agyonlövet, elfogadnám az ajánlatát. Szeretném legalább egyszer az életben, ha rövid időre is, beleönteni gondolataimat és szándékaimat a nagy történelem valamelyik kis patakjába. Sztálin idejében ez lehetséges volt. Most nem. Tudom, hogy nem Sztálin személyiségével van a baj, hanem a korral, mely egyebek közt Sztálint is életre hívta. De mi szeretjük megszemélyesíteni a korokat, és személyekhez kötni be nem vált reményeinket.

HOGYAN VÉDJÜK MEG A NYUGATOT

Mit szegezhet szembe a Nyugat a szovjet hadsereggel, ha az ideérkezik? Először is minden tank ellenében tíz szószéket, melyről a Nyugat védelmezői nyugodtan bírálhatják... nem, nem Moszkvát, isten őrizz, bírálhatják saját társadalmi rendszerüket és kormányukat. Hadd lássák a szovjet katonák, micsoda szabadság van itt. Másodszor: a Nyugat határai mentén mélyen leszállított árakkal kiárusítást rendezhetne, vagy még inkább ingyen osztogatna olyan holmikat és élelmet, melyről a szovjet ember nem is álmodhat. Hadd lássák, milyen magas az életszínvonal. Végül a nyugati csapatok előőrseibe a ki tudja miért harcoló terroristák, diákok és lázongó gyerekek csapatai állnának. Ha a szovjet emberek olyan lényeket látnának, akiknek nejlonharisnya fedi az arcukat, megrémülnének. Aztán rohannának a diákok, hogy lakást foglaljanak a kényelmes tankokban, mire a szovjet hadsereg megállna. És akkor a gyerekhad rontana rá vad üvöltéssel a tankokra, felfordítaná, benzines palackokkal dobálná meg őket, és akkor a szovjet hadsereg pánikban menekülne Szibériába. A felszabadult helyen pedig a szovjet emigránsok (azaz a lett lövészek által támogatott zsidók) helyreállítanák a monarchiát és pravoszláviát.

HOGYAN IGÁZZUK LE A NYUGATOT

Másfelől Nyugat-Európát puszta kézzel, fegyver nélkül meg lehet szerezni. Ennek érdekében minden módon bővíteni kell a kapcsolatokat a Nyugattal. Tízszeresére kell növelni az emigrációt. Erősíteni kell az ellenzékiséget. E célból be kell indítani az ellenzékiek tömeges képzését. Speciális tanintézeteket, egyetemeket kell létesíteni az ellenzékieknek. Népszerű brosúrákat és könyveket kell kiadni arról, hogyan legyünk ellenzékiek. Népszerűsíteni kell az ellenzékiséget a sajtóban és a televízióban. Speciális szimpóziumokat és kongresszusokat kell szervezni, tapasztalatot cserélni. A kezdő ellenzékiek számára biztosítani kell az ingyenes nyelvoktatást, annak a módszernek az elsajátítását, hogyan lépjenek kapcsolatba a nyugati hírszerzés képviselőivel. A záróvizsga után az ellenzékieket szigorított javító-munkatáborba kell gyakorlatra küldeni. A meghatározott idő letöltése után bizonyítvánnyal kell ellátni őket: diplomás ellenzéki. Aztán ezeket a diplomásokat ki kell küldeni Nyugatra vagy az Egyesült Államokba. Nyugaton teljes cselekvési szabadságot kell biztosítani nekik. A többi jön magától. Tíz év múlva a Nyugat felemeli a kezét, s bármibe beleegyezik, csak vessünk véget az emigrációnak. Hajlandó velünk előnyös szerződéseket kötni. Ekkor mi felajánljuk nekik kommunista rendszerünket...

OSZTOVITS ÁGNES fordítása

1982

DARVAY NAGY ADRIENNE

Velencei tükörben

Aki valaha eljut Velencébe, soha többé nem szabadulhat meg az emlékétől, újra és újra látni akarja, minden évszakban, minden napszakban.

Mindenki megpróbálja megés kiismerni, de még senkinek sem sikerült igazán. Titokzatos világ. A történelem, a művészet- és építészettörténet csodája, a hité, a szépségé.

Palotáikban máig „hétköznapi egyszerűségben" élnek a hajdani arisztokraták; és hajnalonként lépésről lépésre, lassú nyugalommal tolják fel a lépcsőkön terhüket a szállítók, vidám kiáltozással rakják ki csónakjaikból árujukat a boltosok, zsákokban tüntetik el a város szemetjét a szeméthordók. Nyolc körül vidám gyerekzsibongást visszhangoznak az ódon épületek. A Szent Márk teret ellepik az utazók és a kövérre hízlalt galambok. Vaporettók és csónakok népesítik be a kanálisokat. Délben megtelnek a jellegzetes olasz kiskocsmák és pizzeriák, a világ legjobb feketéjét kortyolgathatjuk a kávéházakban. Bábeli nyelvzavar tölti meg a piacokat, főként a Rialtót.

Ha azonban elhagyjuk a legfrekventáltabb idegenforgalmi csomópontokat, régmúlt korok illata leng körül, magányos sétáló; és a sosem érzett nyugalom lesz a társad a kanálisok és hidak szabdalta sikátorokban! Talán az este a legszebb. A fények melegebbé és otthonosabbá varázsolják a tereket és utcácskákat.

A teremtés csodája a város, amely olyan, mint egy nagy Színház. Lakói a hétköznapokon is egyéniségüknek megfelelő kosztümökbe búinak, arcukon a szerepkörüknek megfelelő kifejezés, de mindannyian tisztában vannak hatalmukkal, és legtöbbjük inkább Colleoni 1488-ban Andrea Verrochio és Alessandro Leopardi mintázta lovasszobrának büszkeségét öltik magukra, mint a XVIII. század legnagyobb komédiairójának, Carlo Goldoninak a Campo San Bortolomión látható jovális, vidám és együttérző tekintetét. Velencében járva nem csodálkozhatunk a Mester színházi reformján sem, amelyről olyan kitűnő könyvet írt legnagyobb Goldini-kutatónk, Nyerges László. Hisz minden utca, tér, palota és híd egy-egy színházi díszlet; és nem csak a híres velencei karnevál idején népesítik be a maszkos, dominós, jelmezes figurák a helyszínt, amelynek képi krónikása a világhírű Fulvio Roiter fotóművész! A furcsa öltözetek, a maszkok egész évben hívogatóan tekintenek ránk a városban: a híres, nagymúltú maszkkészítő műhelyek boltjaiban és az újdonsült bódékban egyaránt, kitűzőkön, fülbevalókon, posztereken és a valóságban, igaziak és üzleti fogások: arcok és álarcok. Commedia dell'arte és farsang. Színházi kelléktárnak beillő üzletek és a régi mesterség fogásait dicsérő boltok, ahol „el is leshetők" a műhelytitkok. Például a „Tragicomica" nevű pici helyiségben, amely éppen szemben található a Centani-palotával. A palota gótikus homlokzata a San Tomá-kanálisra néz, főbejárata pedig egy jellegzetesen gótikus zárt udvarra és lépcsőhöz vezet. Itt született 1707-ben a leghíresebb velencei színműíró és színházi szakember, Carlo Goldoni.

A híres „Goldoni-ház" ma is a színháztörténészek otthona. Hatalmas könyvtár és archívum segíti a színháztudományt és nemcsak a Goldonival foglalkozókat, hanem a nemzetközi színháztörténet egészének kutatóit. A *Casa di Goldoni*ban működik a *Nemzetközi Intézet a Színházkutatás számára* nevű intézmény, amelyet 1961-ben Goffredo Bellonci, a felesége és néhány barátja alapított. Az Intézet célja a nemzeti és nemzetközi kutatás elősegítése. Élén több országból származó tagokból álló végrehajtó bizottság, amelynek jelenlegi elnöke a híres commedia dell'arte-kutató, Cesare Molinari, és magyar képviselője Nyerges László. Az Instituto kitűnő dokumentációs gyűjteményén kívül, szakkönyveket ad ki, és tanácskozásokat, kongresszusokat szervez, amelyeken a szakemberek beszámolhatnak kutatásaik eredményeiről, megismerkedhetnek egymással, kicserélhetik tapasztalataikat. Szimpóziumainak egy része tematikus, például 1988-ban Shakespeare *Hamlet*jéről, a következő évben a színház és a mozi világáról tartottak tanácskozást. 1990-ben *Velence és Goldoni* címmel háromnapos „ötletbörzét" rendeztek az 1993-as Goldoni-bicentenárium méltó megünneplésének előkészítése érdekében.

1991. november 4. és 7. között a Goldoni-ház közelében lévő Scuola dei Calegheri auditóriumában Nemzetközi Színház-ikonográfiai Kongresszust szerveztek. Jómagam az Intézet vendégeként vettem részt ezen az eseményen, amelyhez a meghívottak többsége nagy reményeket fűzött. Előzetesen két írásos dolgozatot küldtek szét, amelyhez hozzászólhattunk. Az egyik, Cesare Molinari esszéje inkább elméleti anyag volt. A professzor természetesen otthonos az ikonográfiai kérdésekben, hiszen a commedia dell'arte a képi dokumentáció felkutatása nélkül — jellegénél fogva — ismeretlen maradt volna a színháztörténet számára. Molinari könyve pedig — épp ellenkezőleg — az egyik leghíresebb ikonográfiai kötet.

A másik dolgozatot a holland Robert L. Erenstein írta, aki egy Nemzetközi Dokumentációs Központ felállítását javasolta. Itt a világ bármely táján élő kutató — egyezményes jelrendszer kialakítása segítségével — közelebb kerülhetett volna a különböző, akár távoli országok múzeumaihoz, könyvtáraihoz, levéltáraihoz található képi dokumentumokhoz. Az ilyen jellegű notációs rendszer nem idegen a nemzetközi gyakorlatban, elég ha a művészettörténeti ICONOCLASS-ra, vagy a könyvtári Egyetemes Tizedes Osztályozásra gondolunk.

Sajnos, a tanácskozás — sok érdekes tapasztalat ellenére — nem hozta meg a kívánt eredményt. A résztvevők többsége olasz volt, akik hevesen tiltakoztak egy újabb színháztörténeti központ felállítása ellen, végeredményben a Goldoni-ház hegemóniáját féltették. A többi résztvevő jó része pedig a gyakorlati kivitelezést tartotta megoldhatatlannak. E sorok írója előtt teljesen érthetetlen volt, hogy miért kellett azonnal nemet mondani egy új kezdeményezésre, amely kivitelezhető lenne, csak a kivitelezés módját kellett volna megvitatni hasonló hevességgel a korlátolt elzárkózás helyett.

Pedig mi — beleértve a többi közép- és kelet-európai színházkutatót — nemcsak segítséget kaphattunk volna a Dokumentációs Központtól, hanem sokat adhatnánk is. Újra bebizonyosodott ugyanis, hogy a „kis nemzetek" sokkal jobban őrzik és kutatják saját kultúrájukat, de az egyetemest is, mint a nagy múltú népek.

Hiszen a magyarországi színházkutatók viszonylag hamar rájöttek arra, hogy a színjátszás történetének komplex vizsgálatához szorosan hozzátartoznak az ikonográfiai emlékek. Például néhány XIX. századi rendezőpéldányban fennmaradt díszletvázlat, a korabeli színészportrék, szerepképek stb. sokkal többet elmondhatnak egy-egy előadásról, mint pusztán az írott források.

Színházi ikonográfiai anyagok gyűjtésével, rendezésével és megőrzésével két gyűjtemény foglalkozik Budapesten. A könyvtári profilnak megfelelő emlékek egy jó része az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában található, míg a fotókon, színlapokon, szcenikai anyagon, színházábrázolásokon, grafikákon kívül, színházi témájú festményeket, szobrokat, plaketteket, emléktárgyakat, kellékeket, maketteket és kosztümöket is gyűjt a már említett Színháztörténeti Múzeum, amelynek jelentős videotára van. Természetesen más országos és magángyűjtemények is őriznek színháztörténeti dokumentumokat. A Múzeum ma már nyugdíjas munkatársa, Cenner Mihály az 1950-es évek végétől folyamatosan felmérte és rendszerezte a festményeken, rajzokon, metszeteken, szobrokon és plaketteken megörökített színészeket. Kutatásainak eredményeit 1963-ban és 1966-ban a kétkötetes, XIX. századi művészeket ábrázoló *Magyar színészportrék* című munkában adta közre, míg az 1973-ban megjelent *Magyar színészportrék katalógusa 1790—1944* időben jobban kibővíti a gyűjteményt.

Az ikonográfiai emlékek jelentőségét bizonyítja az 1984-ben kiadott *A magyar színészet nagy képeskönyve*, amely kizárólag képek nyomán kíséri végig a magyar színjátszás nagyságainak történetét. Természetesen ez nem pótolhatta a Magyar Tudományos Akadémia Színháztudományi Bizottságának kezdeményezését, azaz azt a tudományos igényű feldolgozást, amelynek első kötete 1990-ben jelent meg: *Magyar színháztörténet 1790—1873*. A szerkesztő, Kerényi Ferenc kb. 150 fotót mellékelt a feldolgozáshoz, amelyet — eddig egyedülálló módon — elemez. Nemcsak a dokumentum lelőhelyét, készítőjét, technikáját jelöli meg, hanem rögzíti színháztörténeti jelentőségét is.

Velencéből megtanulhatjuk azt is, hogy értékeinket hogyan tegyük közismertté. Minden képeslap-árus a commedia dell'arte figuráit, maszkjait és ruháit ábrázoló lapokat tart és árul!

Propagandában, vendégfogadásban tanulhatunk Olaszországtól, de nyitottság és kezdeményezések terén a „kis nemzetek vezetnek".

ÚJ LEMEZEIMET HALLGATOM 58.

A Verdi – titok

A XX-ik század végéig Verdi volt az egyik legkevesebbet elemzett, értelmezett alkotó a zenetörténet nagyjai közül. Ezt a tényt sok mindennel magyarázták, többek között a Verdi-muzsika egyszerűségével, sőt, banalitásával. Verdit mindig hasonlítgatta, mérlegelte a zenetudomány, hol Wagnerhez — közvetlen kortársához —, hol Beethovenhez, hol Bach-hoz mérték, csak önmagához nem. Pedig Verdi természeti jelenség, szinte semmihez sem fogható a zenében, önmagában érvényes zenei tünemény. Verdihez csak *Verdi* révén juthatunk. Lendvai Ernő írja: „Verdi zenéjéhez ugyanaz vonzott, ami Bartókéhoz: muzsikája olyan erőteljes, mint a népzene maga. Verdi életműve mindig úgy állt előttem, mint az ismeretlen vár, amit egyszer meg kell ostromolnom. Verdi annyi újszerű lehetőséget pendített meg, Liszthez hasonlóan, művei olyan termékenyítően hatottak az utána következő nemzedékre, hogy eszközei valójában csak a 20. század vívmányainak birtokában fejthetők meg." (Lendvai Ernő: *VERDI és a 20. század*, Zeneműkiadó, Budapest, 1984).

A nagyközönség szereti Verdit. Bármilyen címet kiírhatunk egy Verdi-műsor elé, a hallgatóság tódul a hangversenyterembe. Ők nemcsak szeretik, de ösztönösen érzik, *értik* Verdi világát. Magyarázatot sem igényelnek hozzá. Nem kell megmutatni nekik, miért szép Verdi muzsikája, — mint ahogyan ezt oly gyakran kényszerülünk megtenni a modern zenével kapcsolatban. A Verdi-zene, mint ahogyan annak lennie kell, önmagát magyarázza: zenével, zenében „mondja el", hogy *miért szép*. Aztán, ha jön egy Lendvai méretű zenetudós és elmondja, hogy a Falstaff hangzás-dramaturgiájában mi minden történik a zene nyelvén, akkor még a kételkedő szakmuzsikus is elámul: ilyen nagyszerű ez a hangzás-kozmosz?!

Pedig a szakmuzsikus igencsak kételkedő, ha valami nagyon tetszik a közönségnek. A hullámzásmentes, széleskörű népszerűség gyanakvóvá teszi a szakembert: vajon a népszerűség nem takar-e ürességet? A gyanú még Verdire is kiterjedt, nem is szólva Pucciniről és más nagyon népszerű szerzőkről. Már maga az a gondos megkülönböztetés is, amivel Verdi „érettkori alkotásait" — így nevezi a zenetudomány például az *Othellót* és *Falstaffot* és a manapság sokat játszott Verdi-rekviemet — elválasztjuk a korábbi remekművektől, — például a *Rigolettó*tól, a *Traviatá*tól, a *Trubadur*tól, hogy csak néhányat említsünk az operaházak örökös repertoárjából — jelzi, hogy valami nincs teljesen rendben a zenetudomány Verdi-értékelésében. Az olyan és hasonló könyvek, mint a Lendvaié, lassan mívesen kidolgozzák majd a teljes zenetudományos Verdi-képet is.

De a zenetudomány háza körüli problémák aligha érdeklik a zenekedvelőket. És különben is: nincs a világon olyan írásmű, ami egy pillanatig is befolyásolni tudná ilyen vagy olyan irányban a hallgatóságot egy felhangzó szép, megragadó muzsikával kapcsolatban. A zene saját energia-készletével hat, nem a hozzáfűzött magyarázatokkal. Vajon mikor érti meg végre ezt az örök igazságot a XX-ik századi zene?

* *

Ki neked Verdi? — kérdezem egyik zenerajongó ismerősömet. Ki nekem Verdi? — ismétli el a kérdést elgondolkozva. Talán ott kezdeném, hogy ki nekem Bach? Nos, ebben az esetben könnyű a válasz: olyan jelenség mint maga az Isten, Bach állandó párbeszédet folytat zenéjében magával a jóistennel. Beethoven titán, aki mindent át akart rendezni a zenéjében és a világban, és ez sikerült is neki. Mozartot a fény hercegének képzelem. A fény tárgyakba ütközik, árnyékok keletkeznek, a ragyogást felhő takarja el, de a fény végül is mindenen áthatol, de — sebezhető! Verdi egy *jó ember*. Lehet, ez azért tűnik nekem így, mert rendszerint öregkori képeit közlik, ezeket ismerem. Verdi számomra a jóságos öregapó.

Bach muzsikája előtt imádkozva hajtom le fejemet. Beethovennel együtt hősnek érzem magamat. Mozart csillogása elkápráztat. Verdi zenéjében egészséges embernek érzem magam, kiegyensúlyozottnak, nyugodtnak; fájdalmak és felemelkedések között vergődőnek, de mindig bizakodónak. Verdi muzsikája reményt kelt bennem. *Ezért* szeretem. És meg vagyok győződve róla, hogy mások is *ezért* szeretik.

Azt hiszem, ez a Verdi-titok.

És talán még valami: Verdi sohasem beszél idézőjelben, mindig direkt kimondja azt, amit akar, amit kell. A Verdi-muzsika közvetlen hatásokkal dolgozik, nem mímel semmit és pláne nem álszenteskedik. Minden hangzásán valami jóleső, nappali fényesség ömlik el, a latin szellem világossága hatja át gondolatait. Gondolatai pedig összhangban vannak érzelmeivel. Romantikus művész és mégsem túlcsapongó. Nincs benne hamis pátosz. Még a nagy, megrendítő pillanatokban is megőrzi emberi méltóságát, *józanságát*.

Ilyen a Verdi-rekviem is. Nem a halál pompáját, tragikumát ragadja meg és mutatja fel hangokban a hallgatóságának, hanem az élet szépségét, szeretetét. *Kyrie*-je nem könyörög porig alázottan kegyelemért, *Dies irae*-je nem festi apokaliptikus képekkel az utolsó ítéletet, *Confutatisa*, — „alázatosan kérlek, Uram, légy velem az utolsó órán" — akárcsak a *Lacrymosája*, oly gazdag szép dallamokban, hogy a szöveg *nem* ismeretében bensőséges lírai áriának-zenének éreznénk ezt a gyönyörű kitárulkozást. A XX-ik századi zene böven élt a félelemkeltés eszközeivel, érzékletesen idézve fel a borzalmat zenei eszközökkel. A zeneszerzők szinte egymást túllicitálva próbáltak minél félelmetesebb zenét írni. A XX-ik század történelme erre böven nyújtott alkalmat nekik és a zeneszerzők akarva akaratlan éltek is a kifejezés ilyen szélsőséges lehetőségeivel. Verdi világában a halál is megszépül: kibékülés lesz önmagunkkal, a világgal.

TERÉNYI EDE

A Szent Grál fölkutatása Perceval kalandjai

Azt mondja a mese, midőn Perceval elvált Lancelot-tól, az apácához tért vissza, hogy hírt vegyen affelől, kicsoda az a lovag, aki eltűnt elölük.

Bezörgetett a szerzetesnő kis ablakán; amaz nyomban nyitotta is azt, minthogy nem aludt és fejét kidugván a résen azt kérdezte töle, ki is lett volna ő.

Azt válaszolta erre, hogy ő az Arthúr Király házához tartozik, s hogy neve Perceval, a Gall. Erre az apáca igen megörült, minthogy nagyon szerette Percevalt, és kellett is szeresse, mivel az unokaöccse vala.

Hivatta tehát embereit, és megparancsolta, nyissanak ajtót a lovagnak, lássák el harapnivalóval és szolgálják ki azonmódúlag, ahogyan a legjobban kitelik tőlük, hisz Perceval az az ember, kit kerek e világon ő a leginkább szeret.

Amazok engedelmeskedtek úrnőjüknek, kaput nyitottak, fogadták a lovagot, leszerelték, és ennie adtak. Kérdezte, válthat-e szót a remetenővel hamarosan.

— Nem, Uram, mondták amazok, de holnap, a mise után, úgy gondoljuk, ez remélhető lesz.

Perceval meghajolt, és lefeküdt abba az ágyba, melyet számára készítettek elő. Egész éjjel úgy aludt, mint egy olyan valaki, aki mintha vajmi nagy fáradságot s valami súlyos munkát viselt volna el.

Másnap, mikor megvilágosodott, Perceval felkelt, és meghallgatta a misét, amelyet az odabenn lévő bölcs ember énekelt. Amint felöltötte fegyvereit, indult az apácához, és azt mondta neki:

— Hölgyem, az Istenért, adjon némi hírt azon lovagról, aki itt járt a tegnap, és akiről ön azt állítja, hogy jól ismeri, hisz már jóideje várom, hogy megtudjam, kicsoda ő.

(...)

— Meghallgatom a kívánságát, válaszolta az apáca. El fogom mesélni önnek jövetelének a jelentését.

Ön tudja, hogy Jézus Krisztus megérkezte óta a világon három jelentősebb asztal létezett.

Az első a Jézus Krisztus Asztala volt, amelyen az apostolok többször is étkeztek. Ez volt az asztal, mely az Ég eledelének testeit és lelkeit hordozta.

Ehhez az asztalhoz ültek le a testvérek, akik nem voltak egyebek, mint egyek, és akikről könyvében Dávid azt a csodálatos mondást fogalmazza meg: Jó dolog, mikor a testvérek egy akaratban és egy műben laknak együtt. E testvérek között a béke, az egyetértés és a türelem uralkodott, és minden jótéteményeket láttunk óbennük.

Eme asztalt a folt nélküli Bárány létesítette, aki a mi feltámadásunk végett áldoztatott föl.

Ezen asztalt követően, vala egy másik az első hasonlatosságára és emlékezetére. Ez a Szent Grál asztala volt, amelyen oly nagy csodát láttunk Joseph d'Arimathie idejében akkor, midőn a Kereszténység kezdetét vette a földön. (...)

Eme asztal után volt még a Kerek Asztal, melyet Merlin tanácsai szerint és egy nagy jelentésesség céljából állítottak össze.

Kerek Asztalnak hívjuk azért, hogy evvel is jelezzük a világ körkörös voltát és a bolygók és csillagok pályáját az égboltozaton (1).

Az égi változásokban a csillagokat és minden más dolgot veszünk szemügyre; ezért állíthatjuk azt, hogy a Kerek Asztal igenis a világot jelképezi.

Ön is jól tudja, hogy mindazon földekről, ahol a lovagság lakik — lett légyen az keresztény vagy pogány — a lovagok mind a Kerek Asztal irányába igyekeznek.

Midőn Isten abban az ingyenes kiméletben (2) részesíti őket, hogy eme asztaltársaság tagjai legyenek, a lovagok nagyobb kitüntetésnek (3) veszik ezt, mint mintha az egész világot meghódították (4) volna, és e célból odahagynak apákat és anyákat, feleségeket és ivadékokat.

Fordította BRÉDA FERENC

JEGYZETEK

1 — fr. *firmament*, égbolt. Vö. rom. *farmec*, varázs
2 — fr. *grâce*, kegy, hála (vö. rom. *har*, kegy), kímélet (vö. fr. *chimis*, kémia)
3 — Vö. *tündér*
4 — Vö. *Hold*

Persze, való igaz, hogy *Perceval* előtt az ilyenszerű szótársítások nem titkok. Különben is a Grál-monda valamennyi mozzanata többszörös jelentéssel töltött. Ez áll a nevekre is. LANCELOT (lásd *Lancelot kalandjai*, Helikon, 1991/34) és PERCEVAL neve például a Grálban található folyadék — a krisztusi vér — történetét tartalmazza: *lance*, lándzsa: *percer*, átdöfni.

B. F.

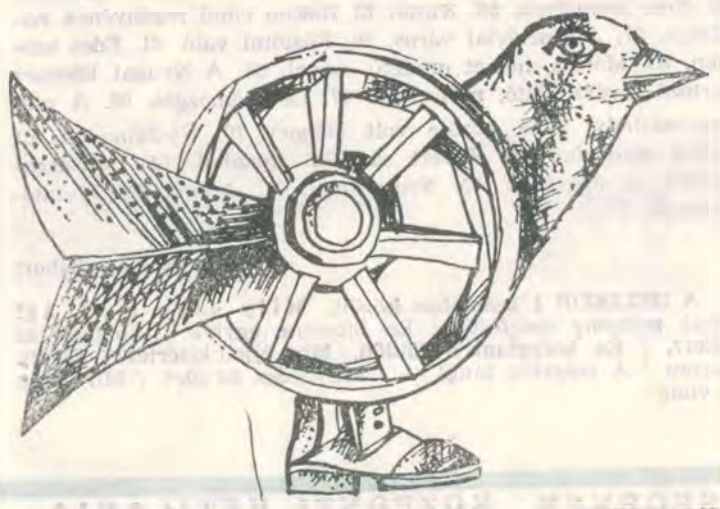

Sipos László rajza

A IAME R T KERESKEDELMI TÁRSASÁG BEMUTATÓ ÜZLETÉBEN

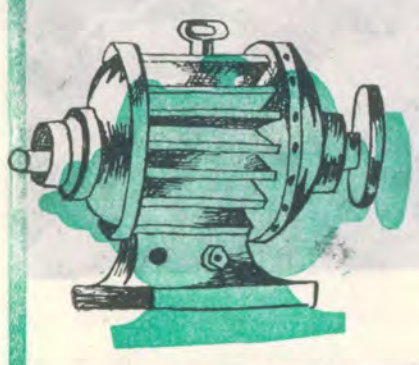

BESZEREZHETŐK:
ASSZINKRION VILLANYMOTOROK: 0,25—7,5 kW
SPECIÁLIS VILLANYMOTOROK
PLAFONVENTILLÁTOROK
AUTÓVILLAMOSSÁGI BERENDEZÉSEK, SZEMÉLY- ÉS TEHERGÉPKOCSIK, AUTÓBUSZOK, TRAKTOROK ÉS MOTORKERÉKPÁROK RÉSZÉRE
VILLAMOS HÁZTARTÁSI CIKKEK

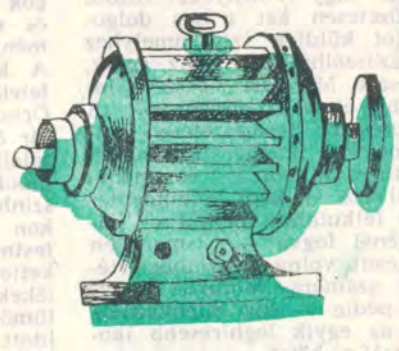

A KÖVETKEZŐ CÍMEN:
4000 SEPSISZENTGYÖRGY Lt. Pais Dávid út 4 szám
Telefon 923 — 2 14 90 258

HARGITA GYÖNGYE R.T. CSÍKSZENTKIRÁLY

AZ ÁSVÁNYVÍZ EGÉSZSÉG!

Fogyassza bizalommal ásványvíz termékeinket, melyek az ország legjobb, legolcsóbb ásványvizei közé tartoznak.
— HARGITA GYÖNGYE
— HARGITA
— TUSNÁD
— KÁSZON GYÖNGYE
1992 júniusától különféle üdítőket is forgalmazunk.
Rendeléseket várunk magáncégektől, állami cégektől egyaránt.
Rendeljen tőlünk palackozott ásványvizet, üdítőt bármilyen mennyiségben.

Címünk:

HARGITA GYÖNGYE
4115 CSIKSZENTKIRÁLY
Állomás utca 600
Tel. 22686, 11190
Telex 62233

PERLA HARGHITEI S.A.
4115 — SINCRAIENI
Str. Gării nr. 600
Tel .22686, 11190
Telex 62233

A CSÍKSZEREDAI AGROMEC S.A. KERESKEDELMI TÁRSASÁG SERVICE

alegysége (S. C. AGROMEC S. A. MIERCUREA CIUC FILIALA SERVICE) előnyös feltételek mellett beszerez mezőgazdasági gépeket és alkatrészeket vállalatoknak és magánszemélyeknek.

A most alakuló mezőgazdasági társulásokat, magántermelőket segíti tevékenységük beindításában, megfelelő traktor és mezőgazdasági géppark kialakításában, valamint szaktanácsadással és beszerzéssel.

Címünk:

CSÍKSZEREDA, TEMESVÁRI SUGÁRÚT 15
Telefon: 958/1 19 70
1 69 26
1 69 27
Telex: 6 72 49

HOL—

● A székesfehérvári *Árgus* november-decemberi, *Erdélyről — Erdélyből* számának főlaptestében verset olvashatunk Lászlóffy Aladártól és Király Lászlótól. Prózai írást közöl Sigmond István *(Sok fül, kevés ember)*, Mózes Attila *(Egy pohár vigyor)*, és Szabó Gyula *(Megmaradsz minden időben)*. Tanulmányt, esszét jegyez Zsiday Csaba—Elekes András *(A hagyomány útvesztői)*, Vizi László Tamás *(Egy hatalomváltás útvesztői)*, Pomogáts Béla *(A „sajátosság" méltósága és tragikuma* — Farkas Árpádról), Elekes András—Deák Péter *(Elfekvő történelem — Adalékok a hazugságkutatás módszertanához)*, Tüskés Tibor *(Három könyv Erdélyről)* és Horpácsi Sándor *(„Rémes valóság"* — Csiki Lászlóról).

● A kolozsvári *Lucian Blaga Kulturális Társaság* rendezésében január 10. és 12. között megtartották a *Mihai Eminescu Napok* című hagyományos rendezvényt.

● A *Magyar Művészeti Alap* 1991-es díjait december 9-én adták át a budapesti Vigadó Galériában. Az *Alap Nagydíját* kapta: Juhász Ferenc költő, Deim Pál festőművész és Vikár Béla népzenekutató. *Bölöni György-díjat* kapott életművéért Hegedűs Géza író. A képzőművészeti szakosztály *Életmű-díját* Tasnádiné Marik Klárának adták át. Díjakat kaptak még művészeti írók, művészetszervezők és zenepedagógusok.

● Az *Élet és Irodalom* 50. számában Kántor Erzsébet *Kós Károly intésének időszerűsége* című írása olvasható.

● A kolozsvári *Echinox* 10—11-es számának magyar oldalain *Örök eredet — változó származás* cím alatt Szőcs István ad közre tanulmányt. Verset olvashatunk Kelemen Hunortól és Varga Józseftől. Török Ida és László Noémi fordításában Frank Schuman *(Be)programozott vagy kísérletként felfogott élet* és *Hogyan jött öt király e földre háborúzni és a tervről, mit Artúr elleük szőtt* című esszéit hozza a lap.

● A *Magyar Napló* 17. számában Kovács András Ferenc *Responsorium, Aenigma* és *Idyllium* című versei olvashatók. A lap 18. számában *„Formaprobléma minden vers..."* cím alatt Budai Katalin beszélget Balla Zsófiával, s ugyanitt olvashatók a költőnő *Csata után* és *Soul: My melancholy baby* című versei is.

● A *Hitel* 91/26. számában Binder István *Az eltűnt és a megtalált idő* cím alatt beszélget Szilágyi Istvánnal, a *Helikon* főszerkesztőjével. A lapban Csoóri Sándor *A mindenütt felépített fal* címmel méltatja Szervátiusz Tibor berlini kiállítását.

● Az *Alföld* januári számában Lászlóffy Aladár *Menni a havazással szembe* című verse olvasható.

● Megszűnik az *Új Írás*. A 12-es, azaz *Búcsúszám*ban, Juhász Ferenc *Elköszönőjét* követően verset közöl Juhász Ferenc, Keresztury Dezső, Orbán Ottó, Ágh István, Szepesi Attila, Bihari Sándor, Utassy József, Bella István. Tristan Tzara költeményeiből Parancs János fordít. Prózai írást, tanulmányt jegyez Csányi László *(A korszerűség kérdőjelei)*, Marx György *(Gyorsuló idő 3)*, Szakonyi Károly *(Fehér por)*, Farkas László *(Búcsú)*, Temesi Ferenc *(Demokráció, derékszíj, ľobókocka: fuldokló folyó prtján)*, Pomogáts Béla *(Az integráció felé)*, Bodnár György *(A lélektan, a fantasztikum és a regény igazsága)*, Száraz Miklós György *(Odüsszeusz utolsó kalandja)*, Bori Imre *(Egy boldogtalan asszony lélek- és sorsrajza)*, Nemeskürty István *(Rohanás a tavaszban)* és Erdélyi Zsuzsanna *(Közös sorsok — „szépénekek")*. Gyárfás Miklós *Sellőhalász* címmel ad közre vígjátékot.

A könyvről 2.

Lessing aforizmáját idézzük a vízszintes 6., függőleges 5. és 1. számú sorban.

VIZSZINTES: 1. Szarvasfélék hímje fején növő szarvszerű, több ágú csontos képződmény. **6. A Lessing-aforizma első része** (zárt betűk: O, B. M, Ö). 15. Nedves, ki nem száradt fa. 16. A Szajna legfontosabb mellékfolyója. 17. Annyi, amennyi szükséges. 18. Csak, németül. 19. A megítélés szempontjából egyező. 22. Madridi labdarúgó csapat. 23. Csonka kar! 24. Előidézés. 25. A bátor igéje. 27. Him sertés. 28. Athéni filozófus, az objektív idealizmus első nagy mestere. 29. Észrevétlenül kiszökik. 31. Oda ... neki! 32. Válogatott román labdarúgó volt. 34. Kivág. 35. Viseltes. 36. Éles eszközzel vág belőle. 37. Asztácium. 38. Hízót vág. 39. Az RT román és francia megfelelője. 40. Magán hordja. 41. Kortyolta. 43. Irányjelző. 46. Létezik. 47. Sivatagi víznyelő. 49. Vonzódik hozzám. 50. Üres a kas! 52. A tehén hangja. 53. Lyukas fez! 54. Válasz. 56. Előfizet. 58. Cirógatással kedveskedik. 59. Valamilyen értesülés alapján. 60. Szolmizációs hang. 62. Körös-körül határol. 63. Tarkabarka. 64. Kezével jelt ad. 66. Mázol. 67. Textilrost. 68. Brigitte Bardot. 69. Káros növény. 71. Verset előad. 72. Versenyszán. 73. Hordozható hajlék. 75. Nevettető szándékú mondás vagy viselkedés. 76. ... Haid: osztrák filmszínésznő. 78. Nagyon fázik.

FÜGGŐLEGES: **1. Az aforizma befejező része** (zárt betűk: K, É, E, Z). 2. Masszőr teszi. 3. Levegő, románul. 4. Numero. 5. Az aforizma második része (zárt betűk: M, E). 6. Magas termetű, harcias, bátor nő. 7. Házat kóhászati központ. 8. Ilyen vaj is van. 9. Kezdet nélkül pang! 10. Kicsinyítőképző. 11. Égtájak. 12. Bántalmaz. 13. Nagy meseírónk személyneve. 14. Hajós Mozart Szöktetés a szerájból című operájában. 20. Feljegyzett, románul. 21. Viszonylagos. 24. Ilyen állat a rák. 25. Amint. 26. Nobel-díjas angol baktériológus, parazitológus (Ronald Sir, 1857—1932). 28. Mai zenei irányzat. 29. Új bekezdés előtti utolsó sor a nyomdászatban. 30. Női becenév. 33.A poliszacharidokat bontó enzim. 34. Tréfás megszólítás. 36. Tavasz. 37. A kozákok választott kapitánya. 40. Kenőcsszerű anyag, az ásványolaj lepárlásának egyik terméke. 42. Televízió. 44. Földrész! 45. Korong alakú finom sütemények. 48. Ifjúságiak. 51. Stendhal Vörös és fekete című regényének főhőse (Julien). 55. Eme személyek. 56. Knitel El Hakim című regényének nőalakja. 57. Jugoszláviai város. 59. Füstölni való. 61. Édes szülőm. 63. Mártás, német eredetű szóval. 65. A Nyugat köréhez tartozó kiváló költő, műfordító. 67. Levegőmozgás. 68. A marosvásárhelyi ASA edzője volt (Tibor). 70. Új-Zélandon élt óriási madárfaj. 71. Kevert sár! 72. Apaállat. 74. Betűszomszédok az ábécében. 75. Néma tanú! 77. Aroma. 79. Mutatónévmás.

(Rámay Tibor)

A HELIKON 1. számában közölt, **Mily szép a világ!** című rejtvény megfejtése: Én hittem-e egykor / Átoknak az éltet?, / Én bolygtam a földön, / Mint éjjeli kísértet? / Elégíti arcom / A szégyeni láng! — / Mily édes az élet, / Mily szép a világ!

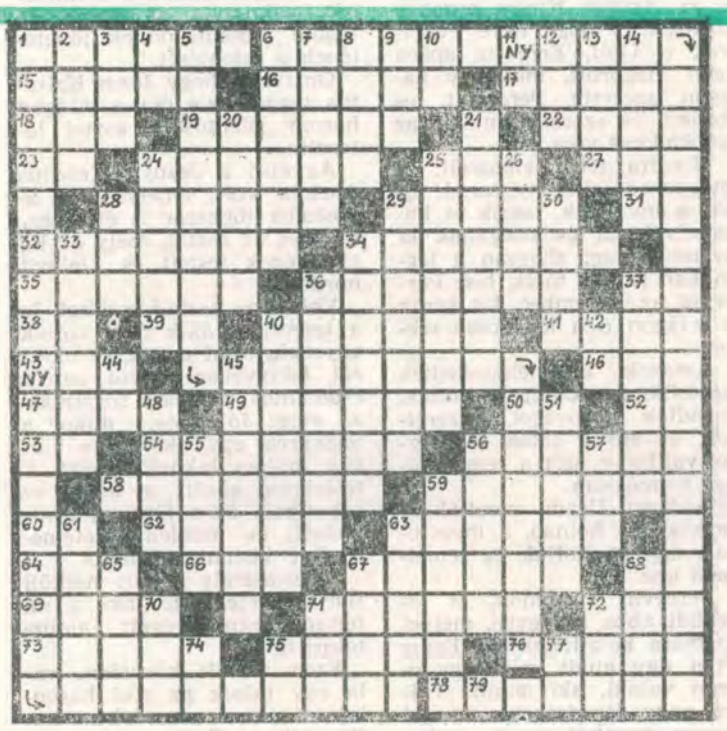

A HELIKON A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGÉNEK KÖZPONTI HETILAPJA — MEGJELENIK KÉTHETENKÉNT

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Szerkesztők:
MÓZES ATTILA széppróza
K. JAKAB ANTAL vers, levélváltás
JAKABFFY TAMÁS kritika, esszé
SZABÓ GYULA kultúrtörténet, hagyomány
LÁSZLÓFFY ALADÁR világkultúra
MOLNOS LAJOS szemle
SZŐCS ISTVÁN társművészetek

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj, Bulevardul Eroilor nr. 2.
Postafiók (Căsuță poștală) 245.
Telefon: 95/11 24 20

Nyomda: „Ardeleana"
40440